

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ»

«Μπορούν να αναπνεύσουν οι υπεξούσιοι;
Η αναπνοή ως υβρίδιο οργανικότητας και σχετίζεσθαι»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δήμητρα Σταύρου

Αθήνα, 2022

Τριμελής επιτροπή

Γεράσιμος Μακρής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Αναστασία-Ελένη Γιαλούρη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Diana Riboli, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Δήμητρα Σταύρου, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή, για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό, πρέπει να απευθύνονται στη συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέα.

*Η εργασία αφιερώνεται στην Θάλεια και τον Χρήστο,
που με στήριξαν αυτά τα δύο χρόνια*

Ευχαριστίες

Αυτή η διπλωματική εργασία βιώθηκε σαν ένα περιπετειώδες ταξίδι, στο οποίο υπήρξαν διαφορετικού τύπου αναπνοές, λαχάνιασμα για τους χρόνους και την εναρμόνιση με τους τύπους, εκστατική άπνοια μπροστά σε νέες ανα/από/καλύψεις, αλλά και αναζωογονητικές βαθιές ανάσες από την απορρόφηση στη βιβλιογραφία ή στο βίωμα. Σε αυτό το ταξίδι θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά:

- Τον επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Γεράσιμο Μακρή, για την γενναιοδωρία, την μακροθυμία, την καλοσύνη, την ανοιχτή ματιά του και την ζωντάνια που επέδειξε κατά την διάρκεια της εργασίας αυτής. Ήταν πολύ υποστηρικτικός και ανθρώπινος σε κάθε δυσκολία που αντιμετώπισα στην διάρκεια αυτού του ταξιδιού.
- Τους καθηγητές στο ΜΠΣ, γιατί ο καθένας και η καθεμία τους άνοιξαν δρόμους στην σκέψη μου, πρόσφεραν απλόχερα τις γνώσεις τους κι ήταν πάντα ανοιχτοί στον διάλογο.
- Την Diana Riboli, ως Πρόεδρο του ΜΠΣ, γιατί ήταν εξαιρετικά παρούσα και υποστηρικτική σε κάθε ερώτημα/αίτημα που είχαμε.
- Τους συμφοιτητές και συμφοιτήτριες του ΜΠΣ, για την σπάνια αλληλεγγύη που βιώσαμε αυτά τα δύο χρόνια.
- Τους ανθρώπους της Ευαγγελικής Εκκλησίας Εξαρχείων, πάστορες και πιστούς, που θέλησαν να με βοηθήσουν στην έρευνα. Αισθάνομαι μεγάλο σεβασμό για αυτούς και για την κοινότητα που έχουν δημιουργήσει.
- Τους παλιούς συμμαθητές μου από την Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών.
- Τον δάσκαλό μου στο Τάι Τσι κ. Διονύση Τσετσέλη, για την συνολική του στήριξη στο εγχείρημα αυτό και την άδεια του να χρησιμοποιήσω το όνομα του και το όνομα της σχολής.
- Τον φίλο μου Παναγιώτη Κατσαμπάνη, για τη συζήτησή μας πάνω στο θέμα, αλλά και τις ενέργειες του για να βρω ένα συγκεκριμένο βιβλίο.
- Τον Χρήστο, που ήταν συνταξιδιώτης σε μεγάλο τμήμα του ταξιδιού αυτού.
- Την κόρη μου Θάλεια, που με την αγάπη της μου έδινε δύναμη τις άγρυπνες νύχτες εργασίας.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	5
Γραφήματα	8
Πίνακες.....	8
Περίληψη	9
Abstract	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
Σκοποί της εργασίας	16
Θεωρητικά ζητήματα	17
Η εργασία αντλεί κυρίως από.....	17
Σχετικά με τη χρήση των όρων	19
Η ανθρωπολογία της πνοής	20
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	26
Συγκριτική μέθοδος	26
Συμμετοχική παρατήρηση	26
Τα δύο πολιτισμικά πεδία	27
<i>Η Χριστιανική Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων</i>	27
<i>Η Πολεμική Τέχνη Τάι Τσί Τσουάν στην Ακαδημία πολεμικών τεχνών</i>	29
Εθνογραφική καταγραφή	35
Οι συμμετέχοντες στην έρευνα.....	36
Αναλυση Λόγου στην Καινή Διαθήκη	36
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	37

Η Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων	37
Η ατμόσφαιρα	37
Ματαιώσεις από άλλα πλαίσια / Η αρπαγή του αέρα	42
Η ανάγκη παρηγοριάς και «Πνοής ζωής»	44
Ο Χριστιανικός Λόγος	47
<i>Η πνοή κι ο Λόγος του Θεού</i>	47
<i>Το κήρυγμα</i>	53
<i>Οι πιστοί έχουν φωνή</i>	54
<i>Η προσευχή</i>	55
<i>Το τραγούδι/Ψαλμός</i>	55
Το κενό	57
Η σύμπτωση / ένα σώμα	60
Η υπερβατική εμπειρία	60
Τάι Τσι και η Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών	61
Οι αρχές του στυλ Wu	61
Τα έξι επίπεδα εξέλιξης του Τάι Τσι	62
Η ατμόσφαιρα του Τάι Τσι στην Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών	64
Η ανάγκη ενδυνάμωσης	68
Ιεραρχία και πειθαρχία	70
Η σιωπή κι η προσοχή.....	71
Χτίζοντας το σώμα / τον οίκο της πνοής	71
Η τέχνη της αναπνοής	74
Φύση	75

Αίσθημα πληρότητας	76
Εκ των υστέρων	77
ΣΥΖΗΤΗΣΗ	78
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	83

Γραφήματα

Εικόνα 1. Έργο της Δανάης Στράτου «Αναπνεύστε» στην οδό Αραχώβης, στα Εξάρχεια	21
Εικόνα 2. Από τον καπνό στο ιδεόγραμμα qì.....	30
Εικόνα 3. Άγαλμα του Zhang Sanfeng, στο όρος Wutang	32
Εικόνα 4. Από την παγκόσμια μέρα Τάι Τσι	34
Εικόνα 5. Η Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων	37
Εικόνα 6. Χωρίς Λόγια	38
Εικόνα 7. Το εσωτερικό της Εκκλησίας Εξαρχείων	40
Εικόνα 8. Το διακριτικό σήμα-σταυρός της Εκκλησίας Εξαρχείων	53
Εικόνα 9. Η γενεαλογία της οικογένειας Wu	63
Εικόνα 10. Το Γιν Γιανγκ	66
Εικόνα 11. Pushing hands	68
Εικόνα 12. Ο δάσκαλος μου με τον δικό του δάσκαλο Wu	77
Εικόνα 13. Αλληγορία του αέρα, Jan Van Kassel	82

Πίνακες

Πίνακας 1. Σύνοψη συγκριτικής μελέτης	81
---	----

Περίληψη

Τελευταία, η αναπνοή γίνεται αντικείμενο ανθρωπολογικής μελέτης (Gorska 2016, Ingold 2010, Irigaray 1999, 2002, 2004, Lande 2007, Oaxley R. και Russel, A. 2020, Quinliva 2012, Skof and Holmes 2013). Οι περισσότερες από αυτές τις μελέτες έχουν τις ρίζες τους στους φαινομενολόγους φιλοσόφους Husserl και Merleau-Ponty και διαπιστώνεται μία επιστημολογική στροφή από τις θεωρίες της ενσωμάτωσης προς πιο οικολογικές θεωρήσεις, που ενδιαφέρονται περισσότερο για το αισθάνεσθαι και το σχετίζεσθαι. Η εργασία κινείται σε αυτή την κατεύθυνση της βιοκοινωνικής, οικολογικής ανθρωπολογίας. Ενδιαφέρεται να αναδείξει την σημασία της αναπνοής για συμβολική θεραπεία και αλλαγή με κοινωνικές προεκτάσεις, ως μία θετική βιοπολιτική επιλογή των ίδιων των υποκειμένων με επίκεντρο το σώμα τους. Η γενικότερη επισφάλεια, οι ρυθμοί ζωής, κοινωνικές ανισότητες, και κρίσεις πλήττουν την ακεραιότητα των υποκειμένων και απειλούν τη ζωή και το αξιοβίωτο της. Η απειλή αυτή επιδρά στην αναπνοή και ενσωματώνεται, δημιουργώντας ακόμη πιο ευάλωτα υποκείμενα. Ο χώρος του αοράτου, στον οποίο βρίσκεται η πνοή και ο αέρας, είναι ο χώρος του μη προφανούς (profane) κατά Eliade, ο χώρος του ιερού, της ψυχής και των πνευμάτων. Όπως ο αέρας μπορεί να είναι ωφέλιμος ή βλαβερός, έτσι και τα πνεύματα χωρίζονται σε αγαθά και δαιμόνια. Το σώμα εμψυχώνεται από πνοή ζωής ή αρρωσταίνει από τον μολυσμένο ή δηλητηριώδη αέρα και την έξη ανεπαρκούς αναπνοής, όπως αυτή προκύπτει μέσα από σχέσεις κυριαρχίας, που τοποθετούν τα υποκείμενα σε θέσεις αδυναμίας (κοινωνικής, ταξικής, φυλετικής κ.ά). Η εργασία σκοπεύει να αναδείξει κυρίως πώς η αναπνοή και η διεκδίκηση του οξυγόνου μπορεί να δημιουργήσει νέα επανορθωτική έξη, η οποία να μπορεί να μεταβάλλει τη βιοσχεσιακή κατάσταση του υποκειμένου. Μπορεί η πνευματικότητα να αποτελέσει «πνοή ζωής»; Για τους σκοπούς αυτούς εξετάστηκαν συγκριτικά η Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων και η Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών Τάι Τσι, ως δύο διαφορετικά πνευματικά, πολιτισμικά πλαίσια. Με ποιον τρόπο μπορούν να δώσουν «ανάσα» και πώς γίνονται αντιληπτά η αναπνοή, η πνοή, το πνεύμα, η ψυχή, η ατμόσφαιρα κι ο αέρας σε αυτά τα δύο πολιτισμικά πλαίσια; Επιλέχθηκε η εθνογραφική μέθοδος, η συμμετοχική παρατήρηση και η ανάλυση λόγου στην Καινή Διαθήκη σε σχετικά εδάφια. Προέκυψε ότι τα υποκείμενα αναζητούν ενδυνάμωση και πνευματική αναγέννηση και στα δύο πλαίσια. Στον Χριστιανισμό ο δρόμος της πίστης, της λατρείας, της συμβιωτικής συσσωμάτωσης με τους άλλους πιστούς, υπό

την κεφαλή τον Ιησού, στηρίζεται πρωτίστως στον Λόγο και οι μεταβολές γίνονται περισσότερο αντιληπτές στην σχέση με τον κόσμο, αλλά λιγότερο συνειδητές στο επίπεδο του σώματος. Το Τάι Τσι Τσουάν, ως πολεμική τέχνη της Κίνας με ταοϊστικές καταβολές, στηρίζεται στην σωματική ενδυνάμωση, την πειθαρχία, την εξάσκηση, την σιωπή και την πραότητα προσεγγίζοντας ενσυνείδητα την αναπνοή για την παραγωγή δύναμης, αλλά και την πνευματική μεταμόρφωση. Και στις δύο περιπτώσεις, το σώμα γίνεται ο τόπος κατοικίας / ναός για την αναπνοή (είτε για την ενσυνείδητη αναπνοή, είτε ως αγωγός του Αγίου Πνεύματος).

Λέξεις-Κλειδιά: *Αναπνοή, Αέρας, Πνεύμα, Ευαγγελική εκκλησία, Τάι Τσι Τσουάν*

Can the Subaltern breathe? Breathing as a hybrid of organic and relational

Dimitra Stavrou

Abstract

In the last few years, breathing is attracting anthropological attention (Gorska 2016; Ingold 2010; Irigaray 1999, 2002, 2004; Lande 2007; Oaxley R. and Russel, A. 2020; Quinliva 2012; Skof and Holmes 2013). Most of these studies are under the perspective of the phenomenological philosophy of Husserl and Merleau-Ponty and in many of them, there is a paradigm shift from theories of embodiment toward more ecological perspectives, which are more based on feeling and interrelations. This study moves in the direction of this biosocial ecological anthropology. It is interested in highlighting the importance of conscious breathing in a sense of symbolic healing and social change, as a form of positive biopolitics from the subjects concerning their own bodies. Precariousness, the fast pace of life, social inequalities, and crises affect the integrity of subjects and threaten their life and dignity. This threat affects breathing and becomes embodied, making subjects even more vulnerable. The area of the invisible, where breathe and air reside, is the space of the sacred, the soul, and the spirits. Just as the wind can be beneficial or harmful, so the spirits are divided into good and demons. The body is animated by the breath of life or getting sick by polluted or poisonous air and by the hexis of inadequate respiration, as it results from dominant relationships (social, class, racial, etc.) which makes the subjects vulnerable. The paper mainly intends to highlight how breathing and the claiming of oxygen can create a new repairing hexis, which may be able to alter the subject's bio-relational situation. Can spirituality be a "breath of life"? For these purposes, the Evangelical Church of Exarchia and the Tai Chi Chuan Academy of Martial Arts were comparatively examined as two different spiritual and cultural contexts. In what way can they give a "breath of life" and how breath, spirit, soul, atmosphere, and air, are perceived in each cultural context? The empirical part is based on the ethnographic method, participant observation, and discourse analysis of relevant New Testament passages. From the above, it emerged that the subjects seek empowerment and spiritual regeneration in both contexts. In Christianity, the path of faith, worship, and symbiotic union with other believers under the headship of Jesus is primarily based on the Word, and the changes are perceived as more concerning relations, rather than concerning the body. Tai Ji Quan, a China martial art, with Taoist

roots, is based on physical empowerment, discipline, practice, silence, and gentleness by consciously approaching the breath for power generation, as well as spiritual transformation. In both cases, the body becomes the dwelling place / temple of breath (either as conscious breath or as a Holy Spirit container).

Keywords: Breath, air, spirit, Evangelic Church, Tai Ji Quan

Εισαγωγή

Η κινέζικη πολεμική τέχνη Τάι Τσι Τσουάν¹ και η θεατρική μέθοδος του Θεόδωρου Τερζόπουλου, στις οποίες έχω εκπαιδευτεί, στηρίζονται στην διαφραγματική αναπνοή, σε συνδυασμό με την στάση και κίνηση του σώματος, για την παραγωγή δύναμης, ή φωνής. Στην ψυχοθεραπεία, που αποσκοπεί επίσης στην ψυχική ενδυνάμωση, οι τελευταίες ερευνητικές εξελίξεις προτείνουν την ένταξη της αναπνοής στη διαδικασία². Από αυτές τις εμπειρίες στον επαγγελματικό χώρο, σε συνδυασμό με την παρατηρούμενη αύξηση διαταραχών άγχους με κρίσεις πανικού³ και κύρια συμπτώματα την απουσία του αέρα και την αίσθηση πνιξίματος, ξεκινά το ενδιαφέρον μου για την μελέτη του ρόλου της αναπνοής, αυτή τη φορά, μέσα από το πρίσμα της κοινωνικής και πολιτισμικής ανθρωπολογίας.

Το βασικό εγχείρημα αυτής της εργασίας είναι να αναδείξει την σημασία του αέρα και της αναπνοής, ως ενός εναλλακτικού δρόμου για την προαγωγή συμβολικής θεραπείας και ενδυνάμωσης, αλλά και κοινωνικής δικαιοσύνης, όσων ζουν σε συνθήκες επισφάλειας.

Η αναπνοή εμπνέει την ζωή από τη γέννηση ως τον θάνατο. Ο οργανισμός εισπνέοντας προσλαμβάνει το οξυγόνο της ατμόσφαιρας που προέρχεται από τον φυτικό κόσμο της γης και του υποθαλάσσιου βυθού και εκπνέοντας αποβάλλει διοξείδιο του άνθρακα, απαραίτητο για την ζωή των φυτών.

Η ατμόσφαιρα σε κάθε σημείο του πλανήτη αλλάζει από τη θερμοκρασία, την υγρασία, το υψόμετρο, τη γεωγραφική θέση και φυσικά την ανθρώπινη δραστηριότητα. Μυρωδιές, καυσαέρια, σκόνη και αναθυμιάσεις δημιουργούν άλλον αέρα κάθε φορά. Η κλιματική αλλαγή εξαιτίας, κυρίως, της ανθρώπινης δραστηριότητας και του οικονομικού μοντέλου που κυριαρχεί, απειλεί τη ζωή όλων.

Ο αέρας σε πολλές πόλεις, όπως και στην Αθήνα, όπου πραγματοποιήθηκε αυτή η έρευνα, γίνεται όλο και τοξικότερος και γεμίζει μικροσωματίδια. Παρά τις τοπικές πολιτικές για την βελτίωση του περιβάλλοντος των πόλεων, το συνολικό πρόβλημα παραμένει και αυτό

¹ Εφεξής Τάι Τσι

² Γνωσιακή ψυχοθεραπεία, νευροθυμικό σχεσιακό μοντέλο (NARM), δραματοθεραπεία κ.ά.

³ Βλ. Gorska 2016

αποτυπώνεται στην αύξηση αναπνευστικών ασθενειών, όπως το άσθμα, που πλήττει όλο και μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού, μη γνωρίζοντας ηλικιακά όρια⁴.

Ο Lave (από Harvey, 2017, σ. 41) καταδεικνύει ότι ο χώρος της πόλης κατανέμεται ανάλογα με την βούληση των πλουσιότερων. Έτσι, τα χαμηλότερα στρώματα καταλήγουν να στριμώχνονται, συνήθως, σε μικρότερο χώρο κεντρικά στην πόλη ή να κατοικούν σε περιοχές δυσπρόσιτες χάνοντας πολύ χρόνο καθημερινά σε μετακινήσεις. Σε κάθε περίπτωση, οι περιοχές με πράσινο στην Αθήνα είναι ακριβότερες και δύσκολα κατοικούνται από τα χαμηλότερα στρώματα.

Το βίωμα της σχέσης με τον αέρα και των διακυμάνσεων της αναπνοής σπάνια γίνεται αντικείμενο ενσυνείδητης προσοχής, όμως μπορεί να επισημανθεί μελετώντας τη γλώσσα και τη μεταφορά. Η μεταφορά, όπως έχουν διαπιστώσει οι Lakoff και Johnson (1980) στηρίζεται στις αισθήσεις και στο βίωμα.

Στο επίπεδο της κοινωνικής εμπειρίας χρησιμοποιούμε εκφράσεις (λιγότερο ή περισσότερο μεταφορικές) για τον αέρα και την αναπνοή που σχετίζονται με θέσεις, ταυτότητες και σχέσεις. Μπορεί κάποιος να «πάρει τον αέρα» ή να «κόψει τον αέρα» στον άλλον, ή να «φουσκώσει σαν παγόνη» καμαρώνοντας, ενώ άλλος καλείται να μαζευτεί γιατί «έχουν πάρει πολύ αέρα τα μυαλά του». Τι σημαίνει να «πνίγεται» κανείς στη δουλειά; Να «(κατά)πιέζεται»; Να «ασφυκτιά» οικονομικά; Να «λαχανιάζει» τρέχοντας να προλάβει την καθημερινότητα; Τι «ανάσα» παίρνουν στα πεζοδρόμια της πόλης, εργαζόμενοι και μαθητές «κάνοντας ένα τσιγάρο» στα διαλείμματα από την δουλειά ή το φροντιστήριο;

Η νεωτερική επιτάχυνση εκδηλώνεται όταν «τρέχουμε και δεν φτάνουμε» (Rosa 2021). Στο νεοφιλελεύθερο κόσμο, «τρέχουμε» και «λαχανιάζουμε», για να παραμείνουμε στο ίδιο σημείο, αφού οι κοινωνικές θέσεις δεν είναι εξασφαλισμένες, αλλά υπό διαρκή ανταγωνιστική διαπραγμάτευση, σε συνθήκες όλο και μεγαλύτερης επισφάλειας (σ. 75). Η ενσωμάτωση μίας καθημερινότητας που, σε νεοφιλελεύθερους όρους, σημαίνει ταχύτερη και αέναη κίνηση, δημιουργεί όλο και πιο ασθματικά, ασθενικά, αδύναμα, κουρασμένα και βουβά υποκείμενα.

Η επιβολή της κυριαρχίας έτσι μετατρέπεται από συμβολική σε υλική βία, της οποίας το τραύμα εγγράφεται στα σώματα με τρόπο που γίνεται λιγότερο ή περισσότερο συνειδητός μέσω

⁴ Βλ. Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/asthma>

«έξεων» (Bourdieu, 1984) «επιτελεστικότητων» (Butler, 1993) ή «τεχνικών» (Mauss, 1934). Η κατάσταση συνεχούς διέγερσης αρρωσταίνει τα υποκείμενα. Η ευαλωτότητα αυτή συμπεριλαμβάνει ολοένα και μεγαλύτερες κατηγορίες υποκειμένων και δεν αφορά μόνο «υποκείμενα εξαιρέσεως» (Agamben, 1995). Η νεωτερική επιτάχυνση του νεοφιλελευθερισμού εισήγαγε ένα «νεκροπολεμικό» μοντέλο (Mbembe 2003, 2019) το οποίο οδηγεί σε πρόωρο θάνατο ή αναπηρία ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, με τρόπο αθέατο και αργό.

Ο Harvey επισημαίνει την νεοφιλελεύθερη εμπορευματοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος. Έτσι ο αέρας και η αναπνοή, μπορούν να θεωρηθούν ως ένα ιδιότυπο κεφάλαιο που σχετίζεται με το χρόνο και το χώρο. Η ιαχή «Αέρα!» που εμπύχωσε την αντίσταση των Ελλήνων στρατιωτών εναντίον του στρατού του Μουσολίνι, απαντούσε στο ιδεολόγημα του Ratzel (1897) περί «ζωτικού χώρου» που στήριξε την αποικιοκρατία και χρησιμοποιήθηκε για τον επεκτατικό πόλεμο της Γερμανίας (“Lebensraum”) και της Ιταλίας του Μουσολίνι (“spazio vitale”).

Με βαθιά εισπνοή το σώμα καταλαμβάνει περισσότερο χώρο. Εκπνέοντας από το διάφραγμα, η φωνή γίνεται δυνατή, ενώ αντίθετα εκδηλώνεται αδύναμη, όταν προκύπτει από σύντομη αναπνοή ψηλά, όπως στο άγχος και το λαχάνιασμα.

Η αναπνοή κι ο αέρας επαναπολιτικοποιούνται μέσα από το σύνθημα “I can’t breath”, τελευταία λόγια των Αφροαμερικανών Eric Garner (2014), και George Floyd (2020) που πεθαίνουν από ασφυξία από λευκούς αστυνομικούς στις ΗΠΑ. Το “I can’t breath” μεταφέρεται και επανανοηματοδοτείται στο πολιτικό πεδίο και μετατρέπεται σε σύνθημα για κοινωνική δικαιοσύνη και φυλετική ισότητα («Black lives matter») (Gorska 2016, Αθανασίου 2020)

Η αναπνοή φέρνει τον οργανισμό σε επαφή με το περιβάλλον και πέρα από την ανθρώπινη κοινωνικότητα. Αναπνέοντας από τις κύριες αναπνευστικές οδούς, και την άδηλο αναπνοή του διαπερατού δέρματος, συναλλασσόμαστε με τον κόσμο με μια οικουμενική συναλλαγή, με έδρα το σώμα. Ο αέρας διαπερνά το σώμα το μεταμορφώνει, αλλά κι ο αέρας δεν μένει ίδιος μετά την σύμμιξή του με το σώμα.

Η αόρατη συναλλαγή, γίνεται αισθητή, όχι απαραίτητα συνειδητή, και κινητοποιεί την φαντασία ενεργοποιώντας αναπαραστάσεις και νοήματα. Έτσι, εμφανίζεται ο πνευματικός κόσμος, σύνδεση που εκδηλώνεται στη γλώσσα: «αναπνοή», «πνοή», «πνεύμα», «έμπνευση» και

«ψυχή»⁵, αλλά και «φύση». Ερευνώντας την αναπνοή, διαπιστώνεται ότι η βιοκοινωνική και πολιτική διάσταση συναντιούνται με τη θρησκευτική/μυστικιστική. Καθώς ο αέρας «κατοικείται» και «κατοικεί» τα σώματα, εισάγεται μία νέα αναλογική-καλειδοσκοπική οπτική (Ingold, 2016) η οποία διαφοροποιείται από τις κυρίαρχες νεωτερικές ιδέες, μία από τις οποίες είναι και ο Μαρξισμός.

Μελετήθηκαν δύο πολιτισμικά πλαίσια με διαφορετικές κοσμοθεωρίες, προκειμένου να διερευνηθεί ποια η θέση της αναπνοής και του αέρα, αν ενδυναμώνονται οι οπαδοί και πώς. Εξετάζοντας τη θρησκεία ως πολιτισμικό πεδίο (Geertz (2007 [1966]) επιλέχθηκαν η Χριστιανική Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων, και η Κινέζικη πολεμική τέχνη Τάι Τσι με Ταοϊστικές καταβολές. Τα δύο αυτά πεδία μπορούν να ειδοθούν και ως φορείς του Δυτικού και Κινεζικού πολιτισμών.

Σκοποί της εργασίας

Η εργασία κινείται ανάμεσα στο πολιτικό, το ιερό και το βιολογικό επιχειρώντας να ελέγξει κατά πόσο το ένα διηθείται στο άλλο. Μέσα από την μελέτη των δύο πεδίων που συνδέονται με το ιερό το ένα και, έμμεσα, με τον μυστικισμό, το άλλο, διερευνούμε πρακτικές, και αναπαραστάσεις του αέρα και της αναπνοής.

Στρέφονται τα υποκείμενα σε κρίση προς μία πνευματική κατεύθυνση για «πνοή ζωής»; Κι αν ναι, ποια η θέση του αέρα και της πνοής στην ενδυνάμωση; Μεταβάλλεται η αρχική θέση ευαλωτότητας;

Μπορούμε να μιλήσουμε για την δημιουργία νέας αναπνευστικής έξης προερχόμενης από αυτά τα πεδία που να εγγράφεται στο σώμα; Όπως η πολιτική επιδρά στην βιολογία και η πολιτική βιολογικοποιείται (Esposito, 2008, σ. 147) από πάνω προς τα κάτω, με χειρότερη στιγμή της ιστορίας το ναζισμό, μπορεί να γίνει και το αντίθετο; Μπορεί να υπάρξει αποσυμπίεση εκκινώντας από την ανα/πνοή (Bottom-up); Είναι εφικτή μία βιοποιητική, ως δημιουργική βιοπολιτική, η οποία έρχεται από κάτω με τρόπο αθέατο, όπως ο αέρας, και τροφοδοτεί με σθένος τα ευάλωτα υποκείμενα;

⁵ Ψύχω= φυσώ, αναπνέω.

Θεωρητικά ζητήματα

Η εργασία αντλεί κυρίως από:

1) την γνωστική και οικολογική ανθρωπολογία του Ingold, που δίνει έμφαση στο βίωμα, απομακρυνόμενος από «το προτυπολογικό σχέδιο» που καθορίζει τον δυτικό τρόπο σκέψης (Jullien, 2013), βάση του οποίου, το υποκείμενο πρώτα συλλαμβάνει ένα νοητικό σχέδιο και μετά πράττει. Ο Ingold (2013, 2016) αντιστρέφει την σειρά: το «πράττειν» οδηγεί στην σκέψη. Παρόλο που στηρίζεται στο αίσθημα και την αμεσότητα που αυτό προσφέρει στη νόηση, η έννοια του «πράττειν», ίσως να μην είναι δόκιμη για την ανατολική φιλοσοφία και πρακτική, όπου τονίζεται ο διαλογιστικός ρόλος της απραξίας και της α-πρόθετης δράσης. Στην ουσία, κι ο Ingold αναγνωρίζει πως η εκκίνηση γίνεται από το αισθάνεσθαι και έπεται η αναπαράσταση.

Ο Ingold (2016 [2000]), ο Anderson (2000) και οι Dreyfus και Dreyfus (1986) μιλούν για την κατάργηση ορίων μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου και για διήθηση και ανάμειξη τους κι όχι ως συνδετικότητα δύο ατομικότητων/αντικειμένων που παραμένουν αναλλοίωτα. Ο Anderson (2000), μελέτησε την ατμόσφαιρα, και οι Dreyfus και Dreyfus (1986, από Ingold 2016) ερμήνευσαν το «φαινόμενο» της διαίσθησης. Αυτή η ανθρωπολογία αντλεί από τη φαινομενολογία και το ψυχονευρολογικό μοντέλο του William James (1902). Ο Merleau Ponty (2016 [1945]) εισάγει το σώμα ως πεδίο και σημείο εκκίνησης έρευνας, απομακρυνόμενος από την Καρτεριανή νοησιарχία.

Ο Ingold (2016 [2000], σ. 51) περνά από το φαινόμενο στο βίωμα, τονίζοντας τον ρόλο της αισθητηριακότητας και του σχετίζεσθαι. Στην συναισθητική ανταλλαγή, δεν υπάρχει διαχωρισμός φύσης-πολιτισμού, ενώ το πρόσωπο δεν αποτελεί προνόμιο μόνο των ανθρώπων. Μία τέτοια κοσμοθεώρηση που εμψυχώνει αντικείμενα, ζώα και φυτά είναι πρωτίστως σχεσιακή και είναι η σχέση αυτό που εμψυχώνει (Ingold 2016). Ο Ingold καλεί να δούμε οργανισμό και περιβάλλον σε μία δυναμική συνέργεια, αντικαθιστώντας τον στείρο διαχωρισμό φύσης-πολιτισμού. Προτείνει την οικολογική σχεσιακή οπτική (2020), αντί της θεωρίας της ενσωμάτωσης στη μελέτη του αέρα αφού ο αέρας κυκλοφορεί, τόσο μέσα, όσο και έξω από τον οργανισμό και δεν είναι δυνατό να εγκλειστεί, όπως υπονοεί ο όρος «embodiment». Ωστόσο, στον ορισμό που δίνει ο Ingold (2016, σ. 242) στην «ενσωμάτωση», ως μία αλλαγή που εγγράφεται στο σώμα και μεταβάλλει τον οργανισμό, μινικά και νευρολογικά, με τρόπο έκδηλο, ανοίγει τον

δρόμο για να εξετάσουμε τεχνικές και παιδαγωγικές του σώματος, που στηρίζονται στην αναπνοή με τρόπο συγκεκριμένο.

2) την Butler και την Αθανασίου: για το ενδιαφέρον τους στο επισφαλές σώμα και την ανταπόκριση του στο περιβάλλον. Η Butler (1995) αναγνωρίζει όλα τα σώματα ως ευάλωτα, αλλά κάποια σώματα ως πιο ευάλωτα από άλλα, ως αποτέλεσμα κοινωνικών θέσεων, ταυτοτήτων και πολιτικών συνθηκών. Το σώμα γίνεται κατανοητό μέσα από την οπτική μίας κοινωνικής οντολογίας. Για την Butler (2009, σ. 2) αποτελεί υποχρέωση να αναγνωρίσουμε κάτω από ποιες συνθήκες η επισφαλής ζωή μπορεί να γίνει βιώσιμη. Προτείνει, όπως κι η Αθανασίου (2007, 2012, 2013, 2019, 2020), μία σωματική οντολογία, βασισμένη στο συναίσθημα για την κατανόηση και την ερμηνεία της επισφάλειας. Η Αθανασίου μάλιστα ασχολείται με την αναπνοή με αφορμή το «Black life matters» μέσα σε αυτό το πρίσμα της σωματικής οντολογίας που πολιτικοποιείται.

Η έννοια της επιτελεστικότητας (1999) επιτρέπει να δούμε την επίδραση, όχι μόνο του πεδίου προς το υποκείμενο, όπως όριζε αυτή την σχέση ο Bourdieu (μέσω του habitus), αλλά και του υποκειμένου προς το πεδίο, γεγονός που επιτρέπει και ανοίγει τον δρόμο και για μία κάτωθεν⁶ κοινωνική μεταβολή. Συνεπώς, μία ενσυνείδητη ενασχόληση με το σώμα θα μπορούσε να οδηγήσει επιτελεστικά σε αλλαγή το πεδίο.

3) την Spivak (1988) από το άρθρο της οποίας “Μπορούν οι υποτελείς να μιλήσουν;” εμπνεύστηκε ο τίτλος αυτής της εργασίας. Η αναπνοή στηρίζει την φωνή και η επιστροφή στο άρθρο της Spivak είναι αναμενόμενη, καθώς «έχει κοπεί ο αέρας» στον ευάλωτο πληθυσμό. Το βασικό μέλημα της παρούσας εργασίας, προσδοκά σε μία συνέχεια στη δουλειά της Spivak, στοχεύοντας σε μία αναγκαία συνθήκη προ-λεκτική, που χρειάζεται ώστε τα ευάλωτα υποκείμενα να ακουστούν δυνατά, χωρίς αντιπροσώπους.

Έμπνευση αντλήθηκε επίσης από το διάλογο των Spivak και Butler (2015 [2011]) στο βιβλίο: «Τραγουδώντας τον εθνικό ύμνο». Το κείμενο αναφέρεται στην απαγόρευση να τραγουδιέται ο εθνικός ύμνος των Η.Π.Α. σε άλλη γλώσσα πλην των αγγλικών, από τον τότε πρόεδρο Bush, μετά από ένα περιστατικό όπου ισπανόφωνοι Αμερικάνοι χαμηλής κοινωνικής θέσης, έψαλλαν τον εθνικό ύμνο στα ισπανικά. Με αυτό το κείμενο, οι συνομιλήτριες επανέρχονται στην φωνή των υποτελών. Η φόρμα του κειμένου είναι ευφυώς επιτελεστική,

⁶ Bottom-up

ακολουθώντας την παρότρυνση των Marcus και Fisher (2016 [1986]), για την παραγωγή νέων κειμενικών μορφών, με την Butler να εκφράζει τις απόψεις της κατά 85% του κειμένου αφήνοντας έναν μικρό χώρο για την «φωνή» της Spivak.

4) Τη ζωτική θεωρία του Stern (1984, 2010) που αναδεικνύει τη σημασία του οργανικού ρυθμού, του συντονισμού ή της ασυμφωνίας που υπάρχει ανάμεσα σε υποκείμενα που συνεβρίσκονται. Ο Stern ως ψυχαναλυτής, βασίζει την θεωρία του στην πρωταρχική σχέση μητέρας -βρέφους, αλλά προτείνουμε την επέκταση της θεώρησης και στο κοινωνικό πεδίο ως συνέχεια της θεωρίας του Simmel (2011 [1903]) για τις διεγέρσεις του νευρικού συστήματος των υποκειμένων στην πόλη. Μέσω της εργασίας προτείνεται η εξέταση του ρυθμού σε σχέση με την αναπνοή, και της κοινωνικής επαφής ως μία ρυθμική συνάντηση που συντονίζεται ή όχι.

5) Τον Martin Buber (2007 [1903]) βάση του οποίου, ο άνθρωπος δεν καταφέρνει να γνωρίσει τον εαυτό του, ούτε μέσα από τον ατομισμό-ως φιλελεύθερο άτομο με σημερινούς όρους- ούτε μέσα στην κολεκτιβοποίηση. Η υποκειμενικότητά αναδεικνύεται μόνο μέσα στην διαλογική σχέση του Εγώ με το Εσύ, ανάμεσα στο Εγώ και το Εσύ, στο τρίτο σημείο, το «μεταξύ». Ο Buber αναφέρει ως παραδείγματα μία καλή συζήτηση, όπου οι συνομιλητές δεν μένουν αγκυστρωμένοι σε βεβαιότητες τους. Στην συνάντηση, λέει ο Buber, ο άνθρωπος γνωρίζει τον εαυτό του, χωρίς να είναι αυτός ο στόχος του εξαρχής. Αυτή η θεώρηση θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως ιδεώδες του/της ανθρωπολόγου στην επαφή του/της με τον Άλλο.

5) Τις μελέτες για την αναπνοή και τον αέρα, που έχουν πραγματοποιηθεί από ανθρωπολόγους και κοινωνικούς επιστήμονες (Gorska 2016, Ingold 2010, 2016, 2020 Irigaray 1999, 2002, 2004, Lande 2007, Oaxley R. και Russel, A. 2020, Quinliva 2012, Škof 2015) και τις οποίες θα εξετάσουμε αργότερα.

Σχετικά με τη χρήση των όρων:

1) Ο όρος «υβρίδιο» επιλέχθηκε από το Latour (2000 [1991]), και τον Bakhtin (1981) αντί του «βιο-ψυχο-κοινωνικού» μοντέλου του Mauss (1934), ή τις «τεχνικές του σώματος» του Foucault (1986). Αν και ο όρος έχει χρησιμοποιηθεί κυρίως στις μετααποικιακές μελέτες (Hall, Gilroy, Bhabha-από Orlove, 2007, σ. 631) επιλέγεται συνειδητά για να τονίσει την διαφοροποίηση από την θεώρηση που λαμβάνει ακέραια τα αντικείμενα και τα συνδέει, σαν να επρόκειτο για ένα δίκτυο με καλά καθορισμένα σημεία. Στο υβριδικό μοντέλο διαλύεται η οριοθέτηση των

σημείων, διαπερνώντας το ένα το άλλο, και ο όρος επιλέγεται, για να τονίσει την αδυνατότητα ύπαρξης διακριτών συνόρων ανάμεσα σε κατηγορίες, που κατά τη νεωτερικότητα θεωρήθηκαν καλά διαχωρισμένες (φύση/κοινωνία, υποκείμενο/αντικείμενο, λογική/συναίσθημα, ημικό/ητικό).

2) Η έννοια της «βιοπολιτικής», όπως αναφέρει ο Esposito (2008) έχει ιστορία πριν τον Foucault (2012-[1979]) (Kjellen 1916, Von Uexküll, 1920, Roberts 1938, Canguilhem 1940) και μετά από αυτόν, ιδιαίτερα από στοχαστές που μελετούν ζητήματα κλιματικής αλλαγής και της ανθρωπόκαινου, (Chandler 2018, Cohen κ.ά. 2016, Fishel 2017, Repo 2015, Tsing 2015)⁷ Η έννοια αναπλασιώνεται, βάση ιστορικών συγκείμενων. Στην έρευνα, η έννοια της βιοπολιτικής, όπου χρησιμοποιείται, αναφέρεται σε μία θετική έννοια πολιτικής στρατηγικής, που στηρίζεται στην ζωτικότητα και που θεωρεί την ζωή «ως μία δημιουργική ένταση, η οποία μπορεί να προσφέρει νέες λύσεις και νέους τρόπους δέσμευσης με τον κόσμο» (Fishel, 2017, σ. 21). Συνεπώς, «βιοπολιτική» είναι το αντίδοτο της «νεκροπολιτικής» (Mbembe 2003, 2019) και του «νεκροοικονομικού» μοντέλου της «νεωτερικής επιτάχυνσης» (Rosa 2021).

Η ανθρωπολογία της πνοής.

Αναπνέω, άρα υπάρχω

Luce Irigaray

Ο Benjamin (2019[1935]) αναλύοντας το καλλιτεχνικό φαινόμενο, αναφέρεται στον αέρα για να χαρακτηρίσει ως «αύρα» την avant garde καλλιτεχνική δημιουργία στην τέχνη, σαν δροσερό αέρα της νέας μέρας που ξημερώνει.

Οι καλλιτέχνες προηγούνται από τους επιστήμονες, σαν την «αύρα» του Benjamin. Ο Goodman 1968 (από Böhme, 2017, σ. 13) αναφέρει ότι «η αισθητική είναι η γλώσσα της τέχνης». Αντί του λογικού και συστηματικού ελέγχου που ασκούν οι επιστήμονες, οι καλλιτέχνες αφήνονται στις αισθήσεις, και είναι πιο δεκτικοί στην «έμπνευση». Συνεπώς, έχουν αντιληφθεί την πνευματική διάσταση του αέρα πολύ πριν τους κοινωνικούς επιστήμονες.

⁷ Από Esposito (2008)

Ο Artaud που πειραματιζόταν με την γλωσσολαλία, είχε επισημάνει από πολύ νωρίς: «Κάθε κίνηση του νου, κάθε αίσθημα, κάθε συναισθηματική μετάπτωση έχει και την κατάλληλη αναπνοή»⁸. Η αναπνοή ως θέμα στην τέχνη έχει μακρύ κατάλογο. Ενδεικτικά, αναφέρεται η «Αναπνοή» (1969) του Beckett, ένα από τα μικρότερα θεατρικά μονόπρακτα, διάρκειας μίας ανάσας κυριολεκτικά. Επίσης, το γλυπτό της Δανάης Στράτου «Αναπνεύστε» βρίσκεται «σε απόσταση αναπνοής» από την εκκλησία των Εξαρχείων (ΕΙΚΟΝΑ 1).

Εικόνα 1. Έργο της Δανάης Στράτου «Αναπνεύστε», στην οδό Αραχώβης Εξάρχεια

Από τη δεκαετία του '90, πολλοί ανθρωπολόγοι απομακρύνονται από θεωρήσεις που βασίζονται στην αναπαράσταση, για να ασχοληθούν με το βίωμα και τις αισθήσεις (Howes 1988, 1991, 1994, Seremetakis 1990, P. Stoller 2009 [1989]) και επικεντρώνονται κυρίως στην έννοια της ενσωμάτωσης (embodiment) με βασικό κορμό τις εργασίες των Csordas (1990), Anderson και Wylie (2009), Stern (1984), Farnell και Varela (2008) κ.ά.

Παράλληλα, εμφανίζεται μία πιο οικολογική προοπτική (Ingold 2016, 2020, Latour 2000). Για τον Latour (από Γιαλούρη 2017 [2012], σ. 32,33) «η εκ των προτέρων διάκριση ανάμεσα στο αντικείμενο και το υποκείμενο, το υλικό και το κοινωνικό, είναι αυτή που συσκοτίζει οποιαδήποτε αναζήτηση του πως είναι δυνατή μία συλλογική δράση». Σε αυτή την οπτική οι σχέσεις νοούνται

⁸ Από «το θέατρο της σκληρότητας»

περισσότερο ως συναρμογές ή συναθροίσεις, που διέπονται από ρευστότητα και συμπεριλαμβάνουν όχι μόνο ανθρώπους αλλά και ιδέες, το περιβάλλον, τα αντικείμενα. Είναι το σώμα που «κατοικεί» στο περιβάλλον, επισημαίνει ο Ingold (2016) που ανασύρει την έννοια της «κατοίκησης» από τον Heidegger. Σε κάθε περίπτωση, ο Ogy Balint (2018) διαμηνύει το τέλος του καρτεσιανού δυισμού και βλέπει το «σκέπτεσθαι», το «πράττειν» και το «αισθάνεσθαι» σε μία ενότητα.

Μέσα από αυτή την επιστημολογική στροφή αναζωογονούνται και οι έρευνες που αφορούν την ανθρωπολογία της θρησκείας. Ο Geertz (2009 [2000]) αναλύοντας την ανάδυση της θρησκευτικότητας του ψυχολόγου William James, ενόσω βρισκόταν στην συγγραφή του έργου του «Οι παραλλαγές της θρησκευτικής εμπειρίας», υποστήριξε ότι η ευαισθησία και η συγκίνηση φαίνεται να είναι οι απαραίτητες αισθητηριακές και αισθηματικές προϋποθέσεις για την ανάδυση της θρησκευτικότητας, το «κεντρί του πεπρωμένου» όπως ονόμασε ο James την αποκαλυπτική εμπειρία του (σ. 217).

Η πνοή, στα πρώτα χρόνια της ανθρωπολογίας, μελετάται σε σχέση με τη μαγεία, το ταμπού και την σαμανική πρακτική (Malinowski 1922, Mauss 1923), Oaxley και Russel (2020, σ. 4). Ο Malinowski έχει χρησιμοποιήσει την φράση «πνοή ζωής» για μία γενική θέαση του κόσμου κι όχι συνδυασμένη με κάποια συγκεκριμένη κοσμολογία, ενώ ο Mauss αναφέρει ότι το δώρο “*hau*” των Μαορί σημαίνει και πνοή, αέρας, πνεύμα. Αυτή η μαγική διάσταση του δώρου των Μαορί, έκανε την υποχρέωση της ανταλλαγής αναγκαία, καθώς σε αντίθετη περίπτωση το “*hau*” μπορούσε να επιφέρει ακόμη και τον θάνατο σε αυτόν που το δέχτηκε. Επίσης, διέθετε προσωπικότητα, που ήταν ένα τμήμα της προσωπικότητας του δωρητή. (Mauss, 1979, σ. 78-79).

Ο ιεραπόστολος Simon Rae (1994, σ. 19), που έζησε κοντά στους Karo, στη Βόρεια Σουμάτρα, αναφέρει ότι στην κοσμολογία τους, όταν κάποιος πεθαίνει, η ψυχή (*tendi*) γίνεται πνεύμα ή φάντασμα, τα μαλλιά ίνες, η σάρκα χόμα, τα κόκαλα πέτρες, το αίμα νερό κι η αναπνοή αέρας. Η λέξη “*tendi*” αναφέρεται στην ψυχή που έχουν μόνο οι άνθρωποι και τους διαχωρίζει από τα ζώα, ως ένδειξη πνευματικότητας (Tarrigan, 2022, σ. 87). Για τους Karo, δεν υπάρχει σαφής διαχωρισμός της άυλης ψυχής και του υλικού σώματος (Oaxley και Russel, 2020, σ. 7). Στο ίδιο συμπέρασμα της μη οντολογικής διάκρισης μεταξύ ύλης και πνεύματος κατέληξε κι ο ανθρωπολόγος Pandya (2009) που μελέτησε τους Ongee των νησιών Ανταμάν στην Ινδία. Στην

κοσμολογία τους, μοιράζονται το δάσος και τη θάλασσα με τα πνεύματα, τα οποία κι αυτά είναι κυνηγοί. Με την αλλαγή της εποχής, ανταλλάσσουν ζωντανοί και πνεύματα τόπο κυνηγιού.

Ο Geertz (1976 [1960]) αναφέρει ότι στην Ιάβα η αναπνοή διακρίνει τον άνθρωπο από τα άλλα είδη, αφού μόνο ο άνθρωπος μπορεί να χρησιμοποιήσει τεχνικές ενσυνείδητης αναπνοής από τη γιόγκα και μέσα από αυτές να συνδεθεί με τον πνευματικό κόσμο.

Οι Cree της βόρειας Αμερικής, όπως αναφέρει η Mann (από Oaxley και Russel, 2020, σ. 4) έχουν επίσης στην κοσμολογία τους το Μεγάλο Πνεύμα, ομοίως με τον Χριστιανικό Θεό.

Οι κυνηγοί Khoisan, που μελέτησε ο Low, συσχετίζουν την αναπνοή, το πνεύμα και την ψυχή (Oaxley και Russel, 2020, σ. 5) ενώ η επιτυχία στο κυνήγι τους βασίζεται στο πώς χειρίζονται την οσμή της παρουσίας τους στον αέρα, κινούμενοι αντίθετα, προκειμένου να μην γίνουν αντιληπτοί από τα ζώα. (από Ingold, 2010, σ. 131) Γίνεται φανερό ότι στους λαούς των κυνηγών και τροφοσυλλεκτών η επικοινωνιακή δεξιότητα τους δεν περιορίζεται μόνο στο ανθρώπινο είδος και σε αυτό ο αέρας παίζει πρωταρχικό ρόλο.

Η Irigaray (1983, 2002, 2013), ασκούμενη χρόνια στη γιόγκα, αναφέρει ότι η Δύση έχει ξεχάσει την αναπνοή και προτείνει να διερευνήσουμε τεχνικές και πρακτικές ενσωμάτωσης των ανατολικών μεθόδων, που αποσκοπούν στην καλλιέργεια της. Η Irigaray (2002) αναφέρει ότι η αναπνοή είναι η λειτουργία που μας κάνει αυτόνομους οργανισμούς, καθώς στην ενδομήτρια ζωή το οξυγόνο έρχεται από το αίμα της μητέρας. Για την Irigaray βρισκόμαστε ανάμεσα σε δύο αναπνοές: την φυσική αναπνοή και την πολιτισμική αναπνοή κι αυτές δεν βρίσκονται σε αρμονία. Μεγαλώνουμε, λέει, πιστεύοντας ότι η σωματική ζωή είναι διαφορετική από την πνευματική ζωή, χωρίς να καταλαβαίνουμε την πνευματική διάσταση της αναπνοής. Λέει επίσης χαρακτηριστικά: «στον πολιτισμό μας μαθαίνουμε να περιφρονούμε το σώμα για να γίνουμε πνευματικοί. Το σώμα ανήκει στην φύση και πρέπει να το υπερβούμε για να μπορέσουμε να φτάσουμε στο πνεύμα, στην ψυχή» (σ.48). Αντ' αυτού η Irigaray (όπως κι η Gorska 2016) προτείνει την συνειδητή ενασχόληση και καλλιέργεια της αναπνοής, μέσα και από το φεμινιστικό πρίσμα, για μεγαλύτερη αυτονομία και πνευματικότητα των γυναικών.

Ο βιολόγος Lyall Watson (1984) στη σχέση του ανθρώπου με τον αέρα διακρίνει δύο ειδών ανέμων. Άνεμοι θετικοί για την ανθρώπινη κατάσταση, που φέρνουν ευφορία και αναζωογόνηση, κι άνεμοι βλαβεροί. Οι πολύ ισχυροί άνεμοι, για παράδειγμα, επιφέρουν πλεόνασμα αδρεναλίνης

και επιταχύνουν τον μεταβολισμό, θέτοντας τον οργανισμό σε συναγερμό. Αναφέρει ότι τις μέρες δυνατού αέρα στην πόλη αυξάνονται τα εγκεφαλικά και οι καρδιακές προσβολές, λόγω του υψηλού βαθμού διέγερσης του οργανισμού (σ. 277). Μήπως ο ευεργετικός αέρας, που αναζωογονεί, ως «πνοή ζωής», σχετίζεται με την ύπαρξη καλών πνευμάτων, ενώ αντίθετα, οι βλαβεροί άνεμοι με την ύπαρξη κακών πνευμάτων/δαιμονίων;

Ο αέρας που βλάπτει και είναι επικίνδυνος έχει απασχολήσει τον Sloterdijk (2009) που αναφέρει, ότι από τον 1^ο παγκόσμιο πόλεμο και μετά, οι τεχνικές πολέμου δεν στοχεύουν πια, με βάση τις αρχές του Clausewitz, στην άμεση εξολόθρευση του εχθρού, αλλά έμμεσα, στο περιβάλλον του, με βόμβες και θαλάμους αερίων, πυρηνικά κ.λπ. κάνοντας τον αέρα φονικό. Ο Sloterdijk⁹ (2011) συνεχίζει την ενασχόληση του με τον αέρα και το περιβάλλον για να καταλήξει σε μία φιλοσοφία για την ατμόσφαιρα με μεταφυσικές προεκτάσεις.

Για την σχέση όσφρησης και μεταφυσικής συμφωνούν κι άλλοι ερευνητές (Howes 1988, Gell 1977, Leenhardt 1979, Χαμηλάκης 2015.) Ίσως γιατί στην μυρωδιά το υλικό μεταφέρεται, εξαπλώνεται στην μυστικιστική σφαίρα του αοράτου, έως να διαλυθεί. Ο Howes 1988, σ. 85) αναφέρεται στην ανάδειξη των αγίων από την ευωδιά των οστών. Στους Ongree, το σώμα που αναδύει οσμή γίνεται ελαφρύτερο (Pandya, 2009, σ. 115). Μέσω της εισπνοής του πνεύματος θεωρούν ότι μένουν έγγυες οι γυναίκες. Προσελκύουν τα πνεύματα, επίσης, μέσω της οσφρητικής οδού με βάνιμο του σώματος και του προσώπου με ειδικές μπογιές, οι οποίες αναδύουν μία συγκεκριμένη μυρωδιά. (Pandya, 1993).

Ο ρόλος της όσφρησης, ως μέσο επικοινωνίας με τα πνεύματα, έχει επισημανθεί κι από άλλες ανθρωπολογικές έρευνες. Ο Gell (1977, σ. 28) υποστηρίζει ότι: «Καταφεύγουμε στην μυρωδιά, όταν οι άλλες αισθήσεις δεν είναι στο προσκήνιο, σε καταστάσεις υλοποίησης και απούλοποίησης, στον ερχομό ή στην αποχώρηση...» αφού «η μυρωδιά προδίδει κάποιον που μόλις μπήκε ή κάποιον που έφυγε και δεν είναι πια ορατός».

Η επικοινωνιακή διάσταση της όσφρησης υπάρχει ακόμη και ανάμεσα στις βελανιδιές και δεν θα αποτελέσει έκπληξη αν αργότερα αντιληφθούμε ότι συμβαίνει και σε άλλα είδη της

⁹ Αυτοαποκαλείται «σπουδαστής του αέρα» (από το έργο του Bubbles).

χλωρίδας. (Wohlleben 2017 [2016]). Είναι ένας από τους λόγους που τα δάση αποτελούν περιβάλλοντα πνευμάτων σε πολλούς πολιτισμούς; Ο ανιμισμός¹⁰ στηρίζεται στον αέρα!

Στην σχέση της αναπνοής με τις θρησκευίες αναφέρεται ο Kleinberg-Levin (2018). Στον Θιβητιανό βουδισμό, το σώμα δεν αποτελείται μόνο από ύλη, αλλά και ενέργεια, η οποία αλληλεπιδρά με την ενέργεια του περιβάλλοντος καταργώντας τα σύνορα. «Σαν νερό που τρέχει μέσα σε νερό» (σ. 15). Η αναπνοή μπορεί να γεφυρώσει δυσμούς όπως εαυτός/άλλος, σώμα/πνεύμα, ανατολή/δύση (Škof και Holmes, 2013). Επομένως, το οριοθετημένο σώμα δεν αποτελεί παρά μία κοινωνική κατασκευή της νεωτερικότητας.

Ένα εθνογραφικό παράδειγμα για την παιδαγωγική του σώματος, μέσω της αναπνοής, έρχεται από το Lande (2007) από ένα στρατόπεδο των ΗΠΑ. Ο Lande περιγράφει ότι κατά την εκπαίδευση ενός μαθητευόμενου μόνιμου αξιωματικού, ο ανώτερος του λέει: «Αν θες να μιλάς σαν αρχηγός και να σε ακούν οι άλλοι, δεν πρέπει να μιλάς από το λαιμό, αλλά από το διάφραγμα» (σ. 95). Το να είναι κανείς στρατιωτικός, πρέπει να φαίνεται σαν στρατιωτικός, μέσα από μία επιτελεστικότητα, όμοια με αυτή που έχει η Butler περιγράψει για το τι σημαίνει να είναι κανείς το φύλο του.

Πιο κοντά στο εγχείρημα αυτό είναι η εργασία της Gorska (2016), καθώς αναδεικνύει την πολιτική διάσταση της αναπνοής στον φεμινισμό. Στην εργασία της παραφράζει τον τίτλο από το κλασικό βιβλίο της Butler: “Body matters” σε “Breathing matters”. Βλέπει την αναπνοή, όχι ως κάτι μηχανικό κι οργανικό που λειτουργεί ενδοσωματικά (intracorporal), αλλά ως κάτι διασωματικό (transcorporal). Ενορμούμενη από τις δικές της κρίσεις πανικού, κατάλαβε ότι έπρεπε να προβεί σε αλλαγές, που άλλαζαν δομικά την θέση της, ως μία ευκαιρία αυτοφροντίδας, προτείνοντας σε ευάλωτες ομάδες να στραφούν προς την αναπνοή.

Τέλος η εργασία της Cavarero (2005) βλέπει την ομιλιακή πράξη κι όχι το νοηματικό περιεχόμενο της, ως μία ενσώματη λειτουργία, προ-εννοιολογική σχεδόν, η οποία πολιτικοποιείται και διαφέρει από την επιτελεστική ομιλία που περιέγραψε το 1962 ο Austin, όπου το νόημα του λόγου αποτελεί ή εισάγει δράση.

¹⁰ Anima=αναπνοή

Μεθοδολογία

Συγκριτική μέθοδος

Η βασική μέθοδος, στην οποία θα στηριχθεί αυτή η εργασία, είναι η συγκριτική των δύο πολιτισμικών πλαισίων που προαναφέραμε.

Η σχέση μου με τα δύο πεδία δεν είναι ίσων αποστάσεων. Από την ηλικία των 20 τραβά το ενδιαφέρον μου η Κίνα, με ανάγνωση ταοϊστικών κειμένων, ταξίδι στη χώρα, μαθήματα κινεζικών (δύο χρόνια), πολυετή ενασχόληση με το Τάι Τσι, συμμετοχή στα ιδρυτικά μέλη στον «Σύνδεσμο για τον διάλογο του ελληνικού με τους ασιατικούς πολιτισμούς»¹¹). Έτσι, το πολιτισμικό πεδίο του Τάι Τσι είναι επενδυμένο από οικειότητα, ενώ επίσης σημαντικό στοιχείο που χρειάζεται να αναφερθεί είναι ότι δεν θεωρώ την εαυτή μου πιστή σε καμία θρησκεία.

Προτίμησα, ως δεύτερο πεδίο της συγκριτικής μελέτης, την Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων κι όχι την Ορθόδοξη (που αρχικά σκέφτηκα), σκεπτόμενη ότι θα είχε περισσότερο ενδιαφέρον ως ετερότητα. Οι Ευαγγελικοί, παρά την μεγάλη εξάπλωση τα τελευταία χρόνια, παραμένουν στην ελληνική πραγματικότητα, μειονότητα. Η σύνδεση του Προτεσταντισμού με τον Καπιταλισμό από το Weber, ενδυνάμωσε την περιέργεια, η οποία, τουλάχιστον στην αρχή, δεν είχε την επιθυμητή αθωότητα που οραματιζόταν ο Husserl στην επαφή με το αντικείμενο.

Η σχέση της εθνογράφου με τα δύο πεδία χρειάζεται να ληφθούν υπόψη για την καλύτερη κατανόηση της εθνογραφικής συνθήκης.

Συμμετοχική Παρατήρηση

Η έρευνα στηρίζεται σε συμμετοχική παρατήρηση σε δύο πεδία: την Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων και την Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών “Martial Way”. Η συμμετοχική παρατήρηση διακατέχεται από χρονική ασυμμετρία και διάρκεια συμμετοχής. Στην Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων πραγματοποιήθηκε στο διάστημα Ιουνίου και Ιουλίου 2022. Στην Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών διήρκησε 9 χρόνια (Σεπτέμβριος 2010-Ιούλιος 2019) και τα στοιχεία της

¹¹ Σύλλογος που ιδρύθηκε από την αγαπημένη φίλη Κυβέλη Τσιγάρα Βερνιέ (1940-2014) με στόχο τη δημιουργία Ακαδημαϊκού τμήματος Κινεζικών σπουδών στην Ελλάδα.

έρευνας στηρίζονται σε σημειώσεις από εκείνη την περίοδο, κάποιες από τις οποίες υπάρχουν σε προσωπικό ημερολόγιο/ιστολόγιο¹².

Τα δύο πολιτισμικά πεδία.

Η Χριστιανική Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων.

Η Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων ιδρύεται το 2010, ως «μπόλιασμα» του Λόγου του Ευαγγελίου στην πόλη, που ακόμη βρισκόταν στον απόηχο των ταραχών από την δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου και στις αρχές του Μνημονίου. Στεγάστηκε πρώτα σε ένα αρχοντικό κτίριο στην οδό Μεθώνης 44, πολύ κοντά στο σημείο της δολοφονίας, και το 2020 μετακόμισε στο κτίριο της οδού Εμμανουήλ Μπενάκη 83.

Η ίδρυσή της συντονίζεται από την Ευαγγελική Εκκλησία της Ελλάδος-που επίσημα αναγνωρίστηκε το 2014 από το ελληνικό κράτος- παρόλο που έχει ιδρυθεί το 1871, από το γιατρό και θεολόγο Μιχαήλ Καλαποθάκη, που στήριξε την ίδρυση με την έκδοση των εφημερίδων: «Αστήρ της Ανατολής» (1858) και «Εφημερίδα των Παίδων»¹³ (1868-1893). Η πρώτη Προτεσταντική Εκκλησία στην Ελλάδα κι ο πρώτος της πάστορας, ο Μ. Καλαποθάκης¹⁴ δέχτηκαν επιθέσεις από φανατικούς Ορθοδόξους, στα πρώτα χρόνια λειτουργίας της.

Σήμερα, η Ευαγγελική Εκκλησία της Ελλάδας, εκτός από την Εκκλησία των Εξαρχείων, έχει ιδρύσει άλλες τρεις εκκλησίες σε γειτονίες της Αθήνας- την Κυψέλη, τη Γλυφάδα και την Αγία Παρασκευή- σε μία κίνηση «μπολιάσματος»:

Η εκκλησία μας πιστεύει ότι το «μπόλιασμα» της πόλης μας με νέες εκκλησίες μπορεί να φέρει μία μεταμόρφωση και άνθηση με την δύναμη και την ομορφιά του Ευαγγελίου.¹⁵

Η Ευαγγελική Εκκλησία της Ελλάδας, (μαζί με τις εκκλησίες που προαναφέρθηκαν) είναι μία από τις επτά εκκλησίες των Προτεσταντών στην Ελλάδα¹⁶. Οι διαφορές μεταξύ τους δεν έχουν

¹² Δήμητρα Σταύρου, *Taijiquan, My secret diary*. <https://taijiquansecretdiary.blogspot.com/>

¹³ που ήταν το πρώτο εικονογραφημένο έντυπο που απευθυνόταν σε παιδιά

¹⁴ Πηγή: Ευαγγελική Εκκλησία της Ελλάδας

¹⁵ Βλ. <https://aeee.gr/for-the-city/polis-new-churches-inside-the-city/> (προσβάσιμος στις 23/08/2022).

¹⁶ Οι άλλες είναι: Κοινωνία των Ελευθέρων Ευαγγελικών Εκκλησιών, η Αδελφότητα των Εκκλησιών της Πεντηκοστής, Οι Ελεύθερες Αποστολικές Εκκλησίες της Πεντηκοστής, η Βαπτιστική Εκκλησία, η Μεθοδική Εκκλησία και η Βιβλική Αποστολική Εκκλησία.

να κάνουν με την ομολογία πίστης, αλλά με τον τρόπο λειτουργίας σε επίπεδο εκκλησιαστικής τάξης.

Υπολογίζεται ότι σήμερα υπάρχουν στην Ελλάδα 15000 Προτεστάντες συνολικά (το 0,15% των Ελλήνων¹⁷), ενώ η Ευαγγελική Εκκλησία της Ελλάδας έχει συνολικά 6000 μέλη από τα οποία, τα 1500 από αυτά βρίσκονται στην Κατερίνη κι αποτελούν τη μεγαλύτερη κοινότητα Ευαγγελικών, μετά της Αθήνας, προερχόμενη από Ευαγγελικούς πρόσφυγες της Μικράς Ασίας¹⁸.

Σε επίπεδο θεολογικό, οι Ευαγγελικοί¹⁹ πιστεύουν, όπως κι οι Ορθόδοξοι, αλλά όχι οι Καθολικοί, ότι το Άγιο Πνεύμα προέρχεται μόνο από τον Θεό (κι όχι filioque). Η «Θεόπνευστη» Αγία Γραφή, ως «Λόγος του Θεού», αποτελείται από: τα 39 «κανονικά» βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης και 27 της Καινής Διαθήκης (που ονομάζονται και «Ελληνική Καινή Διαθήκη»)²⁰. Για να γίνει κανείς Πάστορας ή βοηθός Πάστορα πρέπει να έχει χειροτονηθεί. Οι Πάστορες μπορούν να παντρεύονται, όπως και οι Ορθόδοξοι ιερείς, αντίθετα από τους Καθολικούς. Η Παναγία αναγνωρίζεται ως μητέρα του Ιησού, αλλά δεν έχει την θέση που έχει στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Η πίστη συνοψίζεται στα λόγια του Συμβόλου της Πίστεως (Νικαίας/Κωνσταντινουπόλεως). Ο Προτεσταντισμός δε γιορτάζει Αγίους και διαφοροποιείται από τον μυστικισμό της ορθοδοξίας, όντας επικεντρωμένος αποκλειστικά στον Λόγο του Ευαγγελίου.

Τέλος, οι πέντε αρχές (αλλιώς τα πέντε σόλα) του Προτεσταντικού δόγματος, όπως τις έθεσε ο ιδρυτής τους Λούθηρος, είναι: α) Solus Christus (=Μόνο ο Χριστός: Ο Χριστός είναι ο μόνος διαμεσολαβητής μεταξύ Θεού και ανθρώπων), β) Sola Scriptura (=Μόνο η Γραφή: Η μόνη αυθεντία είναι η Αγία Γραφή, η οποία είναι θεόπνευστη και απόδειξη της ύπαρξης του Θεού), γ) Sola fide (=Μόνο η Πίστη: Αρκεί μόνο η πίστη- κι όχι και αγαθά έργα- για την σωτηρία²¹) δ) Sola gratia (=Μόνο η Χάρης: Η σωτηρία είναι δώρο για τον Λούθηρο, που οι άνθρωποι δεν το αξίζουν, αφού θεωρούνται εκ φύσεως με τάση προς την αμαρτία, και χορηγείται από το Έλεος του Θεού, ενώ ο άνθρωπος δεν μπορεί να κερδίσει τη σωτηρία), και ε) Soli Dei Gloria (=Δόξα μόνο στο Θεό: Ούτε στους Αγίους, ούτε στους Ιερείς).

¹⁷ Πηγή: <https://web.archive.org/web/20070925031130/http://www.greekhelsinki.gr/greek/reports/evangel-Artos-Zois.html>

¹⁸ Πηγές: Wikipedia, στο λήμμα: Ευαγγελική Εκκλησία της Ελλάδας,

¹⁹ Κι όχι ευαγγελιστές όπως είθισται

²⁰ Wikipedia, στο λήμμα: «Αγία Γραφή»

²¹ «Αφού, αν υπάρχει πίστη, τότε ο πιστός ζει «εν Χριστώ» και οι αγαθές πράξεις θα έρθουν από μόνες τους.» όπως μου εξήγησε ο Greg, ένας από τους δύο πάστορες, συζητώντας στην Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων.

Η Ευαγγελική Εκκλησία της Ελλάδας, διαθέτει πλούσια δραστηριότητα και είναι συντονισμένη με την κοινωνία, προσφέροντας πολιτιστικό και φιλανθρωπικό έργο. Διαθέτει δικό της ολοκληρωμένο πρόγραμμα απεξάρτησης από ναρκωτικά («Φιλήμων») που απαρτίζεται από μία κλειστή δομή στη Θήβα, ένα πρόγραμμα ημέρας στο Κουκάκι κι ένα κέντρο επανένταξης στη Βούλα. Επίσης, έχει δημιουργήσει ένα χώρο παιχνιδιού και μάθησης («Κέντρο 68») και μία σειρά δημιουργικών δραστηριοτήτων σε εξωτερικό χώρο για παιδιά («Alana»), διαθέτει διαμερίσματα για στέγαση προσφύγων από τη Συρία, το Ιράκ και το Ιράν («Σπίτια Ελπίδας»), ένα χώρο ανοιχτής συζήτησης, που σκοπεύει να συνδυάσει την τέχνη με την πίστη («Imago Dei»), και πλούσιο φιλανθρωπικό έργο για τους αστέγους («Καθ' οδόν»).

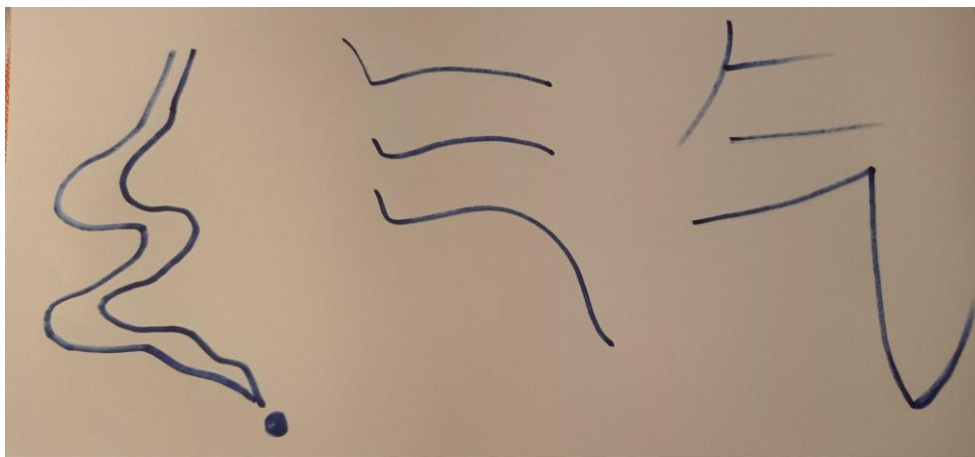
Η σχετικά νεοσύστατη Εκκλησία Εξαρχείων είναι, επίσης, ένας «ζωντανός» χώρος πολιτισμού. Εκτός από τις λειτουργίες, διοργανώνονται μουσικές βραδιές και φιλοσοφικές συζητήσεις, ενώ η ταράτσα είναι ένας χώρος συνεύρεσης και παιχνιδιού για τα παιδιά, ή χώρος όπου τα μέλη μπορούν να κάνουν barbecue και να φάνε μαζί. Η κοινότητα των πιστών, οι περισσότεροι των οποίων είναι γείτονες, περνά πολύ χρόνο μαζί και εκτός λειτουργιών.

Η πολεμική τέχνη Τάι Τσι στην Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών.

Ο Mauss (2010 [1934], σ. 386), επηρεασμένος από τις έρευνες του Granet στην Κίνα, αναφέρεται στην αναπνοή και την σχέση της με τον ταοϊστικό και ινδικό μυστικισμό, παροτρύνοντας για περαιτέρω έρευνα, βάση ενός βιο-ψυχο-κοινωνικού μοντέλου έρευνας. Πράγματι, η Κίνα και η Ινδία έχουν ασχοληθεί με την αναπνοή αιώνες και πολλά από τα ευρήματα τους αποδεικνύονται σήμερα από τις δυτικές νευροεπιστήμες (Gerritsen και Band, 2018).

Για τον Elberferd (2018, σ. 76) η αναπνοή είναι κεντρική στην αισθητική της Άπω Ανατολής. Ως εμπρόθετη δράση, η αναπνοή βρίσκεται ενταγμένη στην ιατρική, σε πολεμικές τέχνες, στο θέατρο, αλλά και την κινέζικη καλλιγραφία.

Ο Yuerping Yen (από Ingold, 2007, σ. 131) ισχυρίζεται ότι η καλλιγραφία είναι η τέχνη της ρυθμικής κίνησης κι εξηγεί ότι η κάθε γραμμή έχει την δική της δυναμική και ένταση. Έτσι, η κίνηση στην καλλιγραφία, σύμφωνα με τον Billenter (από Ingold, ό.π.) μοιάζει με την κίνηση των πολεμικών τεχνών κι έχει προκύψει από την παρατήρηση ενός πουλιού που πετά. Ο Ingold (σ. 135) αναφέρει πόσο μεγάλη διαφορά έχει αυτή η «γραφή στον αέρα» από τη δυτική γραφή, καθώς εμπλέκονται τόσες ενέργειες και ευαισθησίες, έλεγχος αλλά και ροή.

Εικόνα 2 Από τον καπνό στο ιδεόγραμμα qi= 气 αέρας, ατμός, ενέργεια, σθένος (προσωπικός πειραματισμός εμπνευσμένος από βιβλίο εκμάθησης της γλώσσας)

Ο Jullien (2013) επισημαίνει ότι η Δύση δεν κατάφερε ποτέ να φτάσει τους Κινέζους στην στρατηγική και την τέχνη του πολέμου. Το κείμενο του Clausewitz «Περί του Πολέμου» εμφανίζεται τον 19^ο αιώνα²², με μεγάλη καθυστέρηση, αν συγκριθεί με άλλα δυτικά επιτεύγματα. Στην Κίνα, η «Τέχνη του Πολέμου» του Σουν Τσου, εμφανίζεται ως φιλοσοφία και ολοκληρωμένη μέθοδος στρατηγικής τον 6^ο αι. π.Χ. Ο Jullien παρατηρεί επίσης, ότι στην Κίνα απουσιάζει η εποποιΐα. Δεν ενδιαφέρονται για μεγάλες θεαματικές νίκες, ενώ ο ηρωισμός είναι άγνωστο φαινόμενο.

Η κινεζική στρατηγική δεν στηρίζεται στον στόχο, αλλά στην διαδικασία (Jullien 2013). Το επίκεντρο της δεν είναι μία ιδέα, ένα πρότυπο σχέδιο βασισμένο στη γεωμετρία (όπως γίνεται και σε αθλητικούς αγώνες, όπου ο δυτικός προπονητής ζωγραφίζει γραμμές, κύκλους κλπ.). Η κινεζική μέθοδος πολέμου στηρίζεται στην αξιοποίηση των συνθηκών. Ενώ ο Κινέζος στρατηγός αξιολογεί την κατάσταση, ο Δυτικός καταστρώνει ένα πολύ συγκεκριμένο σχέδιο, που ποτέ δεν βγαίνει ακριβώς όπως το έχει φανταστεί, γιατί πάντα θα υπάρξουν απρόβλεπτοι παράγοντες. Έτσι, αν υπάρξει νίκη του δυτικού στρατηγού, θα είναι μία ένδοξη προσωπική νίκη, πολύ θεαματική και αιματηρή, λέει ο Jullien, ενώ ο Κινέζος στρατηγός δεν θα δοξαστεί ποτέ, γιατί οι νίκες του έχουν την βάση τους στις συνθήκες, ενώ αν μπορέσει, θα ακολουθήσει την συμβουλή του Σουν Τσου για αναίμακτη μάχη. Η συντριβή του αντιπάλου όχι μόνο δεν είναι μέσα στα σχέδια του, αλλά είναι ανεπιθύμητη.

²² “On war”, πρώτη έκδοση: 1837.

Σε μία τέτοια πολεμική παράδοση, η Κίνα ανέπτυξε ένα πλήθος πολεμικών τεχνών (Wǔshù 武术) οι οποίες, όπως και σε άλλες χώρες της Ασίας, εντάσσονται στη μοναστική ζωή βουδιστών και ταοϊστών μοναχών.

Το Τάι Τσι Τσουάν (太極拳 στην παραδοσιακή γραφή, 太极拳 στην απλοποιημένη και tàijíquán στα pinyin²³, σημαίνει «η υπέρτατη πάλη»²⁴) ξεκίνησε και αναπτύχθηκε στα μοναστήρια του όρους Wutang, που είναι ένα από τα τέσσερα ιερά βουνά της Κίνας και αποτελεί σημαντικό ταοϊστικό προσκύνημα²⁵. Οι πολεμικές τέχνες που εξασκούνται εκεί ανήκουν στην ομάδα των «εσωτερικών» πολεμικών τεχνών (Nèi jiā 內家), ενώ οι «εξωτερικές» πολεμικές τέχνες (wài jiā 外家拳) συνδέονται με το μοναστήρι Shaolinsi, που αποτελεί βουδιστικό προσκύνημα και είναι γνωστό στον δυτικό κόσμο, λόγω της εξωστρέφειας των μοναχών Σαολίν.

Οι «εξωτερικές» πολεμικές τέχνες είναι πολλές, ενώ οι «εσωτερικές» τρεις: Τάι Τσι, Μπακούα Τζαν και Σινγκ Γι Τσουάν. Αυτό που διακρίνει την «εσωτερική» πολεμική τέχνη είναι ότι η παραγωγή δύναμης σχετίζεται με την ροή της ενέργειας «τσι», (Qi 氣), που ρυθμίζεται από τον χειρισμό της αναπνοής, σε συνεργασία με την κίνηση του σώματος, και εναρμόνιση όλων των μελών. Το ιδεόγραμμα 氣 σημαίνει: αέρας/φύσημα, ατμός, μυρωδιά, σθένος/ενέργεια, έξαψη²⁶. Οι εξωτερικές πολεμικές τέχνες είναι πιο δυναμικές και δεν στηρίζονται στο qi.

Για την προέλευση του Τάι Τσι, οι απόψεις δίστανται. Ένας θρύλος λέει ότι δημιουργήθηκε από τον σοφό Zhang Sanfeng, κατά τη δυναστεία των Song (960-1279). Μία άλλη εκδοχή είναι ότι αναδύθηκε στο χωριό Chienjiagou στα μέσα του 17^{ου} αι. Σε αυτή την περίπτωση, αναφέρει ο Xia (2022), ο στρατηγός κι επικεφαλής του χωριού, Chen Wang Ting συνδύασε το Κουνγκ Φου του με στοιχεία από τον ταοϊσμό και την παραδοσιακή κινέζικη ιατρική και δημιούργησε το πρώτο στυλ Τάι Τσι, το Chen, από το οποίο γεννήθηκε το Yang (το πιο διαδεδομένο σήμερα) και από αυτό το Wu. Αυτά τα τρία είναι τα πιο διαδεδομένα. Το Τάι Τσι

²³ Τα pinyin είναι έργο του Κινέζου γλωσσολόγου Zhou Youguang που ανέπτυξε την δεκαετία του '50, προκειμένου να γίνει εγγύτερη η σχέση των δυτικών με την κινεζική γλώσσα.

²⁴ «υπέρτατη γροθιά» ή/και «υπέρτατη αρχή».

²⁵ το 1994 εντάχθηκε στην παγκόσμια κληρονομιά της Unesco.

²⁶ <https://www.chine-nouvelle.com/outils/dictionnaire.html>

ανθίζει κατά τον αποικιοκρατικό 19^ο αι. κι ο Wile (1996, σ. 26) υποστηρίζει ότι το Τάι Τσι χρησιμοποιήθηκε ως στήριγμα μίας διακριτής εθνικής ταυτότητας.

Το Τάι Τσι ακολουθεί την βασική αρχή του Γιν Γιανγκ (yīn yáng: στην παραδοσιακή γραφή 陰陽 και στην σύγχρονη: 阴阳) που συλλαμβάνει τις αντιθέσεις ως ενιαίο συμπληρωματικό ζεύγος σε αέναη κυκλική κίνηση. Η αλλαγή δεν γίνεται με τρόπο ξαφνικό, αλλά αργά. Συντελείται με συνεχή ροή που δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή, “όπως όταν ένα πρωί συλλαμβάνουμε μία άσπρη τρίχα στο κεφάλι μας και αντιλαμβανόμαστε ότι γεράσαμε» (Jullien, 2008, σ. 75).

Το Γιν Γιανγκ διαπερνά όλο το Τάι Τσι και μοιράζονται το ίδιο όνομα²⁷. Κάθε κίνηση συμπεριλαμβάνει και τα δύο. Αποτελεί παράλληλα άδειασμα (Γιν) γέμισμα (Γιανγκ), π.χ. το κάτω μέρος του σώματος μπορεί να είναι γιανγκ και το πάνω γιν ή αντίστροφα. (Εικόνα 3)

Εικόνα 3 Άγαλμα του Zhang Sanfeng, στο όρος Wutang. Φωτ. Giseng, Creative Commons

²⁷ Το δεύτερο όνομα του Γιν Γιανγκ είναι Τάι Τσι (ως «το υπέρτατο»). Οι νεοκομφουκιανοί θεωρούν ότι πρώτα είναι το wuji (το αβυσσώδες, το κενό) και μετά το taiji. (βλ. Pregadio 2014:1057-1058).

Το κάθε στυλ αναπτύσσεται και διαφυλάσσεται αυστηρά μέσα στην οικογένεια του προγόνου που το δημιούργησε. Διαθέτει τις δικές του φόρμες²⁸ και κάποιες αρχές που το διαφοροποιούν από τα άλλα, χωρίς ωστόσο να χάνει την βασική αρχή του Γιν Γιανγκ και της καλλιέργειας του qì για την παραγωγή δύναμης.

Κάθε στυλ διαθέτει και τη δική του σειρά qì gong (氣功) δηλαδή ασκήσεις καλλιέργειας του qì. Το δεύτερο συνθετικό του ιδεογράμματος 功 (gong) σημαίνει δουλειά, αξία/εκμετάλλευση, ικανότητα. Η έννοια της καλλιέργειας αποτυπώνεται στην απεικόνιση του ρυζιού κάτω από τον αέρα στην παραδοσιακή γραφή του qì gong: 氣功. Ο Jullien (2013, σ. 69) χρησιμοποιεί τη μεταφορά της καλλιέργειας του φυτού, που για να ωριμάσει το βοηθάμε με το σκάλισμα και το πότισμα, λειτουργώντας όχι πάνω του άμεσα, αλλά στις συνθήκες του περιβάλλοντός του. Κατά την εξάσκηση στο Τάι Τσι, τα Τσι Κονγκ προηγούνται για να βοηθούν στην ενσωμάτωση της κατάλληλης αναπνοής στην κάθε κίνηση, ανάλογα με την περίπτωση. Πίσω από τις απαλές, κομψές κινήσεις του, το Τάι Τσι παραμένει μία πολεμική τέχνη, αλλά και μία θεραπευτική πρακτική, καθώς τα Τσι Κονγκ αποτελούν, επίσης, αναπόσπαστο μέρος της κινεζικής ιατρικής.

Ο Κομφουκιανισμός επιδρά στο Τάι Τσι, ως προς την σημασία της οικογενειακής παράδοσης, για την διαφύλαξη και διάδοση του. Η κάθε οικογένεια, στους κόλπους της οποίας έχει δημιουργηθεί ένα στυλ, το καλλιεργεί και το περνά από γενιά σε γενιά, κρατώντας μυστικά, τα οποία δεν μοιράζεται με ξένους²⁹. Για να μπορέσει να διαδοθεί η γνώση έξω από την αιματοσυγγένεια, χρειάζεται να υπάρξει άτυπη υιοθεσία, με την κατάλληλη τελετουργία. Ο σεβασμός στους προγόνους είναι πολύ σημαντικός για την διατήρηση της παράδοσης και πάντα οι εικόνες των προγόνων κοσμούν τους τοίχους των σχολών (Εικόνα 11), ενώ κατά το τέλος της εξάσκησης, αποδίδεται τελετουργικός σεβάσμιος χαιρετισμός προς τις φωτογραφίες των προγόνων.

Το Τάι Τσι αποτελούσε πάντα μία δημόσια υπόθεση, αφού εξασκείται κυρίως στο δημόσιο χώρο. Ακόμη και σε μεγαλουπόλεις, όπως το Πεκίνο, η Σαγκάη και το Χονγκ Κονγκ, τα πάρκα γεμίζουν από άτομα που εξασκούνται σε ομάδες ή μόνα τους. Τα πάρκα είναι ειδικά

²⁸ (φόρμα=ολοκληρωμένο σύστημα κινήσεων με ροή)

²⁹ Ενδεικτικά στον ιστότοπο της οικογένειας Yang μπορεί να δει κανείς την διαδρομή του συτλ Yang μέσα από το γενεολογικό δέντρο της οικογένειας: <https://yangfamilytaichi.com/yang-family-history/>, το ίδιο και για την οικογένεια Wu με το ομώνυμο στυλ: <https://www.wustyle.com/about-us/family-tree> κλπ.

διαμορφωμένα, ώστε να συμπεριλαμβάνουν το Τάι Τσι, που χρειάζεται ομαλό έδαφος και περίπου πέντε τετραγωνικά μέτρα για κάθε αθλούμενο. Μία κινητή μέρα στον Απρίλιο έχει καθοριστεί ως παγκόσμια μέρα Τάι Τσι και γεμίζουν οι εξωτερικοί χώροι σε πολλά μέρη του κόσμου με ασκούμενους της τέχνης³⁰ (Εικόνα 4)

Εικόνα 4 Από την Παγκόσμια Μέρα Τάι Τσι 2016. Από την σελίδα της σχολής (αναδημ/ση μετά από άδεια Δ. Τσετσέλη).

Το Τάι Τσι εξαπλώνεται στην Δύση κατά τις δεκαετίες '60 και '70, ενώ δεν λείπουν κι αλλοιώσεις από το New Age³¹. Στην Ελλάδα εμφανίζεται τη δεκαετία του '90 και στεγάζεται σε αθλητικές εγκαταστάσεις ή σε κέντρα εκμάθησης πολεμικών τεχνών. Σπανιότερα στεγάζεται και διδάσκεται μόνο του, όπως στην περίπτωση του Πέτρου Κουρόπουλου³², που θεωρείται αυτός που το εισήγαγε πιο συστηματικά στην Ελλάδα. Η εξάσκηση γινόταν σε χώρο του σπιτιού του και στην Πνύκα.

Τα σώματα που καταλαμβάνουν το δημόσιο χώρο αποτελούν πολιτικό γεγονός, επισημαίνει η Butler (2015), πόσο μάλλον όταν ασκούν πολεμική τέχνη. Η πολιτισμική

³⁰ Στην Ελλάδα, γίνεται συνήθως είτε στο Ζάππειο, είτε στον εξωτερικό χώρο του Ολυμπιακού σταδίου, κάτω από την πύλη του Calatrava.

³¹ Π.χ. πολλές σχολές έχουν πλήρως αφαιρέσει τον πολεμικό του χαρακτήρα.

³² Το Τάι Τσι και το στυλ Γιανγκ.

επανάσταση του Μάο επέβαλλε έλεγχο και απαγόρευσεις στις οικογένειες που δίδασκαν δημόσια. Αργότερα, τυποποίησε το Τάι Τσι και το εισήγαγε στην εκπαίδευση προβάλλοντας το ως πολιτιστική κληρονομιά.

Στην Ελλάδα, η υπαγωγή του Τάι Τσι στις «εσωτερικές τέχνες» κάνει την Ορθόδοξη Εκκλησία να το θεωρεί αιρετικό, όπως και τη Γιόγκα, καθώς συνδέονται με τον μυστικισμό. Ωστόσο, τον Δεκέμβριο του 2020 ανακηρύσσεται από την Unesco ως μνημείο άυλου πολιτισμού, κάτι που σχετίζεται με το διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον της Δύσης για την Κίνα.

Στην Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών διδάσκεται το στυλ της οικογένειας Wu. Ο δάσκαλος της σχολής, Διονύσης Τσετσέλης,³³ ξεκίνησε το Τάι Τσι στην ηλικία των 20 ετών και το καλοκαίρι του 2009 προήχθη σε εκπαιδευτής Advanced Level της διεθνούς ομοσπονδίας Wu Style. Μέσα από την παραδοσιακή τελετή Μπάι Σι, έγινε δεκτός ως Οικογενειακός μαθητής της οικογένειας Wu και προσωπικός μαθητής του δασκάλου Wu Kong Yu, ο οποίο είναι ο σημερινός επικεφαλής της οικογένειας³⁴, προέρχεται από το Χονγκ Κονγκ, αλλά ζει στο Τορόντο. Με αυτό τον τρόπο γίνεται η «υιοθεσία» και το Τάι Τσι του κάθε στυλ διαδίδεται παγκόσμια. Τα μέλη των οικογενειών που ηγούνται της διδασκαλίας κερδίζουν πολλά χρήματα, εναρμονισμένοι με το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Τα τελευταία χρόνια, η οικογενειακή παράδοση αρχίζει να φθίνει³⁵. Οι θετοί μαθητές από όλο τον κόσμο αναλαμβάνουν τη συνέχεια, ενώ απόγονοι της οικογένειας έχουν το δικαίωμα να μην είναι οι επόμενοι διάδοχοι, με αποτέλεσμα να αλλάζει σταδιακά ο χαρακτήρας του Τάι Τσι.

Εθνογραφική καταγραφή

Πραγματοποιήθηκαν συνολικά εννέα ημιδομημένες συνεντεύξεις³⁶ σε μέλη της Εκκλησίας Εξαρχείων και ασκούμενους του Τάι Τσι (Μάιος-Ιουλιός 2022).

³³ Μου έχει δώσει την άδεια να χρησιμοποιήσω ανοιχτά το όνομα του για την έρευνα αυτή.

³⁴ Από τον ιστότοπο της Ακαδημίας Πολεμικών Τεχνών “Martial Way”: <https://www.martialway.gr/enilikes/tai-chi-chuan.html>

³⁵ Βλ. συνέντευξη του δασκάλου Wu στον Διονύση Τσετσέλη: <https://taichichuanblog.gr/archives/5225#more-5225>

³⁶ Πέντε ασκούμενους στο τάι τσι και τέσσερα πληροφορητές από την Εκκλησία Εξαρχείων.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα.

Από την Ευαγγελική εκκλησία μιλήσαμε με τέσσερις συνομιλητές, ανάμεσα στους οποίους ο ένας πάστορας. Οι συζητήσεις έγιναν, είτε κατ' ιδίαν, είτε σε ομαδικές συζητήσεις, πριν και μετά την κυριακάτικη λειτουργία. Ως προς το φύλο, οι τρεις ήταν άντρες και η μία γυναίκα κι οι ηλικίες κυμαίνονταν από 30 ετών ως 60. Οι δύο από τους συνομιλητές είναι κάτοικοι Εξαρχείων, ενώ οι δύο έρχονται από άλλες περιοχές. Οι τρεις επίσης είναι κοινωνικοί επιστήμονες, ενώ και ο τέταρτος έχει τρεις ειδικότητες σε άλλο τομέα. Οι δύο ήταν παντρεμένοι με παιδιά, ο ένας παντρεύτηκε ενόσω η έρευνα εξελισσόταν κι η γυναίκα δεν έχει παντρευτεί. Σε αντίθεση με τους περισσότερους Ορθοδόξους, τους «πασχαλίζοντες» όπως τους αποκαλούν³⁷, οι συμμετέχοντες πηγαίνουν σταθερά στην εκκλησία, συνήθως συχνότερα της μίας φορές την εβδομάδα.

Από την Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών,μίλησα με πέντε ασκούμενους στο Τάι Τσι, ο ένας εκ των οποίων, ο ίδιος ο δάσκαλος. Οι υπόλοιποι, παλιοί συμμαθητές μου, που, από την πανδημία, σταμάτησαν να πηγαίνουν στην Ακαδημία. Με αυτούς τους ανθρώπους, πλην του δασκάλου, συναντιόμαστε τακτικά και έχουμε αναπτύξει βαθιά φιλία. Οι τρεις από τους πέντε συνολικά συνομιλητές είναι άντρες και οι δύο γυναίκες. Όλοι είναι μεταξύ 52 και 65 ετών. Είναι όλοι, πλην μίας άγαμης γυναίκας, γονείς ενήλικων παιδιών, ο ένας είναι συνταξιούχος από το ναυτικό, ο άλλος εισοδηματίας και επενδυτής στο χρηματιστήριο, η μία εκπαιδευτικός, η μία ελεύθερη επαγγελματίας κι ο δάσκαλος. Παρόλο που έχουν όλοι, πλην του δασκάλου, διακόψει αυτό τον καιρό το Τάι Τσι στην Ακαδημία, λόγω της Πανδημίας κυρίως, το αγαπούν και λένε ότι θα το ξαναρχίσουν.

Όλοι καλύπτονται από ψευδώνυμα, πλην του δασκάλου κυρίου Διονύση Τσετσέλη, μετά από άδεια που μου παραχώρησε για την χρήση του ονόματος του.

Ανάλυση λόγου στην Καινή Διαθήκη

Αναλύονται τα εδάφια που αναφέρονται σε: πνοή, αέρα, πνεύμα, ψυχή και φωνή. Η πρόθεση είναι η ανθρωπολογική κατανόηση με πολιτισμικούς όρους. Ανάλογα εγχειρήματα έχουν πραγματοποιηθεί στην μελέτη άλλων θρησκευτικών συστημάτων. Ενδεικτικά αναφέρεται ο Taussig (1993, σ. 102) που ανέλυσε την έννοια της «ψυχής» στα νησιά Φίτζι, κι εκκινώντας από

³⁷ Πασχαλίζοντες επειδή οι περισσότεροι Ορθόδοξοι πηγαίνουν στην εκκλησία μόνο για την Ανάσταση.

την λέξη: “ruira”, βρίσκει τις επιπλέον σημασίες: πνεύμα, έμμηνο αίμα, σπέρμα, σκιά, φωτογραφία, λόγος, προγονικές Ιστορίες και το βαθύ νόημα των ιαματικών ασμάτων.

Επιλέχθηκε η Καινή Διαθήκη, επειδή γράφτηκε στα ελληνικά και διαχωρίζει τον Χριστιανισμό από τις άλλες δύο θρησκείες (Ιουδαϊσμό και Ισλάμ) που όλες στηρίζονται στην Παλαιά Διαθήκη. Η ενασχόληση με την ανάλυση λόγου γίνεται μόνο στον Χριστιανισμό κι όχι στο Τάι Τσι, καθώς ο πρώτος μόνο βασίζεται σε δόγμα/λόγο.

Αποτελέσματα

Η Ευαγγελική εκκλησία Εξαρχείων

Όσοι γαρ Πνεύματι Θεού άγονται, ουτοί εισίν υιοί Θεού

Παύλος προς Ρωμαίους: Κεφ. 8: 14

Η ατμόσφαιρα.

Πήγαμε στην εκκλησία Εξαρχείων με τον σύντροφό μου Χρήστο. Στις τέσσερις φορές που βρέθηκα στην Εκκλησία Εξαρχείων ήμασταν μαζί, και συνδεθήκαμε, ακόμη περισσότερο, με τους ανθρώπους και σε επίπεδο παρέας, έξω από την εκκλησία. Η λειτουργία της Κυριακής ξεκινά στις 11.30 πμ. και μετά υπήρξαν κάποιες συναντήσεις με μέλη της εκκλησίας στα τοπικά καφέ των Εξαρχείων, όπου πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις. Υπήρξε, επίσης, μία πολύ ενδιαφέρουσα βραδιά στην στέγη της εκκλησίας με ποτό και φαγητό και συζήτηση με μερικά μέλη και τον πάστορα της εκκλησίας.

Εικόνα 5. Η Ευαγγελική Εκκλησία Εξαρχείων

Η εκκλησία των Εξαρχείων βρίσκεται στην οδό Εμμανουήλ Μπενάκη 83 (Εικόνα 5) Εξωτερικά, σε τίποτα δεν θυμίζει εκκλησία (ΕΙΚ. 3). Πρόκειται για ένα ψηλοτάβανο αρχοντικό του μεσοπολέμου, στο οποίο για τρεις δεκαετίες, περίπου, στεγαζόταν το μπαρ «ΑΙΤΝΑ», γνωστό για τον αριστερό προσανατολισμό και τον ροκ χαρακτήρα του, το οποίο στα νιάτα μου είχα πολλές φορές επισκεφθεί. Ως «ΑΙΤΝΑ» λειτούργησε από το 1983 ως το 2016, χρονιά που αλλάζει ιδιοκτήτη. Όπως αναφέρει ο Νανούρης (2017)³⁸ το «ΑΙΤΝΑ» ανήκε σε μία ομάδα Εξαρχειώτικων μπαρ³⁹, «τα οποία απευθύνονταν στους ροκάδες, τα μέλη οργανώσεων της άκρας αριστεράς και τους αναρχικούς».

Έξω από το κτίριο δεν υπήρχε διακριτικό εκκλησίας, ωστόσο η στέγαση εκεί όπου ήταν το παλιό μπαρ και με την εξωτερική εμφάνιση του κτιρίου να παραμένει η ίδια, καλυμμένη πάντα από γκράφιτι, επέφεραν αίσθημα οικειότητας και ξενότητας ταυτόχρονα. Θυμήθηκα στον τοίχο του παλιού μπαρ την αφίσα από την ταινία του Jarmush “Stranger than paradise”, παραγωγής 1984, με τον αγαπημένο μουσικό John Lurie, τον οποίο ως φοιτήτρια ακολουθούσα όπου μπορούσα συναυλιακά (ΕΙΚ.6). Η μελαγχολία εμφανίστηκε στην ανακάλυψη ότι το «ΑΙΤΝΑ» θα υπήρχε πλέον μόνο στις μνήμες μας.

Εικόνα 6. Χωρίς λόγια

³⁸ Νανούρης Δ. 2017. Μπαρ Ιστορία, Εφημερίδα των Συντακτών, (10.03.17), προσβάσιμο στις 16 Αυγούστου 2022: https://www.efsyn.gr/stiles/meteoros/102770_mpar-istoria

³⁹ Άλλα μπαρ: Σφίγγα, Ιπποπόταμος, Τουταγχαμών, Νταντά, Πήγασος, Επέκεινα, Τραμ, Εναλλάξ

Κι όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Benjamin (από Weston, 2012, σ. 101) “το άρωμα είναι το πιο δυσπρόσιτο καταφύγιο της ακούσιας μνήμης», ανεβαίνοντας την όμορφη σκάλα, η μυρωδιά της «ΑΙΤΝΑΣ», μυρωδιά ξύλου κυρίως, ήταν ακόμη εκεί. Αυτό ενέτεινε τη νοσταλγία, αλλά και το ενδιαφέρον μου για την εκκλησία που μετοίκησε στον χώρο το 2020.

«Το δικαίωμα στην πόλη⁴⁰», υπενθυμίζει ο Harvey (2008), είναι, ανάμεσα σε άλλα, το δικαίωμα να αλλάζουμε τους εαυτούς μας μέσω των αλλαγών στην πόλη. Αυτό ακριβώς διαπιστώνω και από τις συνεντεύξεις.

«Η Εκκλησία είναι ένας χώρος ζωντανός, φιλικός όπου αμέσως ένιωσα άνετα. Ανήκω στον αναρχικό χώρο, το κλίμα εδώ με κέρδισε. Αμέσως αισθάνθηκα άνεση, σα να ήμουν στο σπίτι μου, ή μάλλον, όπως θα ήθελα να ήταν το σπίτι μου.»

Μάνος 32 ετών

Το «κλίμα», ως περιβάλλον, ασκεί άμεση επιδραστικότητα και εμποτίζει οδηγώντας σε ενσωμάτωση ή θα μπορούσε και το αντίθετο. Η ατμόσφαιρα νοηματοδοτείται σε δεύτερο χρόνο και στην περίπτωση του Μάνου, διακρίνουμε στοιχεία εξιδανίκευσης.

Η αίθουσα της λειτουργίας έχει λιτή αισθητική, και καλόγουστη, κατά το γούστο μου, (Εικόνα 7). Αρχικά ήταν άδεια από ανθρώπους, γιατί φτάσαμε νωρίς. Σταδιακά άρχισε να γεμίζει με νέους, κυρίως, κατοίκους της περιοχής, που κινούνταν με άνεση, ζωντάνια και οικειότητα στον χώρο, αλληλεπιδρούσαν με τρόπο που θύμιζε το παλιό μπαρ, κι αυτό μου δημιούργησε ένα «αίσθημα» ανακούφισης.

⁴⁰ Φράση που έχει συνδεθεί με τον Henri Lefebvre (2008 [1967]) λόγω του ομότιτλου βιβλίου/μανιφέστου του.

Εικόνα 7 Το εσωτερικό της Ευαγγελικής Εκκλησίας Εξαρχείων

Ο Νίκος 60 ετών, κοινωνικός επιστήμονας, εκπαιδευτικός, από άλλη περιοχή της Αθήνας κάθεται μαζί μας, ως ο συνδετικός κρίκος. Καθώς μιλάμε, πριν τη λειτουργία, ο Μάνος μας πλησιάζει. Σηκώνει την μπλούζα του και δείχνει στο Νίκο (αλλά και σε μας) το νέο του τατουάζ, λέγοντας με χαρά και περηφάνια, για το βραβείο που κέρδισε αυτός που του το έφτιαξε σε φεστιβάλ τατουάζ.

Η απουσία dress code, η απλότητα και η έλλειψη σεμνοτυφίας στην εκφραστικότητα των ανθρώπων στην εκκλησία Εξαρχείων δημιουργούσε μία «ατμόσφαιρα» άνεσης που διευκόλυνε την επικοινωνία, αλλά και την ενσωμάτωση μας. Η μαρτυρία του Μάνου για το «καλό κλίμα», επιβεβαιώθηκε και από τους άλλους συνομιλητές. Φαίνεται ότι η ιστορία των Εξαρχείων και ο ελευθεριακός χαρακτήρας της περιοχής, αλλά και η στέγαση στον χώρο του παλιού μπαρ, διαπότιζαν⁴¹ την «ατμόσφαιρα» της συγκεκριμένης εκκλησίας, καθώς δεν συναντούμε την ίδια

⁴¹ Το ρήμα «διαποτίζω» αναφέρεται κυρίως σε υγρά. Η ατμόσφαιρα όμως εμπεριέχει και την υγρασία, μέσα στη λέξη «ατμός»= μία ουσία στην αέρια φάση όταν αυτή βρίσκεται κάτω από την κρίσιμη θερμοκρασία της (όριο στο οποίο αλλάζει μορφή από υγρό σε αέριο π.χ.). Κάτω από αυτό το όριο το αέριο υγροποιείται με απλή συμπίεση,

«ατμόσφαιρα» σε άλλες Ευαγγελικές εκκλησίες της Αθήνας, σύμφωνα με τα λεγόμενα μελών της εκκλησίας, αλλά και της μνήμης μου από μία επίσκεψη μου ως παιδί, στην Ελληνική Ευαγγελική Εκκλησία της Αθήνας.

Στην Εκκλησία Εξαρχείων δεν υπάρχει άμβωνας. Ο πάστορας λειτουργεί στο ίδιο επίπεδο με τους πιστούς. Οι δύο πάστορες είναι, περίπου, 35 ετών και δεν διακρίνονται από τους άλλους πιστούς. Η απουσία της «αίσθησης» εξουσίας, ανάμεσα στον πάστορα και τους πιστούς, είναι, κάτι, επίσης, που «κερδίζει» τα μέλη της εκκλησίας. Η διαφορά της θέσης δεν γίνεται διακριτή, παρά μόνο κατά την λειτουργία, που την τελούν οι πάστορες. Λέει ο Νίκος:

Μου άρεσε όταν πρωτοήρθα που είδα τόσο άνετους τους πάστορες, χωρίς ακριβά άμφια και άλλες πολυτέλειες. Εμείς πηγαίνουμε συχνά στο σπίτι του Κωνσταντίνου ή του Greg και τρώμε μαζί, έρχονται κι αυτοί στο δικό μας.

Τονίζεται επίσης ως κάτι θετικό από το Νίκο, τον Κωνσταντίνο και το Μάνο, ότι η Θεία Ευχαριστία μπορεί να γίνει κι από κάποιον που δεν είναι πάστορας, μόνο με την άδεια του.

Οι πάστορες και αρκετά μέλη της εκκλησίας ζουν στα Εξάρχεια. Πολλοί προέρχονται από διαφορετικές χώρες, ή είναι μεικτής καταγωγής. Αυτό δημιουργεί ένα κοσμοπολίτικο «κλίμα» και συχνά ακούγονται αγγλικά ή άλλες γλώσσες. Στο διάστημα της έρευνας, συνάντησα ανθρώπους που είχαν γεννηθεί, ζήσει, ή κατάγονταν από: Καναδά, Ινδονησία, Αγγλία, Ινδία, Ρωσία, Αίγυπτο και Σουδάν, όπως και Γερμανόφωνους και φυσικά ντόπιους.

Λόγω του φόβου του κορονοϊού, και εξαιτίας μίας ευαλωτότητας από παλιά προβλήματα υγείας, ήμασταν κι οι δύο συνεχώς με μάσκα, σε κάθε μας επίσκεψη στην εκκλησία των Εξαρχείων. Στην πραγματικότητα, την πρώτη μέρα, ήμασταν οι μόνοι με μάσκα και η σκέψη πήγε στη Douglas (2006[1966]), την καθαρότητα και τον κίνδυνο επιμόλυνσης από τον ξένο. Η απειλή απασχολούσε εμάς, που δεν ανήκουμε στο σώμα της εκκλησίας. Καθώς το τραγούδι/υμνωδία αποτελεί πρακτική της λατρείας, τα μέλη της εκκλησίας αναφέρουν πόσο δύσκολο είναι να ψέλνουν με μάσκα.

χωρίς δηλ. αλλαγή θερμοκρασίας, ενώ πάνω από αυτό το όριο η υγραποίηση δεν επιτυγχάνεται έτσι. (<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%84%CE%BC%CF%8C%CF%82>)

Τα τελευταία χρόνια βαλλόμαστε από παντού για την αναπνοή. Έχει τελευταία με τον COVID βρεθεί στο στόχαστρο. Να μην μολυνθούμε ή να μην μολύνουμε με την αναπνοή. Και για μένα ήταν βασικό θέμα. Παθαίνω συχνά πνευμονικές λοιμώξεις και παρακολουθούμαι από πνευμονολόγο.

Παρά τον φόβο της, η Ελένη, στην εκκλησία δεν φοράει μάσκα, ενώ αρκετοί απουσίαζαν λόγω της μόλυνσης. Ο αέρας του χώρου, ο αέρας των Εξαρχείων, ο αέρας της Αθήνας. Πόσο μπορεί κανείς να είναι πραγματικά κλειστός σε αυτόν; Μπορεί ο εισπνεόμενος αέρας σε έναν κοινό χώρο να δημιουργεί συνθήκες ενσωμάτωσης σε ένα σώμα/κοινότητα; Κάτι ανάλογο με τις αδελφότητες του μεσαίωνα που ισχυροποιούνταν με την ένωση του αίματος. Και σε αυτή την περίπτωση η βιολογική σύμμιξη ενδυνάμωνει τον δεσμό, αλλά με εμπρόθετη και συνειδητή δράση.

Αυτό που διακινείται στην ατμόσφαιρα, γίνεται σε ένα επίπεδο μη λεκτικό, διαμέσου των αισθήσεων. Η «συναισθηματική ατμόσφαιρα» (Anderson, 1993) μεταβάλλεται ανάλογα με την στιγμή. Είναι δυναμική. Είναι διαφορετική κατά τη λειτουργία, την ώρα της ψαλμωδίας, της σιωπηρής προσευχής, πριν και μετά την λειτουργία, όπου κάποιος/α θα μιλήσει στο κινητό, θα ξεκαρδιστεί, θα καλέσει τα παιδιά που ανεβοκατεβαίνουν, παίζοντας κυνηγητό στην ταράτσα, και θα μιλήσει υψηλόφωνα. Στο τέλος, στο μεθόριο χώρο του χωλ και της σκάλας, που μοιάζει με τον πρόναο της ορθόδοξης εκκλησίας, πηγαδάκια πιστών συζητούν ζωηρά. Είναι η στιγμή που θα δοθεί το προσκλητήριο γάμου από δύο νέους της εκκλησίας που παντρεύονται, ή που που θα κανονιστούν άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις της κοινότητας/comunitas⁴², εκτός εκκλησίας. Έτσι, οι ζωηρές παρέες των πιστών συνεχίζουν σε καφέ, στην θάλασσα για μπάνιο, σε σπίτια για φαγητό. Η ψυχαγωγία⁴³ συνδυάζεται με τον εκκλησιασμό και δένει περισσότερο την κοινότητα⁴⁴.

Ματαιώσεις από άλλα πλαίσια / Η αρπαγή του αέρα.

Τα πνευμόνια μας, πιο γρήγορα δουλεύουνε, γιατί μας μάθανε το τώρα μας να σακατεύουμε».

⁴² (Turner 1969).

⁴³ Ο Turner (1969) έχει αναφερθεί στο entertainment ως liminoid (μεθοριώδη) κατάσταση που βοηθά στην διατήρηση (inter+tenir=κρατώ και η κατάληξη -ment δηλώνει αποτέλεσμα).

«Κι όσο σε πνίγει του τσιγάρου ο καπνός, εμένα μου μαθαίνει περισσότερο αέρα να εισπνέω, κατεβάζει την ανάσα μου μέχρι τα σωθικά μου και πιο ήρεμος από ποτέ αναπνέω».

Αδημοσίευτοι στίχοι του Μάνου, μέλους της Εκκλησίας Εξαρχείων.

Οι άνθρωποι της Εκκλησίας Εξαρχείων, με τους οποίους μίλησα, ταξιδεύουν, σπουδάζουν, κάνουν πολλά ενδιαφέροντα πράγματα στην καθημερινότητά τους, βελτιώνοντας και την κοινωνική τους θέση. Στην μεγάλη τους πλειοψηφία είναι νέοι. Εντυπωσιάζει ο μεγάλος αριθμός κοινωνικών επιστημόνων ανάμεσα τους. Πριν την εκκλησία, είχαν έρθει σε επαφή με άλλα πλαίσια στα οποία γεύτηκαν ματαιώσεις.

Ο Μάνος, η Ελένη κι ο Νίκος σχετίζονταν με πολιτικές ομάδες που ανήκουν είτε στον αναρχικό χώρο, είτε στην εξωκοινοβουλευτική αριστερά.

Λέει η Ελένη:

Στην εφηβεία μου άρχισα να μελετώ τη Γραφή και οργανώθηκα στο κόμμα της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, ταυτόχρονα, άρχισα να μελετώ τα πολιτικά κείμενα, είδα ότι τα κείμενα της γραφής ήταν πιο ριζοσπαστικά, από όσο άκουγα το πώς περιγραφόταν ο χριστιανισμός στο σχολείο και μέσα μου κάτι έσπασε. Πέταξα τις πρακτικές που ήταν πιο υποτακτικές ως τότε (π.χ. να κοιμάμαι με σταυρούς) κι άρχισα να βλέπω πιο πολιτικά την Γραφή.

Η Ελένη μιλά για την σχέση της με τον Χριστιανισμό μέσα από μία χειραφετησιακή πορεία, όπου μέσα από το ψάξιμο της, παύει να στηρίζεται σε παλαιότερες πρακτικές. Η σχέση γίνεται πιο ενεργή από εκείνη την στιγμή. Μιλά για το πόσο εκτοπισμένη ένιωθε να μιλήσει για τα θρησκευτικά της πιστεύω στην ομάδα στην οποία έχει οργανωθεί. Λέει:

οργανώθηκα με την αριστερά, κι η σχέση εκκλησίας και αριστεράς ήταν ανταγωνιστική. Ήταν σα να είσαι UFO να ασχολείσαι με την θρησκεία και την Γραφή.

Για την δυσκολία συμπερίληψης από άλλες ομάδες μιλάει κι ο Μάνος:

Εγώ προέρχομαι από τους αναρχικούς, αυτό το θέμα της συμπερίληψης είναι φοβερό. Κλείνεις από δω, κλείνεις από κει, και στο τέλος θα μείνουμε οι δυο μας κλεισμένοι.

Κι ο Νίκος ήταν στον αναρχικό χώρο παλιότερα. Πήγε στο εξωτερικό για σπουδές, εκεί γνωρίζει τους Ευαγγελικούς, έρχεται πίσω γοητευμένος από ένα κείμενο που του το είχε δώσει ένας πάστορας με τον οποίο είχαν αναπτύξει φιλία. Δείχνει το κείμενο στον «αρχηγό» της αναρχικής ομάδας. Αυτός το παίρνει και το σκίζει κυνικά, πριν καλά καλά το διαβάσει.

Η ηγεμονία της κοσμικότητας είναι περιρρέουσα. Πώς μπορεί να είναι κανείς αριστερός ή αναρχικός και πιστός, ή, επιστήμονας και πιστός ταυτόχρονα; Ο θωρακισμένος, μονοδιάστατος, κορεσμένος άνθρωπος (Taylor 1997, Markuze 1964, Gergen 1991) της νεωτερικότητας φαίνεται να ασφυκτιά χωρίς θρησκευτικότητα/πνευματικότητα, η οποία αντιμετωπίζεται με καχυποψία ή είναι αδιανόητη.⁴⁵

Η ανάγκη παρηγοριάς και «πνοής ζωής»⁴⁶.

Ο Χριστιανισμός είναι μία σωτηριολογική θρησκεία. Αναρρωτιέμαι τι ώθησε τους ανθρώπους να έρθουν στη νεοσύστατη εκκλησία.

Η Ελένη 30 ετών, κοινωνική επιστήμονας/εκπαιδευτικός, έρχεται από άλλη περιοχή της Αθήνας. Λέει για την σχέση της με τον Χριστιανισμό:

Πήγαινα κι από μόνη μου στην εκκλησία, από πολύ μικρή, νομίζω ότι τότε προσπαθούσα να αντιμετωπίσω τον φόβο μου. Φοβόμουν τα πάντα. Οι γονείς μου ανησυχούσαν, γιατί είχα πολύ έντονους φόβους και προσπαθούσα να τους αντιμετωπίσω μέσα από την εκκλησία.

Λέει ότι σήμερα υποφέρει από συχνές λοιμώξεις του αναπνευστικού:

Περνάω συχνά λοιμώξεις από τα 22 μου περίπου, όταν ξεκίνησα να δουλεύω σε παιδιατρικά πλαίσια. Κάποια στιγμή το είπα στον δάσκαλό μου (πνευστού οργάνου) και μου είπε: έλα να μάθεις διαφραγματικές αναπνοές και δεν θα βήχεις. Και πράγματι. Μου άρεσε αυτή η αίσθηση, αλλά δεν είχα χρόνο να ασχοληθώ πιο ουσιαστικά.

⁴⁵ Ενδιαφέρουσα αλληγορία στο θέμα αυτό η ταινία μικρού μήκους του Antonin Niclass 2022 «Μην ταΐζετε τα περιστέρια»: <https://www.newyorker.com/video/watch/do-not-feed-the-pigeons?q=antonin+niclass>

⁴⁶ «Πνοή Ζωής» ονομάζεται, από τη Γένεση, και το πνευματικό κέντρο της Ευαγγελικής Εκκλησίας του Νέου Κόσμου: <https://www.facebook.com/PnoiZoisNK>.

Η Ελένη έχει γρήγορους ρυθμούς. Κάνει πολλά πράγματα και δεν προλαβαίνει. Αφήνει τελικά την εκμάθηση του οργάνου, γιατί ήταν «τέταρτο σε προτεραιότητα». Μιλά για την ανάγκη της για ηρεμία και ότι αυτό ήταν που την οδήγησε στην εκμάθηση του πνευστού οργάνου⁴⁷:

Cool τύποι, πολύ ήρεμοι, ήταν έτοιμοι να αγιάσουν οι δάσκαλοι μου. Μετά άρχιζα να φυσάω και μαστούρωνα και ηρεμούσα. Και πήγαινα στο μάθημα να ηρεμώ.

Και για την εκκλησία πάνω σε αυτό το θέμα λέει:

Έρχομαι από μακριά και μπαίνω στην εκκλησία πάντα λαχανιασμένη. Πάντα είμαι ιδρωμένη και λαχανιασμένη και μου παίρνει ένα πεντάλεπτο να συνέλθω. Έχει να κάνει με την αναπνοή.

Και συνεχίζει:

Τρέχω πολύ... δουλεύω σε διαφορετικά πλαίσια, έχω υποχρεώσεις σε διαφορετικά πεδία, ακαδημαϊκές, εργασιακές κλπ. είμαι και κάπως αναβλητική και η αναπνοή επηρεάζεται γιατί βρίσκομαι στην τρεχάλα. Δεν γυμνάζομαι τελευταία, λόγω του Covid, και η καρδιακή λειτουργία είναι σε οριακή κατάσταση.

Ο Μάνος, 32 ετών, μιλά για τα πολύ δύσκολα χρόνια που έζησε στην πατρική οικογένεια, για τα οποία μου ζήτησε να μην μιλήσω περισσότερο στην έρευνα. Κοινωνικός επιστήμονας κι αυτός, πολυτάλαντος κι ανήσυχος. Λέει:

Κάποια στιγμή, όντας σε Erasmus, μπήκα σε μία εκκλησία για να βρω ησυχία και να ξαναβγώ στον κόσμο.

Η ανησυχία βρίσκει ανακούφιση στην ησυχία του ναού, «για να ξαναβγεί στον κόσμο» αναζωογονημένος. Δεν έμαθα περισσότερο, αλλά αντιλαμβάνομαι το «να βρω ησυχία» ως ανάπαυλα, ανακούφιση, παρηγοριά, ανάσα.

Ο Κωνσταντίνος, 37 ετών, επιβεβαιώνει αυτή την σκέψη:

Στις εκκλησιαστικές εμπειρίες υπάρχει η αναπνοή, σαν έκφραση ξεκούρασης, ανακούφισης. Έτσι ταυτίζεται με τον πόνο μου.

Λίγο αργότερα ο Κωνσταντίνος μιλά για το θέμα της δυσφορίας και της ασφυξίας:

⁴⁷ Λόγω της ιδιαιτερότητας του δεν θέλω να το αναφέρω για διατήρηση της ανωνυμίας της συνομιλήτριας.

Υπάρχει μία αίσθηση δυσφορίας, ασφυξίας, όταν αισθάνεσαι ότι κάτι έχεις αθετήσει.

το καταλαβαίνω και στην δική μου τη ζωή. Όπως όταν δεν μπορεί κάποιος να κοιμηθεί, γιατί στέγνωσε η αναπνοή του. Όπως ο Ιωνάς που βρίσκεται μέσα σε ένα κήτος και ασφυκτιά.

Αυτό αν το μελετήσουμε μπορούμε να αντιμετωπίσουμε και ασθένειες.

Από την ανάλυση λόγου της Καινής Διαθήκης, το κακό πνεύμα στον Χριστιανισμό εμφανίζεται να: καταλαμβάνει,⁴⁸ βγαίνει από το σώμα,⁴⁹ μπορεί να παραμένει για χρόνια σε κάποιον,⁵⁰ εξέρχεται από το σώμα,⁵¹ συνυπάρχει ενίοτε με άλλα δαιμόνια στο σώμα,⁵² μετοικεί στο σώμα ζώου, που οδηγείται στο θάνατο,⁵³ δημιουργεί αφρώδεις σπασμούς,⁵⁴ προκαλεί εσωτερική ενόχληση,⁵⁵ προκαλεί ασθένεια⁵⁶, κόβει την όρεξη για φαγητό και ποτό⁵⁷, είναι ακάθαρτο,⁵⁸ είναι μολυσμένο,⁵⁹ δημιουργεί σπασμούς⁶⁰, είναι πονηρό⁶¹, παίρνει τη φωνή⁶², καθυποτάσσεται/από το Άγιο Πνεύμα και από τον Χριστό⁶³, ελέγχεται από τον Βεελζεβούλ⁶⁴,

⁴⁸ (Ματθ: Κεφ. 8:9)

⁴⁹ (Πράξεις Απ. 19:12)

⁵⁰ (Λουκ. 8:27)

⁵¹ (Λουκ.5: 36, 5:41, 8:29, 9: 49 Λουκ. 11: 15, 11:18, 11:19, 11:20)

⁵² (Λουκ. 8:30)

⁵³ (Λουκ.8:33)

⁵⁴ (Λουκ. 9:39)

⁵⁵ (Λουκ. Κεφ. 6: 18)

⁵⁶ (Λουκ.6: 18)

⁵⁷ (Λουκ. 7: 33)

⁵⁸ (Μαρκ. 1:26, Λουκ. 4: 33, Λουκ. 6: 18, Λουκ.9:42)

⁵⁹ (προς Κορινθίους Β' 7:1)

⁶⁰ (Μαρκ. 1:26)

⁶¹ (Μαρκ 1:27)

⁶² (Μαρκ. 9:17, Λουκ. 11:14)

⁶³ (Λουκ. 5:36)

⁶⁴ (Λουκ 11: 15)

είναι άλλο πνεύμα-όχι από τον Χριστό⁶⁵, πνεύμα του Αντίχριστου (αν δεν ομολογεί τον Ιησού Χριστό)⁶⁶, είναι της πλάνης⁶⁷, δίνει ζωή στο θηρίο⁶⁸ και μπορεί, επίσης, να κάνει θαύματα⁶⁹.

Ο Χριστιανικός Λόγος.

Η πνοή κι ο Λόγος του Θεού.

"και έπλασεν ο Θεός τον άνθρωπον, χουν από της γης, και ενεφύσησεν εις το πρόσωπον αυτού πνοήν ζωής, και εγένετο ο άνθρωπος εις ψυχήν ζώσαν"

Γένεσις 2/β: 7

Ο Θεός είπε...και γεννήθηκε ο κόσμος. Όλη η πλάση στον Χριστιανισμό είναι θεόπνευστη. Η θεϊκή πνοή, με την εκφορά του λόγου, δημιουργεί. Έτσι, η δημιουργία είναι αποτέλεσμα επιτελεστικού λόγου, όπως τον έχει περιγράψει ο Austin (1962), λόγου που έχει τη δύναμη της πραγμάτωσης⁷⁰.

Η Αγία Γραφή (αποτελούμενη από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη) θεωρείται η ίδια ο «θεόπνευστος Λόγος του Θεού».⁷¹ Η Παλαιά Διαθήκη μεταφράζεται στα αρχαία ελληνικά τον 4^ο αι. π.Χ. Η πρόσβαση στην εβραϊκή γλώσσα, γίνεται μέσα από την διαμεσολάβηση μεταφράσεων και σχολιασμών.

Η εβραϊκή λέξη ρουάχ (roo-akh), פּוּחַ , σημαίνει στα εβραϊκά: Πνοή, αναπνοή, αέρας. Βρίσκουμε αυτή την λέξη στην αρχή της Γένεσης, συγκεκριμένα στο 1:2:

⁶⁵ (προς Κορινθίους Β' 11:4, Α' Ιωάννου 4: 1-3)

⁶⁶ (Α' Ιωάννου 3:3)

⁶⁷ (Α' προς Τιμόθεον 4:1, Ιωάννου 3: 6)

⁶⁸ (Αποκ. Ι., 13:15)

⁶⁹ (Αποκ.16:14)

⁷⁰ Αντίθετα, ο Benjamin (Από Cavarego 2005:21) ισχυρίζεται πως ο Θεός δεν είχε λόγο, παρά μόνο φωνή και πνοή. Αποκτά πραγματικά λόγο διαμέσου των προφητών, ενώ «ο Θεός εμφύσησε την πνοή του στον άνθρωπο και του έδωσε ταυτόχρονα, ζωή, νου και λόγο».

⁷¹ (Α' Κορινθίους 2:12-13, Β' Τιμόθεο 3:16-17).

ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος.

Ἡ ἴδια εβραϊκὴ λέξι ἀναφέρεται στὸν ψαλμὸ Ἰώβ 33/4

πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με, πνοὴ δὲ Παντοκράτορος ἢ διδάσκουσά με.

Αὐτὴ ἦταν καὶ ἡ πρώτη σκέψη τῶν Νίκου καὶ Κωνσταντίνου ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία Ἐξαρχείων, ὅταν τοὺς ζήτησα νὰ μου πουν ἀν ὑπάρχει κάποια σχέση τοῦ Χριστιανισμοῦ με τὸν ἀέρα καὶ τὴν ἀναπνοή. Λέει ὁ Κωνσταντίνος:

Ἡ πνοὴ ἔχει νὰ κάνει... Τὸ ρουάχ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ πνοή. Τὸ βρίσκουμε στὰ πρῶτα κεφάλαια τῆς Γένεσης εἶναι κάτι ποὺ μεταφέρεται σὲ ὅλη τὴν πλάση. Φυσάει πάνω στὸ χῶμα ὁ Θεὸς Ρουάχ: ἀέρας, ἄρωμα, πνεῦμα

Λέει ἡ Cavarero (2008, σ. 30):

Πνεῦμα καὶ φωνή. Καὶ τὰ δύο ἀναφέρονται στὸ στόμα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ δύο σχετίζονται με τὴν φωνή καὶ τὴν ἀναπνοή, ἓνα δεσμὸς ποὺ στὴν εβραϊκὴ βίβλο εἶναι ἐξαρχῆς πνευματικῆ⁷², ἠχητικὴ αὐτο-ἀποκάλυψη καὶ δημιουργία. Ρουάχ καὶ τσολ (Qol)⁷³ – αὐτὰ εἶναι οἱ πηγές γιὰ μίαν ἐμπνευσμένη καὶ φωνητικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ Πνεῦμα γίνεται ἀντιληπτό ὡς ἀποτέλεσμα τῆς πνοῆς⁷⁴ τοῦ Θεοῦ («Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενου») ἐνῶ ἡ Πνοὴ μπορεῖ νὰ ληφθεῖ ὡς ἡ διαδικασία⁷⁵.

Μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση λόγου στὴν Καινὴ Διαθήκη τὸ πνεῦμα ἐμφανίζεται ὡς:

α) καλὸ πνεῦμα: «Ἅγιο Πνεῦμα», β) κακὸ πνεῦμα: δαιμόνιο, γ) νοῦ, δ) ἄλλη ἄυλη οντότητα, ε) ἀποτέλεσμα τῆς ἀναπνοῆς, στ) ψυχικὴ κατάσταση, ζ) χάρισμα καὶ η) ἦθος.⁷⁶

⁷² Pneumatic στο πρωτότυπο.

⁷³ Qol=φωνή

⁷⁵ Πηγή: Ορθόδοξη Ομάδα Δογματικῆς Ἑρευνας

⁷⁶ Στὸ σῶμα τοῦ κειμένου θὰ παραθέσουμε ἀναλυτικὰ μόνο τὶς ἀναφορές γιὰ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὸ κακὸ πνεῦμα, ὡς μίαν ἀναλογία καλῶν καὶ κακῶν ἐπιδράσεων στὴν ἀναπνοή.

- Το Άγιο Πνεύμα είναι: αγαθό⁷⁷, αληθινό-αν σχετίζεται με τον Χριστό⁷⁸, ζωοποιό⁷⁹, ήσυχο⁸⁰, αθάνατο⁸¹, σε ενότητα με τον Θεό και τον Χριστό⁸², αντικείμενο δοξασίας/πίστης⁸³, ο ίδιος ο Χριστός⁸⁴, μεσολαβεί τη σχέση με τον Θεό⁸⁵, αντικείμενο αγάπης⁸⁶, στόχος⁸⁷, ο νους του Θεού⁸⁸, «κατοικεί» σε σώμα-Ναό⁸⁹, πολλαπλασιάζεται σε επτά κατά την Αποκάλυψη, όσες οι Εκκλησίες στην Ασία⁹⁰.
- Ως πρόσωπο (αφού στον Χριστιανισμό αποδίδεται πρόσωπο στο Άγιο Πνεύμα) μπορούμε να το δούμε και ως εμπρόθετο δράστη (agent) που: ονομάζεται και Παράκλητος⁹¹, αγιάζει⁹², γεννάει, ακόμη και τον Ιησού⁹³, εμφανίζεται σε όνειρα⁹⁴, δικαιώνει τον Χριστό⁹⁵, προφητεύει⁹⁶, κατεβαίνει από τον ουρανό⁹⁷ - ή πέφτει/έρχεται από πάνω⁹⁸, εμφανίζεται ως περιστέρι⁹⁹ ή δεν εμφανίζεται/δεν αποκαλύπτεται¹⁰⁰, βαπτίζει (μεταφορικά)¹⁰¹, εμβαπτίζει¹⁰², γράφει¹⁰³, καταδεικνύει/αποκαλύπτει¹⁰⁴, μαρτυρά στη γη¹⁰⁵ και στον

⁷⁷(Λουκ. 11:13)

⁷⁸(Ιωα. 14: 17, Ιωα. 3:6)

⁷⁹(προς Ρωμαίους: 8:10, 8:11, Α' προς Κορινθίους 15:45, Β' προς Κορινθίους 3:6)

⁸⁰(Α' Πέτρου 3:4)

⁸¹(προς Ρωμαίους 8:13)

⁸²(Α' Ιω. 5:7)

⁸³(Πράξεις Αποστ. 23:8)

⁸⁴(προς Κορινθίους Β' 3:17)

⁸⁵(προς Εφεσίους 2:18, Α' Ιωάννη 3:24, Α' Πέτρος 22)

⁸⁶(Α' Προς Ρωμαίους 15:30)

⁸⁷(Α' προς Κορινθίους 14:1)

⁸⁸(Α' προς Κορινθίους: 2:11)

⁸⁹(Α' προς Κορινθίους 6:19)

⁹⁰(Αποκάλ. 1:4, 4:5)

⁹¹(Ιω.14:26)

⁹²(Β' προς Θεσσαλονικείς 2:13, Α' Πέτρου 1:2)

⁹³(ζωοδόχο Ματθ. Κεφ. Α' 18-25)

⁹⁴(Πράξ. Αποστ. 2: 17)

⁹⁵(Προς Τιμόθεο 3:16, Α' Πέτρου 1:11)

⁹⁶(Πραξ. Αποστ. 1:16, 20:23)

⁹⁷(Πραξ. Αποστ. Κεφ. 2 «Η κάθοδος του Αγίου Πνεύματος»)

⁹⁸(Πρ. Αποστ. 10: 44, 11:15, 19:6)

⁹⁹(Ματθ. 3:16, Μαρκ. 1:10, Λουκ.3:22, Ιωαν 1:32). Το περιστέρι για τον (Durant 1964, από Chevalier, Gheerbrant 1982 [1969]:269) αναπαριστά την μετουσίωση του ερωτικού ενστίκτου. Μία άλλη αναφορά από την χριστιανική παράδοση είναι το περιστέρι που βγαίνει από τον μάρτυρα Πολύκαρπο, συμβολίζοντας την ψυχή. (Chevalier, Gheerbrant ό.π.) Το περιστέρι στο Σουδάν σχετίζεται επίσης με την αγνότητα και τη νεαρή παρθένα/αγνή γυναίκα (Janice Boddy, 1988: 6)

¹⁰⁰(Προς Εβραίους 9:8)

¹⁰¹(Πραξ. Αποστ. 1:5)

¹⁰²(Πραξ. Αποστ.: 11:16)

¹⁰³(Αποκ.14:13)

¹⁰⁴(Ιωάν.1:32, 1:33, Πράξεις Αποστ. 23:9, προς Ρωμαίους 8:16, Α' προς Κορινθίους 2:4, προς Εφεσίους 3:5)

¹⁰⁵(Α' Ιωαν. 5: 6)

ουρανό¹⁰⁶, ερευνά¹⁰⁷, λειτουργεί ως εσωτερική παρακίνηση/οδηγός¹⁰⁸, δωρίζει¹⁰⁹, αποτελεί τμήμα του τριαδικού Θεού¹¹⁰, χαρίζει την είσοδο στην Βασιλεία των Ουρανών¹¹¹, καθαρίζει / εξαγνίζει¹¹², καταλαμβάνει¹¹³, δίνει χαρά¹¹⁴, δίνει μακαριότητα¹¹⁵, αρπάζει¹¹⁶, βοηθάει¹¹⁷, δίνει αποστολή¹¹⁸, παρεμποδίζει¹¹⁹, παρεμποδίζεται¹²⁰, δένει¹²¹, δίνει ελπίδα¹²², αποκόβει το κακό¹²³, μεταφέρει την αγάπη του Θεού¹²⁴, δυναμώνει¹²⁵, προστατεύει¹²⁶, διδάσκει¹²⁷, γεμίζει με πληρότητα¹²⁸, αντιλαμβάνεται¹²⁹, δίνει διάκριση στη νόηση¹³⁰, φρονεί¹³¹, κατοικεί μέσα στον άνθρωπο¹³², ως μεσολαβητής του Θεού¹³³, φέρει σφραγίδα για την σωτηρία των πιστών¹³⁴, περιβάλλει ως περίβλημα/κατάσταση, σαν περιβάλλον/κατοικείται («εν Πνεύματι»)¹³⁵ στενάζει¹³⁶, δημιουργεί κοινωνία Χριστιανών¹³⁷, ενώνει σε ένα σώμα τους Χριστιανούς

¹⁰⁶ (Α' Ιω: 5:7)

¹⁰⁷ (Α' προς Κορινθίους 2:10)

¹⁰⁸ (Ματθ. 4: 1, Μαρκ. 1:12, Λουκ.3:22 προς Ρωμαίους, 8:14, προς Γαλάτας 5:18)

¹⁰⁹ (Πρ. Αποστ. 2: 38, Προς Εβραίους 6:4)

¹¹⁰ (Ματθ.29:19)

¹¹¹ (Ιωάν. 3:5)

¹¹² (Μαρκ 1: 8)

¹¹³ (Μαρκ. Κεφ. 13)

¹¹⁴ (Προς Θεσσαλονικείς 1:6)

¹¹⁵ (Α'Πέτρου 4: 14)

¹¹⁶ (Πρ.Αποστ. 8:39)

¹¹⁷ (Πρ. Αποστ. 9: 31)

¹¹⁸ (Πρ.αποστ. 13:4, 20:28, Β' προς Κορινθίους 3:6)

¹¹⁹ (Πραξ. Αποστ. 16:6, 16:7)

¹²⁰ (Α' Προς Θεσσαλονικείς 5:19)

¹²¹ (Πράξ. Αποστ. 20:22)

¹²² (προς Ρωμαίους 15:13)

¹²³ (προς Ρωμαίους, 2:29)

¹²⁴ (προς Ρωμαίους 5: 5)

¹²⁵ (Λουκ.1: 80, Λουκ. 4:14, Πράξ. Αποστ. 1:8, προς Ρωμαίους: 1:4, προς Ρωμαίους 15:13, 15:19, Προς Εφεσίους 3:16, Β' Προς Τιμόθεον 1:7)

¹²⁶ (Λουκ. 2:26)

¹²⁷ (Λουκ. 12:12, Α' προς Κορινθίους 2:13)

¹²⁸ (Λουκ. 1:41, 3:22, 4:1, Πράξ. Αποστ. 2:2, 2:4, 4:8, 4:31, 6:3, 6:5, 7:55, 9:17, 13:9, 13:52 , προς Ρωμαίους: 15:13, Προς Εφεσίους 5:18)

¹²⁹ (προς Ρωμαίους 8:26)

¹³⁰ (Α' προς Κορινθίους 2:15)

¹³¹ (προς Ρωμαίους 8:27)

¹³² (προς Ρωμαίους 8:9, 8:11 Α' προς Κορινθίους 3:16, 6:19, προς Εφεσίους 2:22, Β' Προς Τιμόθεον 1:14,

Καθολική επιστολή Ιακώβου 4:5

¹³³ (Α' Ιωάννου 4:13)

¹³⁴ (προς Εφεσίους 1:13, 4:3)

¹³⁵ (προς Ρωμαίους, 14:17, Α' προς Κορινθίους 6:11, Β' προς Κορινθίους 6:6, Προς Θεσσαλονικείς 1:5, Α' προς Τιμόθεον 3:14, Ιούδα 19, Αποκάλ.Ιωάν: 1:10, 4:2)

¹³⁶ (προς Ρωμαίους 8:26)

¹³⁷ (προς Κορινθίους Β'13:13)

κάθε προέλευσης¹³⁸, εμποτίζει τους Χριστιανούς¹³⁹, ζει μαζί με τον Χριστιανό¹⁴⁰, μεταμορφώνει «από δόξα σε δόξα»¹⁴¹, καρποφορεί (αγάπη, χαρά, ειρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, αγαθωσύνη, πίστη)¹⁴² και αγαθωσύνη, δικαιοσύνη και αλήθεια¹⁴³, δίνει¹⁴⁴ και διανέμει χαρίσματα¹⁴⁵ σε μετόχους¹⁴⁶ τα οποία είναι:

- σοφία,¹⁴⁷ αγάπη,¹⁴⁸ φρόνηση,¹⁴⁹ επίγνωση,¹⁵⁰ χάρη,¹⁵¹ θεραπεία,¹⁵² δημιουργικότητα,¹⁵³ οράματα,¹⁵⁴ ικανότητα εξορκισμού,¹⁵⁵ ικανότητα για θαύματα,¹⁵⁶ προφητεία,¹⁵⁷ ακόμη μεγαλύτερη και θερμή πίστη,¹⁵⁸ το χάρισμα του κηρύγματος, του λέγειν, ομιλία ξένων γλωσσών, μετάφραση.
- Ειδικά για τον λόγο, βλέπουμε κι άλλα εδάφια: έτσι, το Άγιο Πνεύμα: μιλάει¹⁵⁹, μιλάει δια εκπροσώπου¹⁶⁰, κάνει τους Αποστόλους να μιλήσουν¹⁶¹ δίνει πρόσβαση σε άλλες γλώσσες¹⁶², σχετίζεται με βροντερή φωνή¹⁶³, δίνει δύναμη στο κήρυγμα¹⁶⁴, ενώ όποιος έχει τη Φώτιση του Πνεύματος μιλάει όμορφα¹⁶⁵

¹³⁸ (Α΄ προς Κορινθίους 6:17, 12:13, προς Εφεσίους 2:18, 4:4, προς Φιλιπησίους 1:27)

¹³⁹ (Α΄ προς Κορινθίους 12:13)

¹⁴⁰ (προς Γαλάτες 5:25)

¹⁴¹ (β΄ προς Κορινθίους: 3:18)

¹⁴² (προς Γαλάτες: 5:22)

¹⁴³ (Προς Εφεσίους 5:9)

¹⁴⁴ (Λουκ. 1:15, προς Ρωμαίους: 1:11)

¹⁴⁵ (Α΄ προς Κορινθίους 12:4, Προς Εβραίους 2:4)

¹⁴⁶ (Προς Εβραίους 6:4)

¹⁴⁷ (Λουκ.2:40, Πράξ. Αποστ. 6:3, Α΄ προς Κορινθίους 2:13)

¹⁴⁸ (Β΄ Προς Τιμόθεον 1:7)

¹⁴⁹ (Β΄ προς Τιμόθεον 1:7)

¹⁵⁰ (Μαρκ. 2: 8)

¹⁵¹ (Λουκ. 2:40)

¹⁵² (Α΄ προς Κορινθίους 12:9)

¹⁵³ (Ματθ. Κεφ. 22:43, Μαρκ 13)

¹⁵⁴ (Πρ. Αποστ. 2: 17)

¹⁵⁵ (Α΄ προς Κορινθίους Κεφ. 12: 28)

¹⁵⁶ (ό.π. Κεφ. 12)

¹⁵⁷ (Ματθ. Κεφ. Γ: 3, Λουκ 1:67, Πρ. Αποστ. 2: 17, 2:18, 19:6)

¹⁵⁸ (Α΄ προς Κορινθίους 12:9)

¹⁵⁹ (Πρ.Αποστ. 8:29, 10:19, 11:12, 13:2, 21:11, Προς Τιμόθεον 4:1, προς Εβραίους 3:7, Αποκάλ. 2:7, 2:11, 2:17, 2:29, 3:6, 3:13, 3:22, 14:13, 19:1, Α΄ προς Κορινθίους 12:8)

¹⁶⁰ (Πράξ. Αποστ. 28:25)

¹⁶¹ (Β΄ Πέτρου 1:21)

¹⁶² Εμπεριέχεται και η μυστική γλώσσα που καταλαβαίνει μόνο ο Θεός (Α΄ προς Κορινθίους 14:2) (Πράξεις Αποστ.19:6, Α΄ προς Κορινθίους 12:10, 14:2)

¹⁶³ (Πράξ.Αποστ. 8:7)

¹⁶⁴ (Α΄ προς Κορινθίους 2:4)

¹⁶⁵ (Α΄ προς Κορινθίους 2:13, 12:8)

- Το Άγιο Πνεύμα, ως εκπορευόμενο από τον Θεό: δίνεται¹⁶⁶ ή εμφυσάται¹⁶⁷, εκχέεται σε ανθρώπους¹⁶⁸ και σε έθνη¹⁶⁹ διαφοροποιείται από το κοσμικό¹⁷⁰, αποστέλλεται από τον ουρανό¹⁷¹, δίνεται από τον Χριστό στους αποστόλους¹⁷², εγγράφεται στις καρδιές¹⁷³, δίνεται με την βάπτιση¹⁷⁴ ή μέσα από το χρίσμα¹⁷⁵, λαμβάνεται μέσα από πίστη¹⁷⁶, μεταδίδεται από την επαφή με τα χέρια (Ιησού ή των Αποστόλων) πάνω στον πιστό¹⁷⁷, δίνεται από τους Αποστόλους¹⁷⁸, χορηγείται στους ανθρώπους από την Καινή Διαθήκη¹⁷⁹, δίνεται πίσω στο Θεό¹⁸⁰, υπόσχεται¹⁸¹, αντιπαραβάλλεται στη σάρκα¹⁸² ή στο σώμα¹⁸³, συνυπάρχει με το σώμα (Α΄ προς Κορινθίους 15:44)¹⁸⁴, ή συμφιλιώνεται με αυτό μέσω της αγιοσύνης¹⁸⁵, εξαπατάται¹⁸⁶, αντιτίθεται στο Νόμο του Μωυσή¹⁸⁷.

¹⁶⁶ (Ιω.14: 26, Λουκ. 11:13, Πράξ. Αποστ. 2:33, 10:47 15:8, Β΄ προς Κορινθίους 5:5, προς Φιλιπησίους 3:3)

¹⁶⁷ (Ιω. 20:22),

¹⁶⁸¹⁶⁸ (Πράξ. Αποστ. 2:17, 2: 18, Πραξ. Αποστ. 2:33)

¹⁶⁹ (Πραξ. Αποστ. 10: 45)

¹⁷⁰ (Α΄ προς Κορινθίους 2:12)

¹⁷¹ (Α΄ Πέτρου 12)

¹⁷² (προς Κορινθίους Β΄ 1:22, προς Φιλιπησίους 1:19, Β΄ προς Τιμόθεον 4:22, Α΄ Πέτρου 1: 11)

¹⁷³ (προς Κορινθίους Β΄ 3:3)

¹⁷⁴ (Μαρκ. 1: 8, Λουκ.3:16)

¹⁷⁵ (Λουκ.3:18, Πραξ.Αποστ. 10:38)

¹⁷⁶ (προς Γαλάτας 3:5, 3:14)

¹⁷⁷ (Πραξ. Αποστ. 8:17, 19:6)

¹⁷⁸ (προς Ρωμαίους 1:11, προς Εφεσίους 3:14-3:16)

¹⁷⁹ (Β΄ προς Κορινθίους 3:8)

¹⁸⁰ (Πράξ. Αποστ. 7:59, 10:38)

¹⁸¹ (από το ουσιαστικό «επαγγελία» στο εδάφιο: Πραξ. Αποστ. 2:33)

¹⁸² (προς Ρωμαίους 8:5, 8:6, 8:9, 8: 13, Α΄ προς Κορινθίους 3:1, προς Γαλάτας 5:16, 5:17)

¹⁸³ (προς Ρωμαίους, 8:10, 14:17, Α΄ προς Κορινθίους 2:14. προς Γαλάτες 6:8, Ιούδα 19)

¹⁸⁴ Σώμα ζωικό -Σώμα πνευματικό (Α΄ προς Κορινθίους 15: 44)

¹⁸⁵ (Α΄ προς Κορινθίους 7: 34, 7:40, Α΄ Θεσσ/νικείς 5:23)

¹⁸⁶ (Πραξ. Αποστ. 5:3)

¹⁸⁷ (προς Κορινθίους Β΄ 3:8, προς Γαλάτας 3:2)

Εικόνα 8 Το διακριτικό σήμα-σταυρός της Εκκλησίας

Το κήρυγμα.

Στην λειτουργία, ο κάθε πιστός βρίσκει πάνω σε κάθε πάγκο ένα φυλλάδιο. Στο εξώφυλλο αναγράφεται «Εκκλησία Εξαρχείων», το σήμα της (Εικόνα 8) καθώς και η ημερομηνία. Στο εσωτερικό, αριστερά, υπάρχουν οι στίχοι από δύο ύμνους, η προσευχή της ημέρας. Οι ύμνοι ψάλλονται συλλογικά κι έτσι είναι πολύ βοηθητικό το φυλλάδιο. Κάτω από τους στίχους των δύο ύμνων υπάρχει η λέξη ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ. Ακολουθεί ακόμη ένας ύμνος. Έπειτα η ΠΡΟΣΦΟΡΑ¹⁸⁸, δεξιά βρίσκεται το ΚΗΡΥΓΜΑ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ, ένας ακόμη ύμνος και στην τελευταία σελίδα υπάρχει η προσευχή της ημέρας. Η δομή αυτή του φυλλαδίου είναι η ίδια όλες τις φορές που πήγαμε, μόνο το περιεχόμενο άλλαζε. Τα κείμενα ήταν όλα στα νέα Ελληνικά.

Ο Κωνσταντίνος είναι ένας από τους δύο πάστορες της εκκλησίας. Αντιμετωπίζει με μεγάλη υπευθυνότητα αυτή την θέση και αναφέρει για την σχέση σώματος και κηρύγματος:

Η εκφορά του λόγου έχει πολλή σχέση με την στάση του σώματος, μερικές φορές σκέφτομαι ότι πρέπει να χαλαρώσουν τα ζυγωματικά.

¹⁸⁸ Ακολουθείται από την εξήγηση: «την ώρα αυτή προσφέρουμε από αυτά που ο Θεός μας έχει δώσει. Το κάνουμε με ευγνωμοσύνη στην καρδιά για τους τρόπους με τους οποίους μας έχει φροντίσει στο παρελθόν και στο παρόν αλλά και με εμπιστοσύνη για την φροντίδα του στο μέλλον. Δίνουμε ώστε η εκκλησία μας να μπορεί να είναι μια μαρτυρία της αγάπης του Θεού μέσα στην πόλη με λόγο και με έργο, φροντίζοντας για τον συνάνθρωπό μας».

Το κήρυγμα, είναι ακόμη μία θρησκευτική, χριστιανική δραστηριότητα η οποία σχετίζεται κι αυτή με την εκφορά του λόγου. Αυτή η εκφορά, ως εμπρόθετη δράση, πια, απευθύνεται στο ποίμνιο και ο Κωνσταντίνος, θέλοντας να υπηρετήσει τον ρόλο του, εκφράζει την αγωνία του:

Εμείς (οι πάστορες) σίγουρα μιμούμαστε, όλοι μου έλεγαν ότι η φωνή μου έμοιαζε με του Bill, ή του Νικόλα, επειδή ήμουν κάτω από τον μέντορά μου, μου έλεγαν ότι μοιάζει με αυτούς, ώσπου βρήκα την δική μου φωνή.

Εδώ η σημασία της φωνής σχετίζεται με την ενηλικίωση και τη χειραφέτηση. «Βρήκα τη φωνή μου» σημαίνει βρήκα την ταυτότητα μου, που με κάνει διακριτό από τους μέντορες μου. Θα λέγαμε ότι, με αυτόν τον τρόπο, η φωνή μοιάζει με το πρόσωπο που διαφοροποιεί και ταυτοποιεί το υποκείμενο. Ο πάστορας είναι θα λέγαμε ένας «ενήλικος» ρόλος αφού οδηγεί την λειτουργία.

Η έννοια της φωνής ως ενηλικίωση είναι πολύ σημαντική και στο πολιτικό πεδίο, αφού είναι χειραφετησιακό απόκτημα και ο «μικρός» παύει να βλέπει τον εαυτό του ανάμεσα στους «μεγάλους».

Οι πιστοί έχουν φωνή.

Στην Εκκλησία των Εξαρχείων κάθε Παρασκευή συναντιούνται τα μέλη και συζητούν για την ερμηνεία και το κήρυγμα του Ευαγγελίου. Λέει η Ελένη:

Νιώθω παρόμοια (με την λειτουργία της Κυριακής) κι ακόμη περισσότερο τις Παρασκευές, γιατί έχω έναν πιο ενεργητικό ρόλο στην εκκλησία. Στην ομάδα θα πρέπει να έχω μελετήσει. Καταθέτουμε και προσωπικές εμπειρίες, συγκρουόμαστε και αυτό με βάζει πιο συναισθηματικά παρούσα.

Για την Arendt (από Cavarero, 2008, σ. 194-198), δεν μπορεί να υπάρξει πολιτικό ον μέσα στην ατομικότητα. Πολιτικό είναι να μιλήσει ο ένας στον άλλον. Η ομιλιακή πράξη είναι σημαντική αυτή καθαυτή, χωρίς να έχει τόσο νόημα το τι λέγεται. Κι αυτή είναι η δύναμις των Ελλήνων ή η potentia των Λατίνων.

Η Ελένη επανέρχεται στο ίδιο θέμα για να μιλήσει για το πόσο ανακουφιστικό είναι για εκείνη να έχει ισότιμα ως γυναίκα φωνή σε μία τέτοια συνάντηση:

Υπάρχουν ομάδες μελέτης που είναι δομικό στοιχείο στην Ευαγγελική Εκκλησία. Διαβάζουμε όλοι μαζί τα κείμενα στην ομάδα της Παρασκευής, στην οποία μπαίνω κι εγώ δυναμικά ως ερμηνεύτρια. Κι αυτό που συμβαίνει στην συγκεκριμένη εκκλησία είναι ότι υπάρχει ένα πιο εναλλακτικό προφίλ,

ως γυναίκα της εποχής μου που τα βλέπω από διαφορετική ματιά . Ως αριστερή, οργανωμένο μέλος της αριστερας χαίρομαι γιατί δεν υπάρχει πιο οργανωμένη κυριαρχία. Είναι πιο εναλλακτικά, το βλέμμα είναι διαφορετικό και με κάνει να νιώθω ασφάλεια, ότι μπορώ να γίνω κομμάτι της κοινότητας.

Λέει ο Κωνσταντίνος για τον Χριστιανισμό:

Υπάρχει συμπερίληψη. Περιχώρηση. Το κάθε πρόσωπο της Αγίας Τριάδας μένει ομούσιο, κάνοντας πάντα χώρο ο ένας για τον άλλο. Δεν σημαίνει ότι υπεβαίνει την θέληση αυτός που υποτάσσεται. «Υποτάσσεσθαι εις αλλήλους». Ξεκινά να μιλά για τους άντρες, για τις γυναίκες, για τα παιδιά, για τους δούλους κλπ.

Η ισότητα βοηθά τη φωνή να αρθρωθεί και να ακουστεί!

Η προσευχή.

Μετά την ανάγνωση του εδαφίου, ο πάστορας κάνει το κήρυγμα, που αφορά κυρίως στην ερμηνεία του συγκεκριμένου εδαφίου. Επίσης, η προσευχή διαβάζεται από τον πάστορα και όσοι πιστοί συμφωνούν με τα λόγια, λένε όλοι μαζί στο τέλος «ΑΜΗΝ». Ο Kierkegaard αναφέρει ότι στον Χριστιανισμό, η προσευχή είναι η αναπνοή του πιστού (από Kleinberg-Levin, 2018, 13) και έτσι επιτυγχάνεται η ένωση του σώματος με το πνεύμα, ενώ ο δυισμός υποχωρεί και βιώνεται η εμπειρία της πληρότητας (Kleinberg-Levin, 2018, 14).

Σε πολλές θρησκευτικές και πνευματικές παραδόσεις, είναι σημαντικός επίσης ο ρόλος της γλωσσολαλιάς¹⁸⁹.

Το τραγούδι/ψαλμός.

Την πρώτη μέρα που πήγαμε, το πιάνο μεταφέρθηκε στην αίθουσα, καθώς από κάποια άλλη εκδήλωση της εκκλησίας είχε αλλάξει θέση. Στον χώρο που είναι ο πάστορας, υπάρχει ένα μικρόφωνο για να ακούγεται καλά, όπως επίσης και το πιάνο, όπου μία κοπέλα παίζει συνοδεύοντας τους ύμνους. Κατά την τρίτη επίσκεψη στην εκκλησία, η κοπέλα απουσίαζε λόγω κορονοϊού. Ένα άλλο μέλος της εκκλησίας, ο Νίκος πήρε την κιθάρα του και συνόδευσε την

¹⁸⁹ Ενδεικτικά βλ. George Jennings (1968)

υμνωδία. Ήταν διαφορετική η μελωδία από τις άλλες φορές. Σε αντίθεση με την ορθόδοξη και την καθολική παράδοση, στην Ευαγγελική Εκκλησία, υπάρχει μία ελευθερία στις μουσικές φόρμες¹⁹⁰

Ο Μάνος κι ο Κωνσταντίνος θυμούνται μία ιδιαίτερη στιγμή απρόσμενης συγκίνησης:

Ήταν μία από τις πρώτες φορές που είχα έρθει στην εκκλησία των Εξαρχείων. Με είχε προσκαλέσει κάποιος γνωστός που εμπιστεύομαι που ανήκε χρόνια στους πιστούς της εκκλησίας. Με την ψαλμωδία είχα θέμα, γιατί δεν μου αρέσει η αισθητική της μουσικής. Αντίθετα, λατρεύω την βυζαντινή μουσική. Παρόλα αυτά, μία Κυριακή, καθώς λέγαμε έναν ύμνο, τα λόγια μιλούσαν για την χριστιανική αγάπη και με ακούμπησαν τόσο πολύ που ξέσπασα σε λυγμούς.

Κωνσταντίνος: *Ναι, έτσι είναι. Κάποια στιγμή, τον είδα κι εγώ και συγκινήθηκα τόσο πολύ που ξέσπασα κι εγώ σε λυγμούς. Κλαίγαμε κοιτώντας ο ένας τον άλλον με μία πρωτόγνωρη συγκίνηση.*

Η κοινή υμνωδία. Η κοινή φωνή των πιστών συντονίζεται και η μελωδία φαίνεται να συμβάλλει στο «ένα σώμα» μέσω σύμπνοιας, αφού για να τραγουδηθεί από κοινού ένας ψαλμός χρειάζεται να αναπνέει η ομάδα με τον ίδιο τρόπο.

Όπως λέει ο Κωνσταντίνος, η ψαλμωδία ηρεμεί. Και αυτό βοηθάει στην απαιτητική και γεμάτη ευθύνη δραστηριότητα του κηρύγματος μετά.

Προσπαθώ να συμμετέχω στους ψαλμούς, γιατί με βοηθά, επειδή με ηρεμεί και δεν θέλω να χάσω ούτε τον πρώτο ύμνο γιατί με βοηθάει στο κήρυγμα.

Το τραγούδι είναι από μόνο του η ακουστική έκθεση της ενσωμάτωσης για την Cavarero (2005, σ. 117), η οποία πιο πριν έχει επισημάνει την σχέση του σώματος με την ανάγνωση του κορανιού στους μουσουλμάνους, κάτι που μπορεί να παρατηρηθεί και στην προσευχή των εβραίων. Μπορούμε να αναρωτηθούμε αν διευκολύνουν αυτές οι πρακτικές στην εκφορά του λόγου, μήπως συμβάλλουν στην εκστατικότητα ή αν τα δύο είναι συνδεδεμένα.

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι λόγοι αυτής της ηρεμίας είναι περισσότεροι από έναν. Πρόκειται μάλλον για τον συνδυασμό της μεγάλης αναπνοής που απαιτεί ο ψαλμός και που επιδρά στο νευρικό σύστημα μέσω του πνευμονογαστρικού νεύρου από τη μία, του νοήματος του ψαλμού και

¹⁹⁰ Μπορεί εύκολα να διαπιστώσει κανείς στο YouTube τη μεγάλη ποικιλία στις μουσικές μορφές της ευαγγελικής υμνωδίας.

της σύμπνοιας των πιστών, που συντονίζει την κοινότητα και δημιουργεί την αίσθηση του ενός σώματος, υπό την κεφαλή του Ιησού.

Στην Καινή Διαθήκη υπάρχει πλήθος εδαφίων για την ψαλμωδία. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

τον Απόστολο Παύλο που προτείνει να τελείται η υμνωδία ενσυνείδητα: *με πνεύμα και νόηση*¹⁹¹:

*λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοὺς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς [α]πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ κυρίῳ, εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ*¹⁹²

*Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικεῖτω ἐν ὑμῖν πλουσίως, ἐν πάσῃ σοφίᾳ, διδάσκοντες καὶ νοουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, ὕμνοις, ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἐν χάριτι ᾄδοντες ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν τῷ θεῷ.*¹⁹³

Το κενό.

Το κενό εμφανίζεται είτε στον λόγο των συνομιλητών, είτε στην εμπειρία μου από την συμμετοχική παρατήρηση:

A) ως ένα διάστημα απουσίας λόγου, κίνησης και δράσης που επιτρέπει την χαλάρωση και την αισθαντικότητα. Κατά τη Λειτουργία υπάρχει ενός λεπτού σιωπή, όπου οι πιστοί καλούνται από τον πάστορα να προσευχηθούν μόνοι τους σιωπηρά. Τότε γίνεται μεγάλη ησυχία στην αίθουσα. Οι άνθρωποι, ενδοσκοπικά στραμμένοι, σταματούν ακόμη και να κινούνται. Δεν είχα καμία σκέψη. Αφέθηκα στην ησυχία. Είναι μία στιγμή που βίωσα ανακουφιστικά, μία σύντομη βαθιά ξεκούραση στη σιωπή και την ακινησία αυτού του ενός λεπτού. Γύρω μου υπήρχε ενδοσκοπική προσευχή ή υπήρχαν κι άλλοι που αφέθηκαν στην ησυχία; Μόλις «αδειάζει» ο χώρος από τη σκέψη, το αισθάνεσθαι ζωντανεύει.

Η Ελένη καταθέτει ότι αισθάνεται την παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Λέει χαρακτηριστικά:

Το Πνεύμα υπάρχουν φορές που βιώνεις την αίσθηση του. Είναι πολύ άκυρες αυτές οι στιγμές, υπάρχει ένα κενό στην καθημερινότητα μου που νιώθω την παρουσία του Πνεύματος. Μπαίνεις σε ένα πλαίσιο που είναι φορτισμένο πνευματικά και μπαίνεις σε αυτή την ατμόσφαιρα, ή όταν εσύ το έχεις και βλέπεις ότι οι άλλοι μπαίνουν σε αυτό και στο επισημαίνουν.

¹⁹¹ (Α' προς Κορινθίους 14:15)

¹⁹² (προς Εφεσίους 5:19)

¹⁹³ (προς Κολασσαείς 3:16)

Β) Είτε ως κενό υπαρξιακό που αναζητά πληρότητα μέσα από τον Θεό:

Λόγω έλλειψης πας στον χριστιανισμό. Αισθάνεσαι ότι κάτι σου λείπει κι αυτό σου το δίνει ο Θεός. Αποκλείεται να το βρεις μόνος σου.

Νίκος

Γ) Είτε ως άδειος χώρος που δύναται να κατοικηθεί από το Πνεύμα / σε αντίθεση με τον γεμάτο από έπαρση χώρο. Πρόκειται για την αξία της ταπεινότητας.

Ο Κωνσταντίνος αναφέρεται στην παραβολή του τελώνη και του Φαρισαίου¹⁹⁴ στην Καινή Διαθήκη:

«Πώς μπορεί να έρθει το Πνεύμα, όταν ο νους διακατέχεται από μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του; Η ταπεινότητα είναι απαραίτητη προϋπόθεση. Όταν ο νους είναι γεμάτος με ιδέες και πεποιθήσεις άλλες, δεν υπάρχει χώρος».

Και εξηγεί γιατί ο Θεός έσωσε τον τελώνη, που ήταν διώχτης των Ιουδαίων, κι όχι τον Φαρισαίο, «γιατί ο πρώτος το χρειαζόταν, καθώς ήταν πιεσμένος από βάρος»:

Ο ένας που νιώθει μεγαλύτερο βάρος και λέει το ελέησε με, η θρησκεία δεν είναι γιατί δεν τον βλέπει υποταγμένο, αλλά δεν μπορεί να αναπνεύσει, νιώθει όλο αυτό το βάρος και γίνεται αυτός αποδεκτός κι όχι ο άλλος.

Ο Νίκος, σε άλλη στιγμή, μιλάει για τον κίνδυνο της έπαρσης από την γνώση, χρησιμοποιώντας τα λόγια του Αποστόλου Παύλου:

Η γνώσις φυσιοί. Σε φουσκώνει.

¹⁹⁴ «Δύο άνθρωποι ανέβηκαν στο ναό να προσευχηθούν. Ο ένας ήταν Φαρισαίος κι ο άλλος τελώνης. Ο Φαρισαίος στάθηκε επιδεικτικά κι έκανε την εξής προσευχή σχετικά με τον εαυτό του: «Θεέ μου σε ευχαριστώ που εγώ δεν είμαι σαν τους άλλους ανθρώπους άρπαγας, άδικος, μοιχός ή και σαν αυτόν εδώ τον τελώνη. Εγώ νηστεύω δύο φορές την εβδομάδα και δίνω στο ναό το δέκατο απ' όλα μου τα εισοδήματα». Ο τελώνης αντίθετα στεκόταν πολύ πίσω και δεν τολμούσε ούτε τα μάτια του να σηκώσει στον ουρανό. Χτυπούσε το στήθος του και έλεγε: «Θεέ μου, σπλαχνίσου με τον αμαρτωλό». Σας βεβαιώνω πως αυτός έφυγε για το σπίτι του αθώος και συμφιλιωμένος με τον Θεό, ενώ ο άλλος όχι. Γιατί όποιος υψώνει τον εαυτό του θα ταπεινωθεί, κι όποιος τον ταπεινώνει θα υψωθεί». (Λουκ. 18).

Σύμφωνα με τα λόγια του:

Το Άγιο Πνεύμα χρειάζεται χώρο και πρέπει να του κάνουμε με υπομονή...

Είναι ένα καλό παράδειγμα για το πώς δημιουργείται το χριστιανικό ήθος, που εμποτίζει την ζωή κι έξω από την εκκλησία. Το ιδεώδες του κενού χώρου, που επιτρέπει την Χάρη του Θεού, κάνει τόσο το Μάνο, όσο και την Ελένη, διστακτικούς να εκφράσουν την χαρά τους για τις επιτυχίες τους, ενώ αυτές, στον κόσμο της αγοράς, θεωρούνται συμβολικό κεφάλαιο, με όρους Bourdieu, και ως τέτοιο δίνει άλλου τύπου δύναμη στα υποκείμενα. Έτσι, ο Μάνος φοβόταν πολύ «μην πάρουν τα μυαλά του αέρα», με τα συναισθήματα χαράς και περηφάνιας, καθώς κέρδισε ένα καλλιτεχνικό βραβείο σε γνωστό φεστιβάλ εκείνες τις μέρες.

Δ) Ως ψυχικός χώρος, μακροθυμία:

Αναφερθήκαμε στην Πρώτη Επιστολή του Πέτρου, που ήταν το κήρυγμα εκείνη την ημέρα. Το εδάφιο μιλά για την μακροθυμία που δείχνει η γυναίκα στον άντρα της, ενώ λίγο πριν αφορούσε τον δούλο προς τον κύριο. Αν και κοσμικά φαίνεται ως υποτέλεια, η συμπεριφορά αυτή γίνεται αντιληπτή ως δύναμη που μεταβάλλει την αρχική πρόθεση του άλλου για εξουσία.

Για το θέμα της υποταγής δούλου-κυρίου, άνδρα-γυναίκας, έχει να κάνει με την αγάπη για τον εχθρό. Και αυτό έχει να κάνει που ξεχωρίζει τον χριστιανισμό. Αν θες το καλό για τον κόσμο είναι να αγαπάς τον εχθρό σου. Είναι πολύ ριζοσπαστικό να τον συγχωρέσεις.

Τονίζεται η έννοια της υπομονής και της αγάπης προς τον εχθρό, από το Μάνο, που επιτρέπει την απελευθέρωση μέσω της συγχώρεσης, κάτι που έχει συμβεί και στον ίδιο με την βοήθεια του Χριστιανισμού και της ψυχανάλυσης, όπως αναφέρει αργότερα.

«Πού τον βρίσκεις αυτό τον χώρο;» Τον ρωτάω.

Μου δείχνει με το δάχτυλό του τον Ουρανό.

Ο Θεός στον δίνει!

Λέει για το ζήτημα της εξουσίας:

Δεν είναι ότι δεν αναγνωρίζεται η εξουσία, αλλά είμαστε πέρα από αυτό. Δεν υπάρχει ένα εξαρχής όραμα για το πως θα είναι το μετά, δεν ξέρουμε το πώς θα είναι το μετά, τώρα χτίζεται μέσα στη δυναμική. Δεν ξέρουμε που θα μας πάει.

Θυμίζει το «Μεταξύ» του Buber, όπως προαναφέρθηκε νωρίτερα.

Η σύμπνοια / Ένα σώμα.

Εκτός από την λειτουργία της Κυριακής, υπάρχει λειτουργία και Τρίτη πρωί, και συνέλευση την Παρασκευή. Την Παρασκευή μέλη της εκκλησίας συναντιούνται μελετούν και συζητούν για το κήρυγμα της ερχόμενης Κυριακής. Επίσης οργανώνονται ομιλίες, συνήθως το βράδυ της Παρασκευής, ή μουσικές βραδιές τα σαββατοκύριακα. Γενικά, θα λέγαμε ότι η κοινότητα είναι εξαιρετικά δραστήρια και ζωντανή, ενώ τα μέλη ανήκουν σε μία συλλογικότητα που, όμοια της, σπάνια, συναντιέται στις μέρες μας.

Νιώθω ότι οι στιγμές αυτές (που αισθάνεται την παρουσία του πνεύματος) έχουν κάπως διαμορφωθεί κοινωνικά, έχει δημιουργηθεί μία ατμόσφαιρα και βρίσκεται κάτι ανάμεσα μας, (δείχνει) εδώ ανάμεσα μας βρίσκεται το πνεύμα. Και αν κάποιος μπει ανάμεσα γίνεται κάτι άλλο.

Νιώθω μεγάλη ανακούφιση (δείχνει το στήθος της)

Σε αυτή την συσσωμάτωση, η συναισθηματική ατμόσφαιρα φαίνεται να είναι το υλικό της προσκόλλησης. Όπως την περιγράφει η Ελένη την στιγμή, η ατμόσφαιρα αφορά την συναισθηματική ταύτιση και πρόκειται για μία δυναμική διαδικασία, πάντα ρέουσα και ευμετάβλητη, αφού αν η δυναμική της ομάδας αλλάξει με την είσοδο νέου ατόμου στον χώρο, η ατμόσφαιρα «γίνεται κάτι άλλο». Η ατμόσφαιρα είναι συμπεριληπτική και λειτουργεί ως περίβλημα (Anderson 2009, Ingold 2005, 2007) ή ως ένα «Εγώ, Δέρμα» (Anzieu, 1995 [1985]) που τελικά οδηγεί στην παραγωγή του «σώματος της εκκλησίας»¹⁹⁵ σύμφωνα και με το Ευαγγέλιο. Η κοινή συναισθηματική εμπειρία φαίνεται να δημιουργεί έναν συλλογικό ρυθμό αναπνοής (όπως αναφέρει ο Stern για τη μητέρα και το βρέφος), που καταλήγει στην σύμπνοια ενός σώματος.

Η υπερβατική εμπειρία.

Οι στιγμές της εκστατικής αποκάλυψης μπορούν να προκληθούν από τον λόγο, την αφήγηση, σε συνδυασμό, ή όχι, με άμεσες αισθήσεις, αλλά πάντα με αισθήσεις, διαμέσου της εμπειρικής βιωματικής μνήμης. Παραθέτω ένα απόσπασμα από την εκστατική εμπειρία του Λούθηρου, όπως μεταφέρεται από τον William James (1982 [1903], σ. 296)

¹⁹⁵ Με κεφαλή τον Ιησού

“το άκουγα να λέγεται από το δόγμα σε όλη μου την ζωή, αλλά ποτέ ως σήμερα δεν είχα καταλάβει το νόημα. ‘πιστεύω στην συγχώρεση των αμαρτιών’. Ξαφνικά είδα την Γραφή μέσα σε ένα ολοκληρωτικά νέο φως. Και αμέσως αισθάνθηκα σα να γεννήθηκα εκ νέου. Είναι σα να βρήκα την πόρτα του παραδείσου διάπλατα ανοιχτή»¹⁹⁶.

Ο James στο απόσπασμα αυτό δεν αναφέρεται στην συμβιωτικότητα, ούτε στην αισθητηριακότητα, αλλά στην δύναμη που έχει ο αφηγηματικός δογματικός λόγος την κατάλληλη στιγμή. Το αποδίδει στον συντονισμό και μνημονική ανάκληση. Αναφέρει:

«Αυτή η αίσθηση βαθιάς κατανόησης (που αναφέρει ο Λούθηρος) δεν είναι ορθολογική. Απλές λέξεις και συνθέσεις λέξεων, εντυπώσεις του φωτός στην γη και την θάλασσα, μυρωδιές και μουσικοί ήχοι όλα ανακαλούνται όταν ο νους είναι κατάλληλα συντονισμένος» (σ. 296-297).

Ο James αναφέρεται στον συνδυασμό της αισθητηριακότητας και τη δύναμη του αφηγηματικού λόγου την κατάλληλη στιγμή και τον κατάλληλο συντονισμό. Αναφέρει:

«Αυτή η αίσθηση βαθιάς κατανόησης (που αναφέρει ο Λούθηρος) δεν είναι ορθολογική. Απλές λέξεις και συνθέσεις λέξεων, εντυπώσεις του φωτός στην γη και την θάλασσα, μυρωδιές και μουσικοί ήχοι όλα ανακαλούνται όταν ο νους είναι κατάλληλα συντονισμένος» (σ. 296-297).

Όπως και με την εκστατική στιγμή της Ελένης, στο «ωκεάνιο συναίσθημα» Freud (1927-1929)¹⁹⁷, το αισθάνεσθαι φαίνεται να συνδυάζεται με έναν ρυθμικό συντονισμό και διήθηση των παραβρισκομένων σωμάτων (υποκειμένων/αντικειμένων) σε συγκεκριμένη συνθήκη/ατμόσφαιρα.

Τάι Τσι και η Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών

Οι αρχές του στυλ Wu.

Όπως είπαμε και στην παρουσίαση του συγκεκριμένου πεδίου έρευνας, η σχολή ακολουθεί το στυλ της οικογένειας Wu (Εικόνα 9). Μικρές διαφοροποιήσεις που δίνουν την ταυτότητα του σε σχέση με τα άλλα στυλ. Το στυλ Wu διακρίνεται από:

- Μικρές, στενές κινήσεις μέσα στη φόρμα

¹⁹⁶ Μτφ. δική μου.

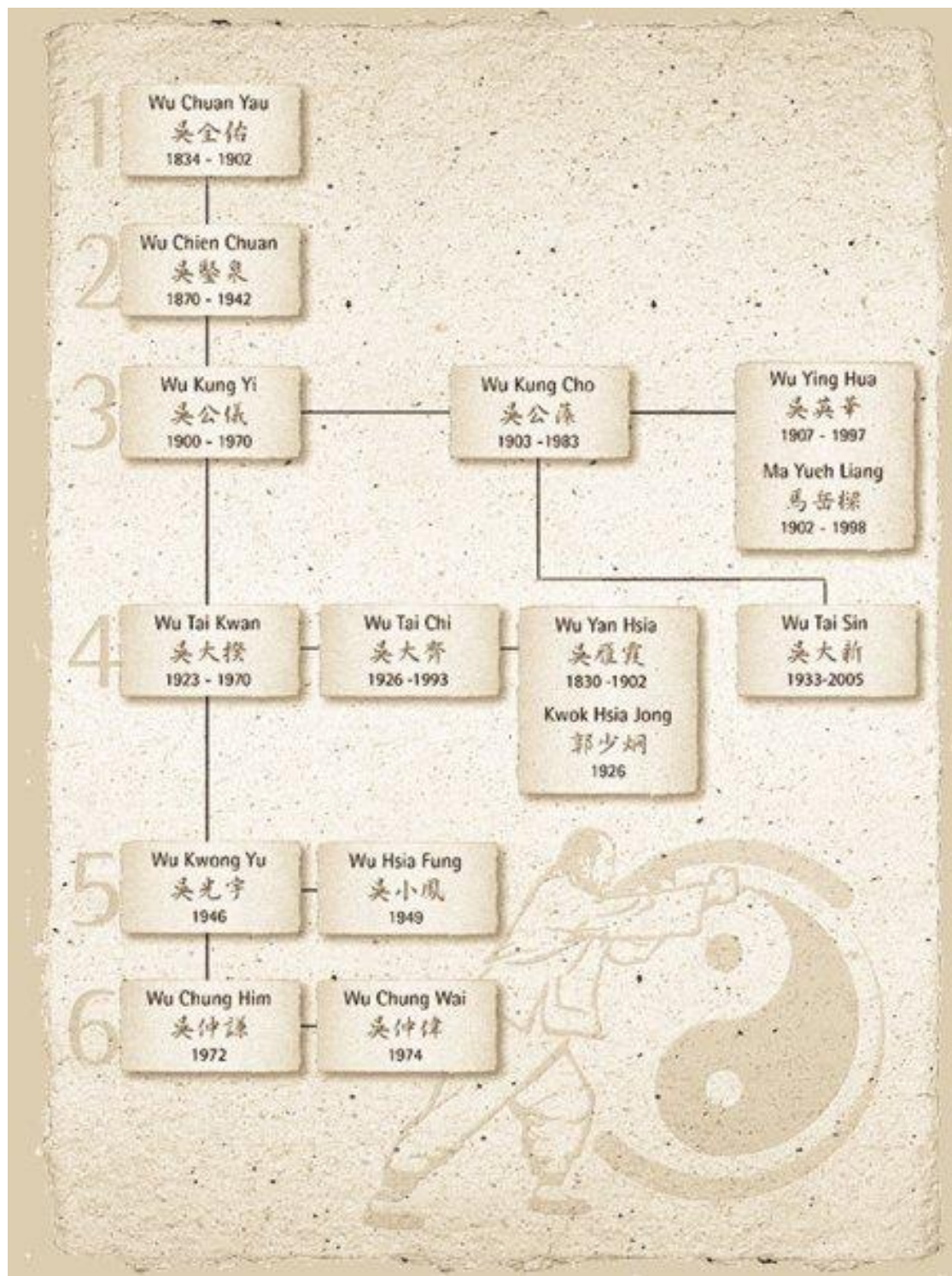
¹⁹⁷ The future of an illusion και Civilization and its discontents.

- Ψηλές στάσεις
- Μεταφορά του βάρους 100% στο πόδι που στηρίζει κάθε φορά το σώμα
- Παράλληλα πέλματα
- Κορμός που γέρνει προς τα εμπρός
- Μάζεμα του κόκκυγα

Το στυλ ενδιαφέρεται για την λεπτομέρεια στην κίνηση και την σύνδεση των κινήσεων με τον μαχητικό στόχο.

Τα έξι επίπεδα εξέλιξης του Τάι Τσι.

- Εκμάθηση της φόρμας των 108 κινήσεων απ' έξω, τμηματικά και με λεπτομέρεια.
- Κίνηση/ροή
- Πρόθεση
- Δύναμη (οκτώ διαφορετικά είδη δύναμης)
- Αναπνοή
- Πνευματικότητα

Εικόνα 9. Η γενεαλογία της Οικογένειας Wu (από τον ιστότοπο της ελληνικής οικογένειας Wu, άδεια από Δ. Τσετσέλη)

Η ατμόσφαιρα του Τάι Τσι στην Ακαδημία Πολεμικών Τεχνών.

*Παραγωγή δίχως κτήση,
Δράση δίχως αυτοπροβολή,
Ανάπτυξη δίχως κυριαρχία*

Λάο Τσε

Υπήρξα μαθήτρια της Ακαδημίας Πολεμικών Τεχνών για περίπου μία δεκαετία (2010-2019). Έχοντας προγενέστερη εμπειρία, από το 1995, επέστρεψα σε έναν τρόπο άσκησης, που χαρακτηρίζεται από απαλότητα (στα σκληρά χρόνια της Οικονομικής Κρίσης) και αργούς ρυθμούς (σε αντίθεση με τους δικούς μου).

Η Ακαδημία στεγάζεται στο ΟΑΚΑ, σε μία μεγάλη αίθουσα κοντά στο ποδηλατοδρόμιο. Βρίσκεται στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Ολυμπιακού Σταδίου, διαμορφωμένες από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, μία εποχή λάμψης, πολύ διαφορετική από τα χρόνια της κρίσης. Κυριαρχούσε ερημιά και εγκατάλειψη. Τα παρτέρια ήταν γεμάτα με αγριόχορτα, πολλοί αθλητικοί χώροι ήταν κλειστοί. Εικόνα γνώριμη στην Αθήνα εκείνη την δύσκολη περίοδο.

Η αίθουσα της Ακαδημίας Πολεμικών Τεχνών αποτελεί εξαίρεση αυτής της αίσθησης εγκατάλειψης. Η φροντίδα του χώρου ανήκει αποκλειστικά στον Διονύση Τσετσέλη και την σύζυγό του Σοφία, η οποία έχει αναλάβει την γραμματεία της σχολής. Μπαίνοντας μέσα στην αίθουσα, διαλύεται η «ψυχρή» αίσθηση ερημιάς. Η ατμόσφαιρα στην αίθουσα είναι «ζεστή», παρά το μεγάλο μέγεθος της και το κρύο τον χειμώνα-που παύει να γίνεται αισθητό κατά την εξάσκηση. Την προσοχή στον χώρο τραβάνε οι πολλές ορχιδέες. Ο χώρος άθλησης καταλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα κι είναι στρωμένος με τατάμι, όπου απαγορεύονται τα παπούτσια. Έξω από αυτόν βρίσκεται η γραμματεία, ένα μικρό σαλόνι, μία βιβλιοθήκη με βιβλία πολεμικών τεχνών και ένα ράφι με ρούχα με το έμβλημα της σχολής. Επίσης, υπάρχουν αποδυτήρια και τουαλέτα, καθώς και δύο ακόμη κλειστοί χώροι, όπου μέσα συνήθως φυλάσσονται τα όπλα της εξάσκησης για τις φόρμες των όπλων (σπάθα, κοντάρι, ξίφος).

Ο χώρος είναι, συνήθως, χωρισμένος στα δύο με μεγάλα παραβάν, ώστε να μπορούν να γίνονται δύο μαθήματα ταυτόχρονα, κάτι που συμβαίνει κυρίως τα απογεύματα και τα βράδια, ή ενοποιείται σε μαθήματα με πολλούς μαθητές.

Εκτός από το Τάι Τσι, η Ακαδημία προσφέρει μαθήματα Κουνγκ Φου, Κραβ Μαγκά, Ζίου Ζίτσου, Καποείρα, Aikido, και Pilates. Η ατμόσφαιρα που έχει το καθένα από αυτά τα είδη είναι τόσο διαφορετική, ώστε όποτε έμπαινα στην αίθουσα δεν χρειαζόταν να δω πίσω από το παραβάν, καταλάβαινα τι μάθημα γινόταν από την ατμόσφαιρα. Ο αέρας ελαφρύτερος ή βαρύτερος, με μεγαλύτερη ή μικρότερη υγρασία από τον συχνωτισμό, με εντονότερη ή λιγότερο έντονη μυρωδιά από τις αναθυμιάσεις των σωμάτων. Φυσικά ο αέρας μετέφερε και ήχους, αλλά νομίζω ότι πρώτα λειτουργούσε η αίσθηση της αφής και της όσφρησης και μετά του ήχου.

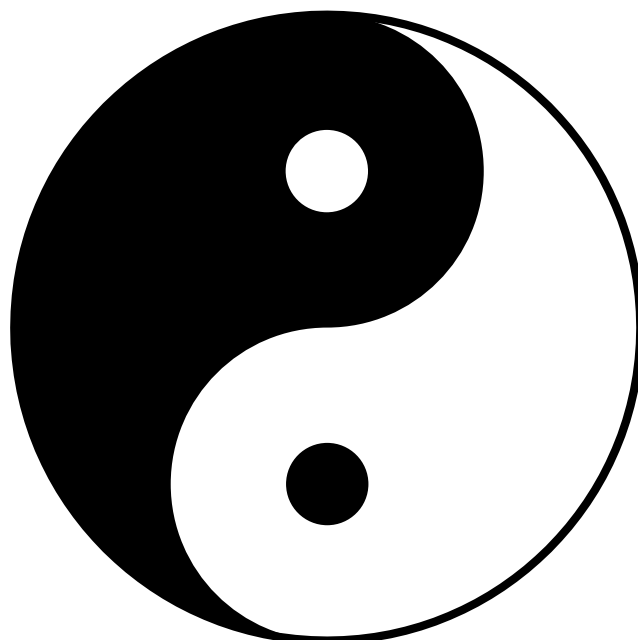
Κάποιες πολεμικές τέχνες τις ανεχόμουν με δυσκολία. Εύκολα γινόταν αντιληπτό ότι η ατμόσφαιρα κάθε πολεμικής τέχνης σχετιζόταν με το πολιτισμικό πλαίσιο της. Το Τάι Τσι μπορούσε αρμονικά να συνυπάρξει με το επίσης κινέζικο Κουνγκ Φου, αρκετά καλά με το ιαπωνικό Aikido, μέτρια με το γερμανικό Pilates και την βραζιλιάνικη Capoeira, δύσκολα με το επίσης βραζιλιάνικο Jiu Jitsu και αφόρητα με το Ισραηλινό Krav Manga.

Πήγαινα για εξάσκηση κυρίως τα πρωινά, όπου συνήθως δεν υπήρχε μάθημα άλλης πολεμικής τέχνης κι επικρατούσε απόλυτη ησυχία. Παρακολουθούσα τα μαθήματα και εξασκούμουν με μία ομάδα που κυμαινόταν από τέσσερα ως και 15 άτομα, κάθε Τρίτη και Πέμπτη για δύο ώρες, ενώ, όποτε προλάβαινα, πήγαινα στα μαθήματα και Παρασκευές απογεύματα. Στην διάρκεια αυτών των χρόνων απέκτησα δύο ντουάν και την δυνατότητα να μπορώ να διδάξω ως το μεσαίο επίπεδο, και κάποια μετάλλια σε εγχώριους και διεθνείς αγώνες. Τελευταία φορά πήγα λίγο πριν ξεσπάσει η πανδημία, εξαιτίας της οποίας, η Ακαδημία σταμάτησε για περίπου ενάμιση χρόνο τη λειτουργία της. Το Τάι Τσι, αποτελεί μέρος της ζωής μου, ενώ ένιωθα την οικειότητα του ανήκειν, τόσο με τον χώρο, όσο και με τους συμμαθητές και τον δάσκαλό μου.

Η ησυχία του Τάι Τσι, με γοήτευσε από την αρχή, όπως επίσης κι η κομψή, αργή, αλλά πάντα με ροή κίνηση. Ακόμη κι οι διορθώσεις του δασκάλου, έχουν τον χαρακτήρα αφύπνισης

της προσοχής και γίνονταν σιωπηλά, μη λεκτικά, ακουμπώντας, συνήθως, το σημείο του σώματος του μαθητή, ή δείχνοντας στο δικό του σώμα ¹⁹⁸.

Οι μαθητές είναι όλοι ομοιόμορφα ντυμένοι, με μαύρο μακρύ άνετο παντελόνι και λευκό βαμβακερό μπλουζάκι, με το σήμα της σχολής. (Εικόνα 9), στο οποίο συμπεριλαμβάνεται το Γιν Γιανγκ (Εικόνα 10). Ο δάσκαλος φορά μαύρο παντελόνι φόρμας και μαύρη βαμβακερή μπλούζα με το σήμα πάντα της σχολής. Η μαύρη μπλούζα είναι κυρίως του δασκάλου, ή των πιο προχωρημένων μαθητών. Απαγορεύεται να φορά κανείς κοντό παντελόνι ή μπλούζα ανάρμοστη, που δεν επιτρέπει την άνεση κινήσεων και άλλα χρώματα εκτός από άσπρο και μαύρο (που είναι τα χρώματα του Γιν Γιανγκ).

Εικόνα 10. Γιν Γιανγκ

Η εξάσκηση έχει αρκετά στάδια. Αρχάριοι και προχωρημένοι βρίσκονται μαζί στο ξεκίνημα με τις ασκήσεις Τσι Κουνγκ που εκτελούνται σε κυκλική διάταξη. Μετά οι αρχάριοι

¹⁹⁸ Ο Πέτρος Κουρόπουλος εισήγαγε το Τάι Ται στην Ελλάδα, μαζί με ένα ήθος και μία ατμόσφαιρα εκπαίδευσης, που το βοήθησαν στην διάδοσή του. Αρχές της δεκαετίας του 90' στο ισόγειο του σπιτιού του στην Αθήνα, σε μία άδεια σχεδόν αίθουσα, έκανε καθημερινά Τάι Τσι, από το πρωί ως το μεσημέρι. Όποιος ήθελε μπορούσε να μπει διακριτικά στην αίθουσα από την μπαλκονόπορτα και να ακολουθήσει σιωπηρά τον δάσκαλο στις κινήσεις του. Ο κάθε μαθητής μπορούσε να εξασκηθεί όσο ήθελε και μετά έφευγε όπως είχε μπει. Ένα κουτί για χρήματα υπήρχε και όποιος επιθυμούσε έβαζε όσα χρήματα ήθελε κι αν ήθελε. (βλ. https://www.youtube.com/watch?v=S_V78RhHn2g)

εξασκούνται με την καθοδήγηση του δασκάλου ο οποίος περιορίζεται να εξηγήσει χαμηλόφωνα, μόνο τα απολύτως απαραίτητα.

Ταυτόχρονα, οι πιο προχωρημένοι εκτελούν μόνοι τους την παραδοσιακή φόρμα των 108 κινήσεων του Τάι Τσι, ή κάποια παραδοσιακή φόρμα όπλων (σπάθας, κονταριού ή ξίφους). Η διάταξη αλλάζει. Μπροστά είναι κάποιος/α μαθητής/ρια, που είτε ο δάσκαλος θα ορίσει, είτε η ομάδα (στην δεύτερη περίπτωση είχαμε καταλήξει να ηγούμαστε εναλλασσόμενα, ώστε όλοι να μπορούμε να εξασκηθούμε σε θέση ευθύνης). Οι υπόλοιποι είναι πίσω από το άτομο που ηγείται, σε σειρές με αρκετό χώρο για να μπορεί η κίνηση να γίνει με άνεση. (βλ. Εικόνα 4)

Εκτός από τις φόρμες, υπάρχει κι η εξάσκηση με αντίπαλο, με «pushing hands». Ακολουθώντας τις βασικές αρχές του Τάι Τσι εφάπτονται οι καρποί των χεριών με συγκεκριμένο τρόπο, ώστε ο ένας να αισθάνεται την πρόθεση του άλλου. Στόχος είναι η αποσταθεροποίηση του αντιπάλου μέσα από εκμετάλλευση της δικής του επιθετικής κίνησης και των λαθών.

Η ατμόσφαιρα στα pushing hands (Εικόνα 11) αλλάζει πολύ, καθώς τα σώματα έρχονται σε επαφή και κινούνται μαζί. Μέσω της άδηλης αναπνοής κυρίως, ο αέρας γεμίζει μυρωδιές. Τα ζευγάρια αλλάζουν κάθε πέντε λεπτά, προκειμένου να δουλέψει ο καθένας και η καθεμία με διαφορετικούς αντιπάλους, δηλαδή, με διαφορετικό ρυθμό σώματος, διάπλαση, και ικανότητα. Η μυρωδιά είναι τόσο διαπεραστική, που είναι ικανή να προκαλέσει την απώλεια της συγκέντρωσης (λόγω ακούσιας έλξης ή απώθησης).

Εικόνα 11. Pushing hands (Wikipedia)

Το μάθημα κλείνει με τον τελετουργικό πολεμικό τρόπο, χαιρετώντας όλοι όλους, με τη μία γροθιά στην παλάμη κι ελαφριά υπόκλιση, και μετά όλη η ομάδα στρέφεται προς τις φωτογραφίες πορτραίτων των δασκάλων της οικογένειας Wu, και απευθύνει τον τελικό χαιρετισμό. Κατά το τέλος του μαθήματος, υπάρχει μία ατμόσφαιρα ευεξίας και χαλάρωσης. Κάποιες φορές, μικρά πηγαδάκια μαθητών κι άλλοτε μεγαλύτερα πηγαίνουν για καφέ, όπου εκεί η ατμόσφαιρα είναι εντελώς διαφορετική, και άκρως ομιλητική.

Η ανάγκη ενδυνάμωσης.

Με όλους τους συνομιλητές ξεκινήσαμε περίπου την ίδια περίοδο το Τάι Τσι.

Τους ρωτώ πώς ξεκίνησαν..

Αποφάσισα να ξεκινήσω κατά την οικονομική κρίση. Σκέφτηκα ότι η πολεμική τέχνη μπορούσε να μου φανεί χρήσιμη τότε. Φοβόμουν πολύ κι ένιωθα αδύναμη.

Ανθή 52 ετών

Όταν ξεκίνησα είχα πολλά έντονα καταθλιπτικά στοιχεία λόγω του χωρισμού μου και πραγματικά με βοήθησε πάρα πολύ να βγω από αυτό το πένθος.

Γιάννης 64 ετών

Ο Παναγιώτης, 61 ετών, έπαιρνε σύνταξη από τον στρατό όταν ξεκίνησε. Αυτό που έφαχνε ήταν ζωντάνια.

Π. Το τσι κουγκ είναι ενεργειακές κινήσεις. Η αναπνοή και η κίνηση ενεργοποιούσαν κινητοποιούσαν το σώμα και την ενέργεια του.

Ρωτώ: «Τι είναι η ενέργεια δηλαδή;»

Π. Η ενέργεια κινητοποίηση. Από την αδράνεια του σώματος, από την νωθρότητα σε βάζει σε μία κατάσταση ζωντάνιας. Δουλεύουμε στο 75 % κι όχι στο κόκκινο. Σε μία κατάσταση ζωηρότητας και ζωτικότητας. Εκεί που είσαι σε λιμνότητα σου βγάζει ζωτικότητα. Πιστεύω ότι αυτή η ζωηρότητα του σώματος γίνεται μέρος της φιλοσοφίας σου και γενικότερα ζωντανεύεις. Αυτό μου συνέβη.

Μόνο η Μαρία 53 ετών, διαφοροποιείται γιατί ασχολείται από παιδική ηλικία με πολεμική τέχνη και δεν θυμάται πως ήταν πριν.

Ο δάσκαλος καταθέτει:

Ξεκίνησα, ίσως, γιατί είχα αυτή την αίσθηση της ελευθερίας να μπορώ να κινούμαι και να εκφράζομαι. Πάντα ντρέπομουν. Δεν χόρευα, δεν χορεύω. Ντρέπομαι. Το Τάι Τσι μου δίνει αυτή την ελευθερία της κίνησης.

Τον ρωτώ: «Γιατί ντρέπεσαι τον χορό κι όχι το Τάι Τσι;»

Ίσως γιατί είναι πολύ συντεταγμένο και καθορισμένο, ενώ ο χορός είναι πολύ ελεύθερος. Δεν με καταπιέζει αυτό γιατί είναι συγκεκριμένο. Με κάνει να είμαι ελεύθερος. Το είχα στο μυαλό μου ως πολεμική τέχνη, κι έτσι το είχα κατοχυρώσει έτσι.

Για τον Vincent de Gaulejac (1996) το συναίσθημα της ντροπής είναι απόρροια σχέσεων ανισότητας, ενεργές την στιγμή της ντροπής, μέσω εσωτερικευσης/ενδοβολής και αναστέλλουν. Μία υπόθεση είναι ότι ο χωρίς βήματα χορός ίσως είναι έμφυλα χρωματισμένος, κάτι που δεν ισχύει για την πολεμική τέχνη, που στο δυτικό τουλάχιστον νου, είναι αντρική υπόθεση.

Ο δάσκαλος μιλάει για την ασφάλεια που δίνει ένα πρότυπο και την απουσία της ευθύνης του αυτοσχεδιασμού της κίνησης.

Η ελευθερία βρίσκεται στην ερμηνεία της φόρμας, παρόλο που υπάρχει μία καλά καθορισμένη διδασκαλία για το πώς εκτελείται.

Πράγματι, κάθε εξασκούμενος έχει το δικό του αναγνωρίσιμο στυλ προερχόμενο από το δικό του σώμα και ιδιοσυγκρασία. Παρόλα αυτά, η επιδεξιότητα όπως λέει ο Ingold (2016, σ. 223) «δεν αποτελεί ιδιότητα του ξεχωριστού ανθρώπινου σώματος, ως βιοφυσικής οντότητας, ενός πράγματος αφ' εαυτού, αλλά ολόκληρου του πεδίου σχέσεων που συγκροτείται από την παρουσία του οργανισμού-προσώπου, αξεδιάλυτα σώματος και νου, σε ένα πολύπλοκα δομημένο περιβάλλον», αλλά και την ιστορία του.

Ιεραρχία και πειθαρχία.

Η οικογενειακή ιεραρχία που τηρεί την παράδοση είναι σεβάσμια ακόμη και σήμερα. Οι κανόνες τηρούνται από όλους και αφορούν το ντύσιμο (όποιος έχει έρθει με σορτς, βερμούδα ή εξώπλατες μπλούζες δεν μπορεί να αθληθεί). Μόνο στους αγώνες μπορούν οι μαθητές να φορέσουν τα παραδοσιακά εντυπωσιακά ρούχα από μετάξι ή ταφτά. Απαγορεύονται οι ομιλίες κι ο καφές στην αίθουσα. Οι θέσεις που τοποθετούνται οι μαθητές κατά την εξάσκηση είναι ενδεικτικές συνήθως και του επιπέδου και, σπάνια, γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης.

Η σημαντικότερη όμως πειθαρχία όλων είναι η διατήρηση της παραδοσιακής φόρμας, όσο πιο πιστά γίνεται. Η επίμονη εργασία δεν έχει ως στόχο την αμφισβήτηση της, όσο την εξερεύνηση των δυνατοτήτων που η φόρμα έχει. Λέει ο Διονύσης:

Είναι αρκετά ευρύ το πλαίσιο για να μπορείς να δημιουργήσεις. Εκεί μπορείς να βρεις την ελευθερία. Είναι σφάλμα ότι αν ακολουθούμε την παράδοση πρέπει να είμαστε ο ένας αντίγραφο του άλλου, γιατί αυτό κάνει την παράδοση νεκρή. Το σημαντικό είναι αυτό, να ακολουθούμε την παράδοση χωρίς να την θεωρούμε νεκρή, ως μουσειακό είδος. Αν δώσουμε την δική μας ερμηνεία στην παράδοση, τότε υπάρχουν τεράστια περιθώρια.

Και η έκταση αυτής της έρευνας είναι ανεξάντλητη όπως και η καλλιέργεια του σώματος.

Ρωτώ τον εν αποστρατεία Παναγιώτη, αν το Τάι Τσι είναι συμβατό με τον στρατό:

Βέβαια. Και το Τάι Τσι έχει κανόνες. Υπάρχει διαφορά; Όχι. Μπορείς να την ενσωματώσεις αυτή την γνώση και στο ναυτικό, ως μία ήρεμη προσέγγιση στα πράγματα. Ενσωματώνεις την φιλοσοφία του Τάι Τσι. Πιο ήρεμους τρόπους σε ο,τιδήποτε κάνεις.

Η σιωπή κι η προσοχή.

Οι κινήσεις διαδέχονται η μία την άλλη, αργά και με ροή, ενώ όσο προχωρά η φόρμα, απαιτείται μεγαλύτερος βαθμός συγκέντρωσης. Η προσοχή κινείται σε πολλά επίπεδα: στην κιναισθησία, την ενοποίηση του σώματος, αλλά και τον συγχρονισμό των μελών του σώματος κατά την κίνηση, τον συγχρονισμό με την κίνηση του δασκάλου, αλλά και με την κίνηση της ομάδας. Η αρμονία επιτυγχάνεται μέσω της σύμπνοιας.

Μόλις εισχωρήσει σκέψη στο νου, χάνεται η εναρμόνιση.

Χτίζοντας το σώμα / τον οίκο της πνοής.

Η επίμονη φύση, που χαρακτηρίζει το φαινόμενο της αναπνοής, και το πείσμα της αχώριστης συντροφιάς που μας κρατά η παρουσία της, μας προτρέπουν να δοκιμάζουμε τις δυνατότητες της γνωριμίας μας μαζί της.

Γνωριμία σημαίνει και αλλαγή.

Πέτρος Κουρόπουλος (1997)

Η δύναμη καλλιεργείται, μέσα από την καλλιέργια του σώματος. Το σώμα «χτίζεται» για να μπορέσει να κατοικηθεί από την πνοή που παράγει την δύναμη.

Η φιλοσοφία του Τάι Τσι διαφέρει πολύ από το body building της δύσης. Εδώ το σώμα «χτίζεται» αργά, χωρίς προσπάθεια αφού η εξάσκηση γίνεται ως το 75% της δυνατότητας που έχει ο καθένας. Με την εξάσκηση, η αντοχή, η ευλυγισία, η σταθερότητα, η ταχύτητα κ.ά. αυξάνονται χωρίς δυσκολία. Καμία προσπάθεια! Μόνο προσοχή.

Ξεκινώντας κάτι πάντα κάτι προσδοκάς. Κάτι νομίζεις ότι θα κερδίσεις από αυτό. Και νομίζω ότι όταν ξεκίνησα το ταιτσι ήταν ότι ήταν μία ήπια μορφή εξάσκησης με την αντίστοιχη φιλοσοφία ζωής και νομίζω ότι αυτό είναι και το ταιτσι. Είναι μία ήπια μορφή εξάσκησης που

αποφεύγει τις ακρότητες τις υπερβολές, την υπερκόποση την υπερπροσπάθεια. Είναι μία προσέγγιση στα πράγματα ηπιότητας (Παναγιώτης).

Ο δάσκαλος επισημαίνει ότι δεν μπορεί να αναπνεύσει κάποιος αν το σώμα του δεν υποστηρίζει. *«γιαυτό όταν βρίσκεσαι στη μάχη με τον αντίπαλο προσπαθείς να «του κόψεις τον αέρα» κυριολεκτικά, χαλώντας του την στάση του σώματος. Αυτό δεν κάνουμε στα Pushing hands;».*

Η δύναμη, που αναπτύσσεται σταδιακά, δεν είναι όπως την εννοούμε στη δύση. Η δύναμη του Τάι Τσι είναι οργανική (τσι), παράγεται μέσα από την ενοποίηση της κίνησης με την αναπνοή και λαμβάνει υπόψη και τον αντίπαλο. Στην Δύση, η δύναμη νοείται κυρίως σε μυϊκό επίπεδο (λι).

Ένωσα και το σώμα μου να γίνεται πιο δυνατό, πιο ευέλικτο, άλλαξε η στάση μου, το είδαν κι άλλοι. Είναι σα να μου έφυγε ένα βάρος, που έκανε το σώμα μου να κυρτώνει. Το κεφάλι μου πριν ήταν προς τα κάτω (Γιάννης).

Πρόκειται για μία δύναμη χωρίς σωματική καταπόνηση. Αναφέρει ο Παναγιώτης:

Άλλοι ακολουθούν μία άλλη προσέγγιση εκγύμνασης, βλέπεις τους ανθρώπους να καταπονούνται, να λαχανιάζουν και να ζορίζονται και είναι εντελώς διαφορετική προσέγγιση από το Τάι Τσι.

Η Ανθή αναφέρει αλλαγές που εγγράγονται στο σώμα:

Χάρη στο τάι τσι και ιδιαίτερα τα τσι κόνγκ έκοψα το τσιγάρο. Κάπνιζα από τα 13. Είχα κάνει προσπάθειες πριν, αλλά τίποτα. Είναι φοβερό να πας να κάνεις μία άσκηση και στη μέση της αναπνοής να βήχεις. Επίσης, ήμουν πολύ νευρική στην οδήγηση παλιά. Μετά από λίγα μόνο μαθήματα, άλλαξε ο τρόπος που οδηγούσα.

Ο δάσκαλος δίνει έμφαση στην καλλιέργεια της κίνησης του σώματος, ώστε εκεί μετά να έρθει κι η αναπνοή. Λέει χαρακτηριστικά:

Έχω διαβάσει ότι ο λόγος που βλέπουμε τόσο φτωχό Τάι Τσι είναι γιατί δεν δίνουν έμφαση στην τεχνική βάση αλλά στην αναπνοή. Πρέπει να συντονίσεις την αναπνοή με την κίνηση κι είναι μέσα από την ορθότητα της κίνησης που θα έρθει η αναπνοή. Η κίνηση από μόνη της συγχρονίζεται με την αναπνοή. Πρέπει να κινούμαστε τόσο τέλεια που η κίνηση να συγχρονίζει την αναπνοή. Μπορεί να αναπνεύσει κανείς χωρίς «ζωντανούς» κοιλιακούς μύες ή χωρίς ευθύγραμμη στάση σώματος;

Παραθέτω τον διάλογο μεταξύ του Γιάννη και του Παναγιώτη:

Π. Το ενδιαφέρον με τα pushing hands είναι ότι από τη μια θες να τον ρίξεις τον άλλο, αλλά επίσης βελτιώνεις την ικανότητα του άλλου να μην ανατρέπεται εύκολα. Αρα κάνεις καλό και στον άλλον με τον οποίο συναγωνίζεσαι και βελτιώνεται κι η δική σου σταθερότητα. Γίνεσαι βράχος και γίνεται κι ο άλλος βράχος.

Γ. Δεν το βιώνω σαν βράχος, γιατί είναι πολύ σκληρός

Π. Εντάξει, λυγαριά (γελάει)

Γ. Ναι ο βράχος δεν έχει ευελιξία, ενώ μαθαίνεις να είσαι ευέλικτος, είναι χορευτικό το γιν γιαγκ. Αχ το πεθύμησα!

Μέσα από την εξάσκηση έρχεται η δύναμη σιγά σιγά. Η πάλη με τον αντίπαλο βελτιώνει και τους δύο. Κι αυτή η βελτίωση μεταφράζεται σε σταθερότητα, ευελιξία, πραότητα. Σαν χορός...

Είναι σαν χορός το Τάι Τσι, ο ένας μπαίνει κι άλλοτε βγαίνει, δεν έχει την βία που έχουν άλλες πολεμικές τέχνες. (Γιάννης).

Όλοι οι μαθητές έχουν κι άλλες σωματικές δραστηριότητες: Ο Γιάννης κάνει Pilates, κολυμπά και περπατάει πολύ, ο Παναγιώτης είναι σπουδαίος ορειβάτης, η Ανθή κάνει σωματικό θέατρο και κολυμπάει, η Μαρία είναι αναρριχήτρια και δασκάλα γιόγκα. Άλλοι μαθητές κάνουν χορό ή θέατρο και η συντριπτική πλειοψηφία έκανε παλιότερα μία άλλη πολεμική τέχνη. Παρά την ενασχόληση με το σώμα, οι περισσότεροι έχουν σπουδάσει κι εργάζονται με διαφορετικά αντικείμενα. Μόνο μία συμμαθήτρια μας ήταν γυμνάστρια.

Οι Farnell και Varela (2008), που έχουν μελετήσει ανθρωπολογικά τον χορό, προτείνουν τον όρο της «δυναμικής ενσωμάτωσης», (dynamic embodiment) όταν η ενσωμάτωση εμπεριέχει την εμπρόθετη δράση. Όρος δόκιμος και για τους ασκούμενους της Ακαδημίας.

Η τέχνη της αναπνοής.

«Breathing, you invisible poem!»

Rainer Maria Rilke

Τα Τσι Κογκ, είναι αναπνευστικές ασκήσεις με μικρή κίνηση, που είναι ενταγμένα αιώνες τώρα στην κινέζικη ιατρική. Εισάγουν διαφορετικούς ρυθμούς κι ενεργοποιούν διαφορετικά όργανα, ενώ εκτελούνται επίσης με την ίδια πραότητα όπως το Τάι Τσι. Συνήθως γίνονται πριν την φόρμα σαν ζέσταμα και εξάσκηση στην αναπνοή. Λέει ο Δάσκαλος:

Ο τρόπος που αρχικά εξασκούμε την αναπνοή μας, είναι να συμμετέχουμε στα Τσι Κογκ, που είναι απλές κινήσεις, δεν έχουν κάποια πολυπλοκότητα...είναι απλές κινήσεις χωρίς ιδιαίτερη τεχνική δυσκολία, όπως είναι η φόρμα. Έτσι εκπαιδεύουμε την αναπνοή μας. Είναι απλές. Για να δουλέψουμε την αναπνοή, έχουμε αυτές τις μεμονωμένες ασκήσεις. Δεν υπάρχει κάποια δυσκολία για να αποσπάται το μυαλό. Έτσι μπορείς να εντάξεις την αναπνοή μετά στο Τάι Τσι. Μπορείς να εξασκείς διαφορετικούς τρόπους αναπνοής. Την κανονική ή την αντίστροφη, που σημαίνει με την εισπνοή ρουφάω την κοιλιά μου μέσα και με την εκπνοή την επεκτείνω. Είναι το αντίθετο από το συνήθες. Έτσι μπορούμε να εξασκήσουμε την κανονική και την αντίστροφη αναπνοή. Ίσο χρόνο εισπνοής και ίσο χρόνο εκπνοής, ή όχι, εκρηκτικές εκπνοές και πολλοί άλλοι τρόποι που τους μαθαίνεις στα Τσι Κογκ. Τότε αφού έχεις μάθει καλά τα Τσι Κογκ, μπορείς να τα βάλεις στην φόρμα. Επίσης στα Τσι Κογκ μπορείς να μην έχεις καθόλου κίνηση και συντονίζεις την αναπνοή με την δύναμη του νου. Στέλνεις την αναπνοή διαλογιστικά σε κάθε σημείο του σώματος. Είναι το υψηλότερο στάδιο που φτάνεις με το νου. Η μικρή και μεγάλη κυκλοφορία λέγεται. Η κίνηση του σώματος είναι υποτυπώδης.

Τον ρωτώ πώς παράγεται η δύναμη:

Η δύναμη ελευθερώνεται και πολλαπλασιάζεται όταν αναπνέουμε. Το σώμα πρέπει να είναι ενοποιημένο και χαλαρό και η αναπνοή συμβάλλει πάρα πολύ. Στη φόρμα είναι το τέταρτο στάδιο η δύναμη. Και το επόμενο επίπεδο είναι η αναπνοή που τα ενώνει όλα. Μετά την αναπνοή, έρχεται το έκτο στάδιο που είναι το πνευματικό επίπεδο. Αυτό το πνευματικό, δεν το εννοώ όπως η θρησκεία, όταν μιλώ για το Ται Τσί. Έχω την εντύπωση ότι όταν η αναπνοή τα έχει συνδέσει όλα αυτά, τότε ανεβαίνει επίπεδο το μυαλό σου, γίνεσαι πνευματικός άνθρωπος. Κατακτάς την ισορροπία, γνώσεις και αρετές που έρχονται μέσα από την άσκηση, χρόνια άσκηση, μέσα από την επιμονή και υπομονή.

Διαβάζουμε στον δάσκαλο Κουρόπουλο (1997, σ. 8). Η κάθε νέα αναπνοή «μας εξοικιώνει με αυτό που συμβαίνει, την ώρα που συμβαίνει, και μας στηρίζει μέσα του. Διευρύνει την αίσθηση του εαυτού, την ριζώνει στο κορμί, την διανοίγει στον κόσμο. Αποκαλύπτει τις υπάρχουσες ρωγμές. Τις επουλώνει. Αποκαλύπτει καινούριες βαθύτερες. Η εμφάθυνση της αίσθησης της αναπνοής διοχετεύει βαθμιαία το βίωμα στο κορμί, μέχρι να το δονεί με πνεύμα...»

Η αναπνοή φαίνεται να είναι βοηθητική στις δυσκολίες. Λέει ο Παναγιώτης:

Είναι φανερό ότι άλλος άνθρωπος ιδρώνει, ενώ εσύ κάνεις το ίδιο πράγμα χωρίς να ιδρώνεις, το κάνεις με άλλους ρυθμούς. Εδώ η αναπνοή είναι βασική. Δεν είναι μόνο η αναπνοή, αλλά όλος ο αυτοέλεγχος, ώστε να χαλαρώνεις, όταν ζορίζεσαι. Αντί να ζορίζεσαι προσπαθείς να χαλαρώσεις. Πρακτικά βοηθά η αναπνοή, γιατί είναι το πράγμα που εύκολα μπορείς να ελέγξεις.

Τον ρωτάω: «Γιατί δεν το κάνει ο κόσμος;»

Γιατί ο κόσμος δεν το ξέρει. Αναπνέουν ας πούμε με το στόμα κι αυτό θα έπρεπε να απαγορεύεται δια ροπάλου.

Φύση.

Ακάθαρτο και πηγή θανάτου είναι το τεχνητό, το επίκτητο, ό,τι χρησιμοποιήσε ο πολιτισμός για να παραμορφώσει και να αλλοιώσει τη φύση. Κάθε εφεύρεση, κάθε τελειοποίηση, δεν έχει μεγαλύτερη αξία από έναν ενοχλητικό όγκο. Και πρόκειται μάλλον για κακοήθη όγκο. Δεν πρέπει να παραβιάζουμε τη φύση και μάλιστα με το πρόσχημα ότι την διορθώνουμε.

Τσούανγκ Τσε, (από Granet 1992 [1934], σ. 549).

Χρειάζεται να δοθεί έμφαση στην σχέση του Τάι Τσι με την φύση. Η εκτέλεση στην ύπαιθρο είναι συνυφασμένη με το τάι τσι. Επίσης, τα ονόματα που έχουν δοθεί στην κάθεμία από τις κινήσεις της παραδοσιακής φόρμας καταδεικνύουν ότι το Τάι Τσι προέρχεται από μία μεγάλη παράδοση παρατήρησης της φύσης. Ονόματα ζώων και φυτών συνδυάζονται με περιγραφές των κινήσεων. Η φύση έρχεται στον λόγο ή στις πρακτικές όλων των συνομιλητών μας.

Ρωτώ τη Μαρία ποιες είναι σήμερα οι ανάσες της και μου λέει:

Η επαφή με την φύση. Όταν περπατάω μέσα στη φύση και ξέρεις ότι προσπαθώ να το κάνω. Επίσης, η επαφή με τους ανθρώπους όταν σε ακούν πραγματικά και τους ακούς πραγματικά. Όταν

ποτίζω τα λουλούδια στο μπαλκόνι μου. Είναι μερικές φορές που τα ποτίζω βιαστικά και δεν είναι αυτό ανάσα, αλλά όταν έχω χρόνο, το χαίρομαι πολύ. Αλλά κι όταν χαϊδεύω ένα ζώο.

Αίσθημα πληρότητας.

Ο Παναγιώτης αναπολεί τα οφέλη της εξάσκησης:

Θυμάμαι ότι έμπαινα πέντε φορές τη βδομάδα. Θυμάμαι την πληρότητα που ένιωθα. Και σωματικά και ψυχικά. Θυμάμαι ότι και το σώμα μου είχε ασκηθεί. Δεν θυμάμαι να έφυγα ποτέ πολύ κουρασμένος, θυμάμαι ότι είχα γυμναστεί αλλά δεν είχα εξουθενωθεί. Έφευγα με πληρότητα, γεμάτος, χαλαρός. Με μία αίσθηση ικανοποίησης ότι ήταν μια πολύ γεμάτη εμπειρία τις περισσότερες φορές.

Ο δάσκαλος μιλάει για την πληρότητα μέσα από μία μνήμη:

Όταν είχα πάει στον Καναδά μία φορά, έκανε ο δάσκαλος ένα φανταστικό μάθημα (Εικόνα 12). Με ένα κομματάκι της φόρμας. Μας λέει «να κάνετε αυτό το κομμάτι της φόρμας όπως το κάνουν οι αρχάριοι». Ξεκινήσαμε κομματάκι κομματάκι. Μετά μας είπε να βάλουμε ροή. Το κάναμε. Μας είπε «να κάνετε ό,τι κάνετε αλλά να βάλετε και το μυαλό σας». Ωραιο, «να βάλετε και τις διατάσεις». Το κάναμε. Στην πέμπτη εκτέλεση, μας είπε να κάνουμε ό,τι κάναμε αλλά να βάλουμε και την αναπνοή εναρμονισμένη με την κίνηση. Να το κάνουμε πιο αργά και να βάλουμε και την αναπνοή. Όταν τελειώσαμε μετά, μέσα στο δωμάτιο, ήμασταν μέσα σε έκσταση. Μας ξαναλέει. «Ωραία, κάντε όπως όταν ήσασταν αρχάριοι». Ήταν τόσο πολύ λίγο! Κενό περιεχομένου. Ενώ το άλλο ήταν πλήρες! Σα να έχεις φύγει τελείως! Στον ουρανό. Μας έδωσε να καταλάβουμε πως η αναπνοή τα περιβάλλει όλα αυτά σε μία σφαίρα. Τα συνδέει. Έρχεται και συνδέει τα πάντα. Χωρίς αυτή είναι όλα ασύνδετα. Αισθάνεσαι σύνδεση και πληρότητα. Αλλά αυτό έρχεται μετά από χρόνια εξάσκηση με το σώμα! Η αναπνοή είναι το αποτέλεσμα. Δεν είναι το εργαλείο.

Εικόνα 12. Ο δάσκαλος μου με τον δικό του δάσκαλο Wu (άδεια από την ακαδημία)

Εκ των υστέρων.

Θέλω να μάθω αν έχει αφήσει αποτύπωμα στην καθημερινότητα των ανθρώπων που έκαναν τάι τσι.

Για τη Μαρία η σύνδεση με το παρόν είναι πολύ σημαντική κι αυτή επιδρά στην όξυνση της παρατηρητικότητας της και οδηγεί στον αναστοχασμό για την βιασύνη της εποχής.

Έχω συνηθίσει να παίρνω βαθιές αναπνοές και να κρατώ λίγο τον αέρα μέσα μου και μετά να τον αφήνω. Έτσι η αναπνοή μου γίνεται αργή. Και αυτό με κάνει να είμαι στραμμένη στο παρόν. Μου αρέσει να παρατηρώ πως αναπνέουν οι άνθρωποι. Παρατηρώ ότι αναπνέω πιο αργά από ό,τι οι περισσότεροι. Μερικοί αναπνέουν τόσο γρήγορα που με αγχώνουν μόνο που τους βλέπω. Μου κάνει εντύπωση. Βιάζονται.

Πάντως αυτό που καταφέρνει κανείς όταν αναπνέει βαθιά είναι ότι αλλάζει η αίσθηση και νιώθεις ότι είσαι πιο πολύ παρών/ούσα στον χρόνο/ώρα.

Ρωτώ τον Γιάννη πώς είναι σήμερα. Απαντά:

Κολυμπώ, έχω φτάσει να κολυμπώ 2,5 ώρες εκεί προσέχω πολύ την αναπνοή μου κάνω τρεις απλωτές μέσα και στην τέταρτη το βγάζω και εισπνέω. Έχω δει σε περιόδους άγχους έχω δει ότι

εστιάζω στην αναπνοή μου και έχω δει ότι χαλαρώνω. Όταν ζορίζομαι, πχ όταν ανεβαίνω στον Βεΐκου να παίρνω λιγότερες πιο αργές και βαθιές αναπνοές

Ο Παναγιώτης λέει: *Το Τάι Τσι είναι καθοριστικό στη ζωή μου. Όλα μας αλλάζουν αλλά αυτό ήταν καθοριστική εμπειρία.*

Κι η Μαρία: *Το Τάι Τσι με βοηθά να σκέφτομαι καθαρότερα και να ηρεμώ.*

Συζήτηση

Η Douglas (2007, [1970], σ. 143) επισημαίνει ότι «όλες οι πολιτισμικές κατηγορίες μέσω των οποίων το σώμα γίνεται αντιληπτό αντιστοιχούν σε μεγάλο βαθμό στις κατηγορίες μέσω των οποίων γίνεται αντιληπτή η κοινωνία». Βάση αυτής της θεώρησης ας δούμε την σύγκριση στα δύο αυτά συστήματα.

Η Ευαγγελική Εκκλησία έχει πλούσια ευρωπαϊκή παράδοση και οι ρίζες της φτάνουν στον Ιουδαιοχριστιανισμό. Εμφανίζεται σε μεγάλο βαθμό από την «δυτική κοσμοθεώρηση» όπως την έχει περιγράψει ο Charles Tylor (2007[1995]). Η διάκριση σώματος/πνεύματος, ο μανιχαϊσμός, ο ανθρωπισμός και ο Λόγος είναι βασικά διακριτικά γνωρίσματα της.

Το Τάι Τσι φέρει την κινέζικη ταοϊστική παράδοση, αλλοιωμένη συχνά από το New Age και την εμπορευματοποίηση. Η φιλοσοφία της Ακαδημίας είναι πραγματιστική και εμμένει στην εξάσκηση. Σταδιακά ο μαθητής αποκαλύπτει τις δυνατότητες του. Ο νατουραλισμός, η ενότητα σώματος και νου, η αξιοποίηση των συνθηκών προς όφελος-κατακριτέο στη δύση- και κυρίως η συμπληρωματικότητα των αντιθέσεων είναι το πολιτισμικό υπόβαθρο του. Η ενσυνείδητη αναπνοή ανήκει στην ευρύτερη ασιατική παράδοση.

Από την εθνογραφία διαπιστώνεται πως η οργανικότητα αναμειγνύεται με τον πολιτισμό. Η αναπνοή στο Τάι Τσι εμφανίζεται αδιαμεσολάβητη από μεταφορές, ενώ στον Χριστιανισμό εντάσσεται στην μυθολογική και συμβολοποιητική αφήγηση του δόγματος. Η μεταφορά και η συμβολοποίηση αποστασιοποιούνται από το βίωμα. Επιπλέον, η σαφής διάκριση σώματος και ψυχής δημιουργούν μία αμφίθυμη στάση προς το σώμα. Το σώμα του πιστού χρειάζεται να εξαγιστεί με νηστεία κι έλεγχο των παθών, για την κατοίκηση του από το Πνεύμα. Σε αυτό συμβάλλουν η ταπεινότητα, η αγάπη προς τον Χριστό και η μακροθυμία, οι οποίες, με την βοήθεια

της πίστης, «δημιουργούν χώρο» τόσο μέσα όσο κι έξω, συμπεριλαμβάνοντας ακόμη και τον εχθρό.

Η Ευαγγελική κοινότητα Εξαρχείων ενδυναμώνει και ενδυναμώνεται μέσω αλληλεγγύης, αίσθησης του ανήκειν, συμπερίληψης, άνετης ατμόσφαιρας και συναναστροφής. Η συλλογικότητα λειτουργεί ως ανάχωμα στον μοναχικό ατομισμό της νεοφιλελεύθερης συνθήκης. Η εκκλησία ως αγκαλιά, όπως την αντιλήφθηκα, αλλάζει την αναπνοή με τρόπο που γίνεται συνειδητός ως «ηρεμία» και σχετίζεται με την ασφάλεια.

Η υμνωδία δίνει ευκαιρία ανάσας, αλλά η αισθητική της μουσικής, όπως αναφέρθηκε από όλους, δημιουργεί ένα εμπόδιο και πολλοί δεν συμμετέχουν. Ωστόσο, για το Μάνο, ο ύμνος έχει λειτουργήσει απελευθερωτικά, σε στιγμή που δεν το περίμενε, εξαιτίας του νοήματος των στίχων κι όχι της μελωδίας. Μέλη της εκκλησίας, ωστόσο, αναπολούν με νοσταλγία τους Ορθόδοξους βυζαντινούς ύμνους.

Ακολουθώντας τον εν Χριστώ δρόμο, παραδομένοι στη λατρεία και την πίστη, οι άνθρωποι της Εκκλησίας βρίσκουν ψυχική (αναπνευστική;) ηρεμία. Σε αυτό συμβάλλουν επίσης το δόγμα που δείχνει τον δρόμο και το ήθος και η ζωντανή κοινότητα, αν και «ο δρόμος είναι πολύ δύσκολος». Ο κοινωνικός χαρακτήρας της εκκλησίας, η έννοια του προσώπου στον Χριστιανισμό, το σώμα της εκκλησίας, κάνουν τον Ευαγγελικό Χριστιανισμό και, εν γένει τον Χριστιανισμό, συμπεριληπτικό της ανθρωπότητας. Η αγάπη αφορά τον πλησίον και τον εχθρό. Δεν ισχύει το ίδιο για την φύση, που στην Καινή Διαθήκη εμφανίζεται εχθρική και ο Ιησούς χρειάζεται να καθυποτάξει, όπως και ο πιστός το ίδιο του το σώμα.

Η αναπνοή που είναι ζωοδόχος, συμβολοποιείται ως πνεύμα. Άλλες εκφάνσεις του αέρα δηλαδή της ατμόσφαιρας και της υμνωδίας, λειτουργούν σε ένα επίπεδο μη συνειδητό, ως συμβιωτικά στοιχεία, μέσω των οποίων, οι πιστοί δημιουργούν το σώμα της εκκλησίας. Το σώμα ενισχύεται και από την κοινή «ενσωμάτωση» του Ιησού, μέσω της Κοινωνίας¹⁹⁹.

Στο Τάι Τσι η δυσκολία απουσιάζει. Η βραδύτητα, η πραότητα, η σταδιακή ενδυνάμωση του σώματος και η ροή δημιουργούν τις συνθήκες για την εμφάνιση της ενσυνείδητης αναπνοής, η οποία μπορεί να οδηγήσει στο αίσθημα πληρότητας, απαρτίωσης και γαλήνης, που είναι

¹⁹⁹ (προς Κορ. Α΄:12: 27) «υμείς εστέ σώμα Χριστού και μέλη εκ μέλους», (Κολασ. α΄ 7-8) «Και αυτός (ο Χριστός) εστι πρό πάντων και τα πάντα εν αυτώ συνέστηκε. Και αυτός εστιν η Κεφαλή του σώματος της Εκκλησίας» .

μεταμορφωτικό. Η προσπάθεια είναι ανεπιθύμητη, όχι από φυγοπονία, αλλά επειδή διακόπτει την αναπνοή. Αντί αυτής, η προσοχή και το αισθάνεσθαι είναι απαραίτητα. Ο λόγος κι η σκέψη αποτελούν εμπόδια. Τα ονόματα των κινήσεων της παραδοσιακής φοόρμας παρμένα από τη φύση δεν αποτελούν μεταφορές αλλά παρομοιώσεις «σαν τον πετεινό», ή τον λωτό, την τίγρη κλπ).

Η οικογενειακή παράδοση αρχίζει να φθίνει, καθώς η εμπορευματοποίηση, αλλά και η εξατομίκευση οδηγούν στο άνοιγμα προς περισσότερες «υιοθεσίες» και μείωση του χρίσματος βασισμένου στην αιματοσυγγένεια. Η σχέση με τη φύση είναι πολύ ζωντανή. Σε αυτό, ίσως συμβάλλει η ενσυνείδητη αναπνοή, καθώς διασυνδέει με τον υπόλοιπο κόσμο. Η απουσία του Λόγου είναι ίσως βασική αιτία που στον Ταοϊσμό δεν υπάρχει δόγμα. Η απουσία του λόγου, της αφήγησης και της πράξης, η στιγμή της ησυχίας και της σιωπής «προτείνει έναν μυστικιστικό τρόπο προσέγγισης, που δεν ευνοεί την προσωποποίηση» (Granet 1992 [1934], σ. 547).

Η πολιτισμική επανάσταση εισήγαγε στην Κίνα τον δυτικό υλισμό και τον ορθολογισμό. Η αλλαγή αυτή διαφαίνεται μέσα από την συνέντευξη του πρώτου ψυχαναλυτή στην Κίνα Huo Datong (2008, σ. 60) « Υπό την επίδραση του Κομφουκιανισμού εδώ και αιώνες, οι Κινέζοι δεν έχουν την εμπειρία της συζήτησης. Οι Κινέζοι ποτέ δεν ακούμπησαν τον εσωτερικό τους κόσμο άμεσα». Ο εσωτερικός κόσμος που αναφέρει ο Datong είναι ο ψυχολογικός κόσμος, με τον οποίο παραδοσιακά οι Κινέζοι δεν ασχολήθηκαν. Θα λέγαμε ότι η μονάδα για τους Κινέζους δεν είναι η ατομικότητα αλλά η οικογένεια. Εκεί υπήρχε η θωράκιση από τον έξω κόσμο. Ο Datong φέρει τις δυτικές του επιρροές στην Κίνα, ανοίγοντας το πρώτο ψυχοθεραπευτικό γραφείο στο Πεκίνο το 2002. Αλλά δεν είναι ο μόνος και σε συνδυασμό με την εσωτερική μετανάστευση, η Κίνα δυκοποιείται, ενόσω η Δύση κινεζοποιείται.

Βασισμένοι στο εμπειρικό τμήμα αυτής της μελέτης, φαίνεται ότι η πνοή ζωής μπορεί έρθει είτε από το νόημα που φέρει την αλλαγή στο σώμα, είτε από το σώμα που αλλάζει το νόημα. Οι περιπτώσεις που εξετάστηκαν, θεωρούνται όχι μόνο διαφορετικές αλλά αντίθετες, ως αντανάκλαση η μία της άλλης (Jullien 2013, 2019).

Στην θρησκεία οι ανάσες του υποκειμένου έρχονται στην σχέση με τον Θεό και αφιερώνεται αφού εκεί βρίσκει την ψυχική ηρεμία. Δεν χρειάζεται πια πάλη στον δρόμο των Εξαρχείων. Ο Χριστιανός προσβλέπει σε ένα ιδεώδες, όπου η ομορφιά του Χριστού θα μεταμορφώσει τον κόσμο .

Η επαναοικειοποίηση των ρυθμών και των μέτρων του σώματος, στα οποία διδάσκει το Τάι Τσι φέρει μία ειρηνική και υπόγεια αλλαγή, που βασίζεται στο τώρα και στην παρουσία στον κόσμο.

Θα συνοψίζαμε τις διαφοροποιήσεις των δύο πεδίων στον πίνακα που ακολουθεί:

ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΞΑΡΧΕΙΩΝ	ΤΑΙ ΤΣΙ ΤΣΟΥΑΝ (ΟΑΚΑ)
Ο λόγος και το νόημα	Το σώμα και η αίσθηση
Το Πνεύμα	Η αναπνοή
Το Πνεύμα έρχεται από πάνω προς τα κάτω	Η αναπνοή σχετίζεται με μέσα και έξω
Μέσω του Δόγματος και της αφήγησης	Μέσω των αρχών του στυλ και της σιωπής
Χρειάζεται προσπάθεια και πίστη	Χρειάζεται προσοχή και πειθαρχία
Μανιαϊσμός	Συμπληρωματικότητα αντιθέτων
Το Πνεύμα έρχεται ακούσια (από το έλεος του Θεού)	Η καλή αναπνοή επιτυγχάνεται εκούσια (από την εξάσκηση)
Ενδοομάδα είναι το σώμα της εκκλησίας	Ενδοομάδα, η οικογένεια του στυλ Wu
Η Αγία Γραφή ως νόμος	Το στυλ Wu δίνει τις αρχές
Ανθρωποκεντρισμός	Νατουραλισμός
Δημοκρατική δομή	Ιεραρχική δομή

Πίνακας 1. Σύνοψη συγκριτικής μελέτης

Συμπεράσματα

Η εργασία πρότεινε μία βιταλιστική προσέγγιση ως εναλλακτική για την έρευνα τρόπων που μπορούν να προάγουν ανακούφιση. Μέσω της ενσυνείδητης αναπνοής, αλλάζει το κέντρο βάρους από την θωρακισμένη κατάσταση του νεωτερικού υποκειμένου, σε μία νέα θέση ενσυνείδητης συνεργασίας με το περιβάλλον (άλλα υποκείμενα, αντικείμενα, άλλους έμβιους οργανισμούς).

Μελετώντας την αναπνοή και τον αέρα είναι δύσκολο να τηρηθούν τα όρια από τον πνευματικό και μυστικιστικό χώρο. Ο αέρας, καταλαμβάνοντας όσο χώρο του δοθεί, είναι το μεθοριακό στοιχείο, το Μπουμπεριανό «Μεταξύ», το οποίο ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών εμβίων όντων. Η αναπνοή θέτει ένα μέτρο που μπορεί να ληφθεί υπόψη σε

βιοπολιτικές στρατηγικές αντιμετώπισης νεκροποιητικών πρακτικών, πολιτικών, οικονομικών μοντέλων που συνθλίβουν τα υποκείμενα και τις «ανάσεις» τους.

Ο ορθολογισμός μπορεί να ζητά εξηγήσεις κι ερμηνείες για να πεισθεί, ωστόσο, ο εαυτός παραμένει διάτρητος στην έμπνευση, την μάγευση, την διασύνδεση με το αόρατο. Μέλημα ήταν η εξέταση της δυνατότητας συνάρθρωσης του θρησκευτικού/μυστικιστικού χώρου με τον κοινωνικοπολιτικό, ώστε τα ενδυναμωμένα υποκείμενα, όχι πια ως μονωμένα άτομα, εμπνευσμένα και αναζωογονημένα, να εμφυτεύσουν αυτή την εμπειρία στην καθημερινότητα τους μεταμορφωτικά και στο πεδίο-που δύναται να νοηθεί σε μεγαλύτερη κλίμακα και πιο συμπεριληπτικά, από την ανθρώπινη σύσταση του.

Εικόνα 13. Αλληγορία του Αέρα. Yan Van Kessel (Wikipedia)

Βιβλιογραφία

Αγία Γραφή. Παλαιά και Καινή Διαθήκη.

Αθανασίου, Α. (2007) *Ζωή στο Όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*. Αθήνα: Εκκρεμές.

Athanasίου, Α. (2017). *Agonistic Mourning: Political Dissidence and the Women in Black*. Εδιμβούργο: Edinburgh University Press.

Athanasίου, Α. (2020). (Im)possible Breathing: On Courage and Criticality: in the Ghostly Historical Present. *Redescriptions: Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory* 23(2): 92–106 (Προσβάσιμος στις 20/09/22 <https://journal-redescriptions.org/articles/10.33134/rds.337/>).

Alana [ιστότοπος] <https://alana-athens.gr/> (προσβάσιμος στις 23/08/22).

Anderson, D. (2009). Affective Atmospheres. *Emotion, Space and Society*. 2 (2): 77-81.

Anderson, D. και Wylie, J. (2009). On geography and materiality. *Environment and Planning A*. 41 (2): 318-335.

Anzieu, D. (1995) [1985]). *Le Moi-peau*. Παρίσι: Dunod.

Austin, J. L. (1962 [1955]). *How to do things with words*. Οξφόρδη: Clarendon Press.

Balint. O. (2018). *The phenomenology of vitality affects* [Διπλωματική Εργασία]. Πανεπιστήμιο της Βιέννης. (Προσβάσιμο στις 21/8/2022): https://www.academia.edu/38026061/The_Phenomenology_of_Vitality_Affects_Ontogenetic_Perspectives_on_Affectivity_with_an_Enactive_Approach

Benjamin, W. (2019 [1936]). Το έργο τέχνης στην εποχή της αναπαραγωγικότητας του. Στο Γ. Σαγκριώτης (Επιμ.) *Walter Benjamin. Κείμενα 1934-1940*. (Σ. 475-529). (Μτφρ. Δημοσθένης Κούρτοβικ). Αθήνα: Άγρα.

Bird, G., Lynch, H. (2019). Introduction to the politics of life: A biopolitical mess. *European Journal of Social Theory*. 22 (3): 301-316.

- Boddy, J. (1988). Spirits and selves in northern Sudan: The cultural therapeutics of possession and trance. *American Ethnologist*, 15 (1): 4-27.
- Böhme, G. (2017). *The Aesthetics of Atmospheres*. J.P. Thibault (Επιμ.). Λονδίνο: Routledge.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgment of taste*. Λονδίνο: Routledge.
- Buber, M. (2008 [1923]). *I and Thou*, Εδιμβούργο: T & T Clark.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On the discursive Limits of sex*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Butler, J. (1999). Performativity's social magic. Στο R. Shusterman (Επιμ.) *Bourdieu a critical reader*. (σ. 113-138). Οξφόρδη: Blackwell Publishers.
- Butler, J. (2009). *Frames of war. When is life grievable?* Λονδίνο: Verso.
- Butler, J., Spivak, G. (2015[2011]). *Τραγουδώντας τον εθνικό ύμνο*. (Μτφρ. Ασημίνα Καραβαντά, Βάσια Τζανακάρη και Ουρανία Τσιάκαλου). Αθήνα: Τόπος.
- Cavarero, A. (2005). *For more than one voice: Toward a philosophy of vocal expression*. Στάνφορντ: Stanford University Press.
- Chandler, D. (2020). Biopolitics 2.0: Reclaiming the power of life in Anthropocene. *Contemporary Theory*. 19 (1): 14-20.
- Chevalier, J., Gheerbrant, A. (1982 [1969]). *Dictionnaire des symboles. Mythes, rêves, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*. Παρίσι: Bouquins.
- Γιαλούρη, Ε. (2017 [2012]). *Υλικός πολιτισμός. Η ανθρωπολογία στη χώρα των πραγμάτων*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Datong, H. (2008). *La Chine sur le divan. Entretiens avec Dorian Malovic*. Παρίσι: Plon.
- DeGaulejac, V. (1996). *Les sources de la honte*. Παρίσι: Desclée de Brouwer.
- Douglas, M. (2006 [1966]). *Καθαρότητα και κίνδυνος: Μία ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και του ταμπού*. (Μτφρ. Αίγλη Χατζούλη). Αθήνα: Πολύτροπο.

- Douglas, M. (2007 [1970]). *Φυσικά σύμβολα. Εξερευνήσεις στην κοσμολογία*. Αθήνα: Πολύτροπον.
- Εκκλησία Εξαρχείων [ιστότοπος] <https://ecclesia-ex.gr/> (προσβάσιμος 23/08/2022).
- Ευαγγελική Εκκλησία της Ελλάδας [ιστότοπος] <https://aeee.gr/> (προσβάσιμος στις 20/08/2022).
- Farnell, B., Varela C. (2008). The second somatic revolution. *Journal of the theory of social behavior* 38 (3): 215-240.
- Fishel, S. (2017). *The microbial state. Global thriving and the body politic*. Μινεσότα: University of Minesota Press.
- Geertz, C. (1976 [1960]). *The religion of Java*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Geertz, C. (2007 [1966]). Religion as cultural system. Στο: M. Banton (Επιμ.) *Anthropological approaches to the study of religion* (σ. 1-39). Λονδίνο: Routledge.
- Geertz, C. (2009 [2000]). *Διαθέσιμο φως: Ανθρωπολογικοί στοχασμοί για φιλοσοφικά θέματα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Gell, A. (1977). Magic, perfume, dream. Στο: I. Lewis (Επιμ.) *Symbols and Sentiments: Cross-Cultural Studies in Symbolism*. (σ. 25-37). Λονδίνο: Academic Press.
- Gerritsen, R., Band, G. (2018). The respiratory vagal stimulation model of contemplative activity. *Frontiers in Human Neuroscience*, 12: 397 (προσβάσιμο στις 8/9/2022: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2018.00397/full>).
- Górska M. (2016). *Breathing Matters: Feminist Intersectional Politics of Vulnerability* [διατριβή] TEMA – Department of Thematic Studies, The Department of Gender Studies. Πανεπιστήμιο του Λίνκεπινγκ. (Προσβάσιμο στις 10/08/22: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:930676/FULLTEXT04.pdf>).
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*. Νέα Υόρκη: Blackwell.
- Howes, D. (1988). On the odour of the soul: Spatial representation and olfactory classification in eastern Indonesia and Western Melanesia. *ANTHROPOLOGICA* 30: 84-113.
- Howes, D. (Επιμ.). (1991). *The Varieties of Sensory Experience: A Sourcebook in the Anthropology of the Senses*, Τορόντο: University of Toronto Press..

- Howes, D. (1994). The cultural history of smell. Στο: C. Classen, D. Howes και A. Synnott. *Aroma: The cultural history of smell*. Λονδίνο: Routledge.
- James, W. (2004 [1902]). *Varieties of religious experience: A study in human nature*. Λονδίνο: Routledge.
- Jennings, G. (1968). An ethnological study of glossolalia. [ιστότοπος]. *The American Scientific Affiliation* <https://www.asa3.org/ASA/PSCF/1968/JASA3-68Jennings.html> (προσβάσιμος 23/07/22).
- Jullien, F. (2013 [2005]). *Εγκώμιο της απραξίας: Η αποτελεσματικότητα στην κινεζική σκέψη*. (Μτφρ. Θάνος Σαμαρτζής). Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Jullien, F. (2019). *Ressources du Christianisme*. Παρίσι: L' Herne.
- Joyce, P. (2010 [2003]). *Σύγχρονη πόλη. Η διακυβέρνηση της ελευθερίας*. (Μτφρ. Μιχάλης Λαλιώτης). Αθήνα: Πλέθρον.
- Imago Dei [ιστότοπος] <https://imagodei.gr/> (Προσβάσιμος στις 23/08/22).
- Ingold, T. (2010). Footprints through the weather-world: Walking, breathing, knowing. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 16 (1): 121–139.
- Ingold, T. (2013). *Making*. Λονδίνο: Routledge.
- Ingold, T. (2016 [2000]). *Η αντίληψη του περιβάλλοντος. Δοκίμια για τη διαβίωση, την κατοίκηση και τις δεξιότητες*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ingold, T. (2020). On breath and breathing. A concluding comment. *Body and society*. 20,(S10): 1-10.
- Irigaray, L. (1999 [1983]). *The Forgetting of Air in Martin Heidegger*. Ωστιν: University of Texas Press.
- Irigaray, L. (2002). *Between East and West*. Δελχί: New Age Books.
- Irigaray, L. (2004). The age of breath. Στο: L. Irigaray (Επιμ.) *Luce Irigaray: Key Writings*. (Σ. 165–170). Λονδίνο: Continuum.

- Irigaray, L. (2013). To begin with breathing anew. Στο Škof και Holmes, E. (Επιμ.) *Breathing with Luce Irigaray* (σ. 217–222) Λονδίνο: Bloomsbury.
- Καθ'οδόν [ιστότοπος] *Facebook*. <https://www.facebook.com/groups/419515665263427/> (προσβάσιμος στις 23/08/22).
- Καραγκούνης, Κ. (2016). Οι θεολογικές διδασκαλίες του Αγίου Ιωάννου του Σιναΐτου, περί Ψαλμωδίας, όπως αποτυπώνονται στη συγγραφή αυτού: Κλίμαξ των αρετών. *Πρακτικά 2^ο διεθνούς μουσικολογικού συνεδρίου*: (σ. 25-68). Προσβάσιμο 14/09/22: <https://tomeaspaltikis.gr/wp-content/uploads/2018/02/2oDMDSa.pdf>
- Kleinberg-Levin, D.,M. (2018). Logos and Psyche. A hermeneutics of breathing. Στο: L. Škof, P.Berndston (Επιμ.) *Atmospheres of breathing*. Νέα Υόρκη: State University of New York.
- Κουρόπουλος, Π. (1997). *Το κηρύκειο. Ωραία τέχνη της ύπαρξης*. Αθήνα: Fagotto.
- Lande, B. (2007). Breathing like a soldier: Culture incarnate. *The Sociological Review* 55(S1): 95–108.
- Latour, B. (2000 [1991]). *Ουδέποτε υπήρξαμε μοντέρνοι: Δοκίμιο συμμετρικής ανθρωπολογίας*. (Μτφρ. Φώτης Τερζάκης), Αθήνα: Σύναλμα.
- Life of breath, (2015-2020). [ιστότοπος] <https://lifeofbreath.webspace.durham.ac.uk/> (προσβάσιμος 10/08/2022).
- Mauss, M. (2010 [1934]). *Les techniques du corps. Sociologie et anthropologie*. Παρίσι: P.U.F.
- Mbembe, A. (2003). Necropolitics. *Public culture*. 15 (1): 11-40.
- Mbembe, A. (2019). *Necropolitics*. Ντάραμ: Duke University Press.
- Merleau-Ponty, M. (2016 [1945]). *Φαινομενολογία της αντίληψης*. (Μτφ. Κική Καψάμπελη). Αθήνα: Νήσος.
- Mauss, M. (1979 [1923-1924]). *Το δώρο*. (Μτφρ. Άννα Σταματοπούλου-Παραδέλλη) Αθήνα: Καστανιώτης.

- Munoz, E.J. (2006). Feeling brown, feeling down: Latina affect, the performativity of race, and the depressive position. *Signs*. 31 (3): 675-688.
- Niclass, A. (2022). *Do not feed the pigeons* [video] *The New Yorker*: https://www.newyorker.com/video/watch/do-not-feed-the-pigeons?fbclid=IwAR3rk537D90qybLZw5cbcJyRga9DBGi1VljMJ_rH2Y8zG20wEo6YEKA2B-8 (προσβάσιμο στις 20/08/2022).
- Oaxley R., Russel, A. (2020). Interdisciplinary perspectives on breath, body and world. *Body and society*. 20 (10): 1-27.
- Ορθόδοξη Ομάδα Δογματικής Έρευνας, [ιστότοπος], (προσβάσιμος στις 22/08/2022): <https://www.oodegr.com/> .
- Pandya, V. (1993). *Above the Forest; A Study of Andamanese Ethnoanemology, Cosmology and the Power of Ritual*. Δελχί: Oxford University Press.
- Pandya, V. (2009). *In the forest: Visual and material worlds of Andamanese History (1858-2006)*. Λάνχαμ: University Press of America.
- Pregadio, F. (Επιμ.) (2014). *The encyclopedia of Taoism I-II*. Λονδίνο: Routledge.
- Quinlivan, D. (2012). *The place of breath in cinema*. Εδιμβούργο: Edinburg University Press.
- Ray, S. (1994). *Breath becomes the wind. Old and new in Karo religion*. Ντουνεντίν: University of Otago Press.
- Rosa, H. (2021). *Επιτάχυνση και αλλοτρίωση: Για μια κριτική θεωρία της χρονικότητας στην ύστερη νεωτερικότητα*. (Μτφρ. Μιχάλης Κούλουθρος). Αθήνα: Πλήθος.
- Seremetakis, N. (1990), The ethics of anaphony: the social construction of pain, gender and power in Southern Peloponnese. *Ethos*. 18 (4): 481-511.
- Shilling, C., Mellor, P. (2020). Cultures of embodied experience: technology, religion and body pedagogics. *The sociological review*. 55 (3): 532-549.
- Simmel, G. (2011 [1903]) The metropolis and mental life. Στο: G. Bridge και S. Watson (Επιμ.), *The new Blackwell companion to the City*. Οξφόρδη: Blackwell Publishing.

- Škof, L. (2015). *Breath of proximity: Intersubjectivity, ethics and peace*. Νέα Υόρκη: Springer.
- Sloterdijk, P., Patton A. και Corcoran, S. (2009). *Terror from the air*. Λονδίνο: Semiotext.
- Sloterdijk, P. (2011 [2007]). *Bubbles: Spheres Volume 1 Microspherology*. Λονδίνο: Semiotext.
- Spivak, G. (1988). Can the subaltern speak? Στο: C. Nelson και L. Grossberg (Επιμ.) *Marxism and the Interpretation of Culture* (σ. 271–313). Ίλινοϊς: University of Illinois Press.
- Stern, D. (1984). Affect attunement. Στο: J.D. Call, E. Galenson και R. Tyson (Επιμ.) *Frontiers of infant psychiatry*. 2: 3-14.
- Stern, D. (2010). *Forms of vitality*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Stoller, P. (2009 [1990]). *The taste of ethnographic things: The senses in anthropology*. Πενσυλβάνια: University of Pennsylvania Press.
- Tarigan, J. (2022). The rocks and trees are our grandparents: The eruption of mount Sinabung and the religious narratives of the Karo people in Sumatra. Στο: Z. Bagil, M. Northcott και F. Wihsen (Επιμ.) *Varieties of religion and ecology: Dispatches from Indonesia*. (σ. 73-98). Ζυρίχη: LIT.
- Taussig, M. (1993). *Mimesis and Alterity: A particular history of the senses*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Τερζόπουλος, Θ. (2015). *Η επιστροφή του Διονύσου: Η μέθοδος του Θεόδωρου Τερζόπουλου*. Αθήνα: Άρτις.
- Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and Anti-Structure*. Σικάγο: Aldine Publishing.
- Watson, L. (1983). *Heaven's breath. A natural history of the wind*. Λονδίνο: Hodder and Stoughton.
- Weston, K. (2018 [2012]). Πολιτικές οικολογίες του επισφαλούς. Στο Ε. Αβραμοπούλου (Επιμ.) *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό. Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο*. (Σ. 89-128) Αθήνα: Νήσος.
- Wohlleben, P. (2017 [2015]). *Η μυστική ζωή των δέντρων*. (Μτφρ. Γιώτα Λαγουδάκου). Αθήνα: Πατάκη.

Φιλήμων [Ιστότοπος] <https://philemon.gr/> (Προσβάσιμος στις 23/08/23).

Χαμηλάκης, Γ. (2015). *Η αρχαιολογία και οι αισθήσεις: Βίωμα, μνήμη και συν-κίνηση*. Αθήνα: Εκδόσεις του 21^{ου}.

Xia, Y. (2021). Taijiquan, an ancient Chinese martial art recently listed as a world intangible cultural heritage, builds both physical and mental strength. [ιστότοπος]. *Beijing Review*. Προσβάσιμος στις 2/9/2022: http://www.bjreview.com/Lifestyle/202101/t20210105_800231766.html

Xu J. (1999). Body, discource, and the cultural politics of contemporary Chinese Qigong. *The journal of Asian Studies*. 58 (4):961-991